

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 343.98: 343.131

НЕХАЄНКО ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ,
РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ
ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. О. Нехаєнко

Науковий керівник –
Чаплинський
Костянтин Олександрович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Нехасенко І. О. Основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертації досліджено наукові та праксеологічні засади методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, під час якого було надано ряд теоретичних положень та практичних рекомендацій, направлених на збільшення ефективності різних підрозділів правоохоронних органів, що характеризуються науковою новизною.

Удосконалено теоретичні засади досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що виходять з поєднання теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій, направлених на з'ясування криміналістично значущої інформації та визначення всіх обставин протиправного діяння.

Здійснено аналіз системи методики розслідування кримінального правопорушення, у якій виокремлено такі складові: криміналістична характеристика, аналіз початкових відомостей та їхня оцінка, перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, типові слідчі ситуації, які формуються на початковому етапі розслідування, а також алгоритми їх реалізації.

Надано інформаційне наповнення структури криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, у якій виділено такі складові як: спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправного

діяння, обстановка та слідова картина, предмет посягання, особа злочинця, потерпіла сторона

Сформовано систему сучасних способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зокрема: привласнення майна (коштів), яке ввірено особі та знаходиться у її віданні; прийняття особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі ніж належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника; привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів самоврядування та їх підрозділів; укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрата; привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, у тому числі за авансовими звітами; надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна; привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт, а також шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання; привласнення коштів при закупівлі військового обладнання, спорядження, одягу, засобів захисту; привласнення гуманітарної або благодійної допомоги тощо. З'ясовано й систематизовано типові способи підготовки та приховування протиправного діяння.

Схарактеризовано обстановку вчинення кримінального правопорушення, слідову картину та предмет протиправного посягання. Доведено, що обстановка протиправних дій визначається умовами часу й місця, які здебільшого мають чіткі територіальні та часові межі. Проаналізовано систему інформаційних даних щодо обстановки протиправних дій на основі опрацювання просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів.

З'ясовано низку документів, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, як-от: договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт тощо.

Розглянуто слідову картину, а також встановлено кореляційні зв'язки між слідами та способами вчинення кримінального правопорушення. Значну увагу приділено матеріальним та електронним слідам як специфічного виду доказової інформації. Електронні сліди можуть виявлятися на відповідній електронно-обчислювальній техніці, серверах, web-сторінках, електронних базах даних, сайтах, електронних системах публічних закупівель та ін.

Надано характеристику предмету протиправного посягання. Майно буде вважатися предметом посягання за ч. 2-5 ст. 191 Кримінального кодексу України тільки у випадках використання винною особою своїх службових повноважень. З'ясовано, що у 43 % випадках предметом злочинного посягання було саме майно, а у 57 % – кошти, з яких 90 % – у безготівковій формі.

Виокремлено криміналістично значущі ознаки особи злочинця та потерпілої сторони. Зокрема, на основі криміналістично значущих ознак особи злочинця сформовано його ймовірний «портрет», а саме, що це особа чоловічої статі, у віці 30–50 років, має вищу освіту. Особам, які вчиняють протиправну діяльність, притаманні високий рівень інтелекту та винахідливість. Типові ознаки злочинця мають важливе значення під час реалізації негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів.

Надано характеристику потерпілій стороні, яка поєднує в собі як фізичних (42 %), так і юридичних осіб (100 %), а також класифіковано юридичних осіб за критерієм виду їх діяльності, а саме: установи оптової та роздрібної торгівлі (супермаркети, магазини, ринки) – 9 %; транспортні, поштові та кур'єрські установи (залізничні вокзали, автовокзали, станції

метро, Укрпошта) – 2 %; установи сільського, лісового та рибного господарства – 5 %; заклади освіти (школи, коледжі, заклади вищої освіти) – 6 %; установи державної служби (обласні та районні державні адміністрації, правоохоронні органи) – 22 %; розважальні заклади (театри, кінотеатри, ресторани, кафе) – 3 %; виробничі установи (заводи, цеха певного підприємства) – 9 %; установи, що здійснюють будівництво та ремонтні роботи – 15 %; установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (лікарні, аптеки, центри надання соціальної допомоги) – 7 %; установи Збройних сил України (військові частини, підрозділи матеріально-технічного забезпечення) – 8 %; установи фінансової та страхової діяльності (банки, страхові компанії) – 4 %; установи інформації та телекомунікації (видавництва, телеканали) – 2 %; установи постачання води, електроенергії, газу тощо – 5 %; установи адміністративного та допоміжного обслуговування (сервісні центри) – 3 %.

З'ясовано особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також визначено коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Встановлено, що первинні дані, які стали приводом для внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань, були отримані працівниками правоохоронних органів з наступних джерел: заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок протиправних дій – 59 %; заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення протиправних дій або одержали про них інформацію – 21 %; звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників установ різних форм власності – 10 %; матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень – 2 %; матеріали, отримані в межах реалізації негласних слідчих (розшукових) дій або розшукових заходів – 8 %.

Визначено сукупність обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а саме: 1) обставини, які характеризують способи та умови привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (відомості про час і місце їх скоєння,

відомості щодо способу підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправних дій, зокрема, застосування службових повноважень як важеля для їх виконання, використання обману чи шантажу); 2) обставини, які характеризують особу злочинця або групу осіб (кількість злочинців, склад злочинного угруповання, особливості розподілу між ними обов'язків тощо); 3) обставини, які характеризують потерпілу сторону (фізична чи юридична особа, вид діяльності); 4) обставини, які характеризують знаряддя й засоби вчинення протиправних дій (електронно-обчислювальна техніка, накладні, печатки, штампи); 5) встановлення виду та розміру завданої шкоди; 6) причино-наслідкові зв'язки між протиправними діями злочинців і результатами, які їх характеризують; 7) з'ясування причин і умов, що сприяли привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 8) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання та ін.

Сформульовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: отримано відомості про здійснення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрюваного не встановлено – 16 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрювана особа співпрацює з правоохоронними органами – 14 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, виявлено матеріальну й особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрюваний не співпрацює з правоохоронними органами – 34 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особу злочинця встановлено, підозру не пред'явлено – 29 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, відсутня будь-яка доказова інформація, особу злочинця не встановлено – 7 %.

На основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень надано алгоритми вирішення наведених слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування.

Розкрито організаційно-тактичне забезпечення проведення тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Схарактеризовано алгоритми дій уповноваженої особи під час реалізації тактичних операцій – «Встановлення способів учинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», «Збір первинних відомостей про злочинну подію», «Встановлення особи злочинця», «Визначення складу злочинного угруповання», «Встановлення співучасників» та ін. Конкретизовано організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій і розшукових заходів під час реалізації тактичних операцій.

Виокремлено тактичні прийоми обшуку: залучення підозрюваного до участі у проведенні обшуку, спостереження за реакціями обшукуваного, раптовість, застосування науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів тощо.

З'ясовано обов'язкове призначення таких видів судових експертиз, як: почеркознавча – 88 %, судово-бухгалтерська – 92 %, товарознавча – 71%, комп'ютерно-технічна – 42 %, техніко-криміналістична експертиза документів – 65 %, телекомунікаційна – 39 %, інші – 12 %.

Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 71 Кримінальний процесуальний кодекс України та викласти її у такій редакції: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть застосовуватись під час досудового розслідування та судового розгляду через надання довідок, пояснень, консультацій та висновків в усній

чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння спеціальними знаннями чи навичками».

Конкретизовано перелік процесуальних дій для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка», а саме:

- 1) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, направлених на з'ясування факту знаходження певних документів чи електронно-обчислювальної техніки та у конкретному місці (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи);
- 2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які будуть забезпечувати збереження відомостей на конкретних документах чи електронно-обчислювальній техніці, які доводять відношення конкретних осіб до скоєння протиправних дій (аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця);
- 3) проведення обшуків, під час яких підлягають вилученню документи, електронно-обчислювальна техніка та інші речі, що будуть доказовою базою для розслідування;
- 4) реалізація тимчасового доступу до речей та документів для накладання арешту на конкретне майно (смартфони, флеш-накопичувачі, договори, платіжні доручення, акти КБ-В2, накладні, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт);
- 5) проведення огляду місця події (місць, де здійснювалися протиправні дії), речей (електронно-обчислювальна техніка, смартфони) та документів (накладні, накази, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проектно-кошторисна документація);
- 6) допит підозрюваних, виявлених на місці вчинення протиправних дій;
- 7) призначення почеркознавчої, комп'ютерно-технічної, судово-бухгалтерської, товарознавчої, техніко-криміналістичної експертизи документів.

Ключові слова: методика, досудове розслідування, криміналістична характеристика, службова діяльність, службові повноваження, зловживання службовим становищем, привласнення і розтрата майна, заволодіння

майном, кримінальне правопорушення, типові слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Нехаєнко І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.

2. Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.

3. Нехаєнко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.

4. Нехаєнко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Нехаєнко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Нехаєнко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

7. Нехаєнко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.

8. Нехаєнко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрями розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

SUMMARY

Nehaenko I. O. Fundamentals of the methodology for investigating misappropriation, embezzlement or taking possession of property through abuse of official position. – *Qualifying research paper, manuscript.*

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminology; Forensic Examination; Operation Search Activity. – Research Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The dissertation explores the scientific and praxeological principles of the methodology for investigating embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position, during which a number of theoretical provisions and practical recommendations were provided aimed at increasing the efficiency of various units of law enforcement agencies, characterized by scientific novelty.

The theoretical principles of the pre-trial investigation of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position were improved, which are based on a combination of theoretical and methodological principles and practical recommendations aimed at clarifying forensically significant information and determining all the circumstances of the illegal act.

An analysis of the system of criminal offense investigation methodology was carried out, in which the following components are distinguished: forensic characteristics, analysis of initial information and their assessment, a list of circumstances to be established in criminal proceedings, typical investigative situations that are formed at the initial stage of the investigation, as well as algorithms for their implementation.

The information content of the structure of the forensic characteristic of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position is provided, in which the following components are highlighted: the method of preparation, direct commission and concealment of the illegal act, the situation and the trace picture, the subject of the encroachment, the identity of the criminal,

the injured party. A system of modern methods of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position has been formed, in particular: embezzlement of property (funds) entrusted to a person and under his control; hiring a person for work and paying him wages on the condition that the work is not performed at all, or the wages are paid in a larger amount than is due, taking into account the intensity of work and the qualifications of the employee; embezzlement of property by applying criminal influence on the owner of the enterprise, officials of local government bodies and their divisions; conclusion of fictitious contracts of contract or subcontract with subsequent falsification of official documents for the purpose of illegal transfer of funds and their embezzlement; misappropriation of enterprise funds by purchasing goods, works or services at an inflated cost, including according to advance reports; consent to the purchase of someone else's property at undervalued prices, in particular, during the privatization of state property; misappropriation of funds by overstating the cost of construction, repair, installation works, as well as by overstating the cost of materials and components for the current repair of equipment; misappropriation of funds when purchasing military equipment, equipment, clothing, protective equipment; misappropriation of humanitarian or charitable aid, etc. Typical methods of preparing and concealing an illegal act have been identified and systematized.

The circumstances of the commission of a criminal offense, the trace picture and the subject of the unlawful encroachment are characterized. It is proven that the situation of unlawful actions is determined by the conditions of time and place, which mostly have clear territorial and temporal boundaries. The system of information data on the circumstances of unlawful actions is analyzed based on the processing of spatio-temporal, economic, psychological and social factors.

A number of documents that may have evidentiary value in criminal proceedings are identified, such as: contracts, payment orders, certificates for equipment, KB-B2 acts, invoices, advance report, inventory report, act of commissioning of equipment, balance sheet, design and estimate documentation, payment orders, acts of acceptance and transfer of completed work, etc.

The trace picture is considered, and correlations between traces and methods of committing a criminal offense are also established. Considerable attention is paid to material and electronic traces as a specific type of evidentiary information. Electronic traces can be found on relevant electronic computing equipment, servers, web pages, electronic databases, sites, electronic public procurement systems, etc.

The subject of unlawful encroachment is described. Property will be considered the subject of encroachment under Parts 2-5 of Article 191 of the Criminal Code of Ukraine only in cases where the guilty person uses his official powers. It was found that in 43 % of cases the subject of criminal encroachment was property itself, and in 57 % – funds, of which 90 % – in non-cash form.

Forensically significant signs of the identity of the criminal and the injured party are highlighted. In particular, based on the forensically significant features of the criminal's personality, his probable «portrait» was formed, namely, that he is a male, aged 30-50, with a higher education. Persons who commit illegal activities are characterized by a high level of intelligence and resourcefulness. Typical features of a criminal are important during the implementation of the covert investigative (search) actions and investigative measures.

A description of the injured party is provided, which combines both individuals (42 %) and legal entities (100 %), and legal entities are also classified by the criterion of their type of activity, namely: wholesale and retail trade establishments (supermarkets, shops, markets) – 9 %; transport, postal and courier establishments (railway stations, bus stations, metro stations, Ukrposhta) – 2 %; agricultural, forestry and fishery establishments – 5 %; educational institutions (schools, colleges, higher education institutions) – 6 %; public service institutions (regional and district state administrations, law enforcement agencies) – 22 %; entertainment institutions (theaters, cinemas, restaurants, cafes) – 3 %; production institutions (factories, workshops of a certain enterprise) – 9 %; institutions carrying out construction and repair work – 15%; health care and social assistance institutions (hospitals, pharmacies, social assistance centers) – 7 %; institutions of the Armed Forces of Ukraine (military units, logistics units) – 8 %; financial and insurance

institutions (banks, insurance companies) – 4 %; information and telecommunications institutions (publishing houses, TV channels) – 2 %; water, electricity, gas, etc. supply institutions – 5 %; administrative and support service institutions (service centers) – 3 %.

The features of the analysis and assessment of primary information were clarified, and the range of circumstances to be established in criminal proceedings was also determined. It was established that the primary data that became the reason for entering information into the Unified Register of Pre-Trial Investigations were obtained by law enforcement officers from the following sources: applications, letters and reports received from victims of illegal actions – 59 %; applications, letters and reports from citizens who witnessed the commission of illegal actions or received information about them – 21 %; applications, applications, letters and reports from employees of institutions of various forms of ownership – 10 %; materials of cases that were separated from other criminal proceedings – 2 %; materials obtained within the framework of the implementation of the covert investigative (search) actions or investigative measures – 8 %.

A set of circumstances that are subject to establishment in criminal proceedings has been determined, namely: 1) circumstances that characterize the methods and conditions of appropriation, embezzlement of property or taking possession of it through abuse of official position (information about the time and place of their commission, information about the method of preparation, direct commission and concealment of illegal actions, in particular, the use of official powers as a lever for their execution, the use of deception or blackmail); 2) circumstances that characterize the individual of the criminal or a group of persons (number of criminals, composition of the criminal group, features of the distribution of duties between them, etc.); 3) circumstances that characterize the injured party (individual or legal entity, type of activity); 4) circumstances that characterize the tools and means of committing illegal actions (electronic computing equipment, invoices, seals, stamps); 5) establishment of the type and amount of damage caused; 6) cause-and-effect relationships between the illegal actions of

criminals and the results that characterize them; 7) clarification of the reasons and conditions that contributed to the appropriation, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position; 8) circumstances that aggravate or mitigate the punishment, etc.

Typical investigative situations that arise during the investigation of appropriation, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position have been formulated, such as: information about the commission of appropriation, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position has been received, material and personal evidence has been found, the suspect has not been identified – 16 %; information about the commission of an illegal act has been received, material and personal evidence has been found, suspicion has been raised, the suspect cooperates with law enforcement agencies – 14 %; information about the commission of a criminal offense was received, material and personal evidence was found, suspicion was raised, the suspect does not cooperate with law enforcement agencies – 34 %; information about the commission of an illegal act was received, material and personal evidence was found, the identity of the criminal was established, suspicion was not raised – 29 %; information about the commission of a criminal offense was received, there is no evidence, the identity of the criminal was not established – 7 %.

Based on the generalization of criminal proceedings materials, algorithms for resolving the above investigative situations that arise at the initial stage of the investigation are provided.

The organizational and tactical supports for conducting tactical operations regarding the collection of initial information about the circumstances of the event and the detection of signs of misappropriation, embezzlement of property or its seizure by abuse of official position are disclosed.

The algorithms of the authorized person's actions during the implementation of tactical operations are characterized – «Establishment of methods of committing misappropriation, embezzlement of property or taking possession of it through abuse of official position», «Collection of primary information about the criminal event»,

«Establishment of the identity of the criminal», «Determination of the composition of the criminal group», «Establishment of accomplices», etc. The organizational and tactical support for conducting investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other procedural actions and search measures during the implementation of tactical operations is specified.

Tactical search techniques are distinguished: involving the suspect in participating in the search, observing the reactions of the person being searched, surprise, use of scientific and technical and technical-forensic means, etc.

The mandatory appointment of such types of forensic examinations was clarified, such as: handwriting examination – 88 %, forensic accounting examination – 92 %, commodity examination – 71 %, computer-technical examination – 42 %, technical-forensic examination of documents – 65 %, telecommunications examination – 39 %, others – 12 %.

It is proposed to amend Part 1 of Article 71 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and state it in the following wording: «A specialist in criminal proceedings is a person who possesses special knowledge and skills that can be used during pre-trial investigation and trial by providing information, explanations, consultations and conclusions in oral or written form to resolve issues that require possession of special knowledge or skills».

The list of procedural actions for the implementation of the tactical operation «Document and electronic computing equipment» has been specified, namely: 1) conducting covert investigative (search) actions aimed at clarifying the fact of finding certain documents or electronic computing equipment and in a specific place (audio, video surveillance of a person; removal of information from transport telecommunication networks; audio, video surveillance of a place; examination of publicly inaccessible places, housing or other possessions of a person); 2) conducting covert investigative (search) actions that will ensure the preservation of information on specific documents or electronic computing equipment that prove the involvement of specific persons in committing illegal actions (audio, video surveillance of a person; audio, video surveillance of a place); 3) conducting

searches, during which documents, electronic computing equipment and other things that will be the evidentiary basis for the investigation are subject to seizure; 4) implementation of temporary access to things and documents for the purpose of imposing an arrest on specific property (smartphones, flash drives, contracts, payment orders, KB-B2 acts, invoices, payment orders, acts of acceptance and transfer of completed work); 5) conducting an inspection of the scene of the incident (places where illegal actions were carried out), things (electronic computing equipment, smartphones) and documents (invoices, orders, advance report, inventory report, act of commissioning of equipment, balance sheet, design and estimate documentation); 6) interrogation of suspects found at the scene of illegal actions; 7) appointment of handwriting, computer-technical, forensic accounting, commodity identification, technical and forensic examination of documents.

Keywords: *methodology, pre-trial investigation, forensic characteristics, official activities, official powers, abuse of official position, misappropriation and embezzlement of property, seizure of property, criminal offense, typical investigative situations, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, criminal proceedings.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Нехаєнко І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.

2. Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.

3. Нехаєнко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.

4. Нехаєнко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Нехаєнко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Нехаєнко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

7. Нехаєнко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.

8. Нехаєнко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	22
--------------------------------	----

ВСТУП.....	23
------------	----

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	36
---	-----------

1.1. Сутність та система криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	36
--	----

1.2. Типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	46
--	----

1.3. Обстановка вчинення кримінального правопорушення, слідова картина та предмет посягання.....	57
--	----

1.4. Характеристика особи злочинця та потерпілої сторони.....	76
---	----

Висновки до розділу 1.....	84
----------------------------	----

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	91
--	-----------

2.1. Аналіз первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню.....	91
--	----

2.2. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та алгоритми їх реалізації.....	106
---	-----

Висновки до розділу 2.....	122
----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3

КОМПЛЕКСИ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	126
---	------------

3.1. Тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	126
---	-----

3.2. Особливості реалізації тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка.....	145
---	-----

Висновки до розділу 3.....	160
----------------------------	-----

ВИСНОВКИ.....	163
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	171
--	------------

ДОДАТКИ.....	192
---------------------	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРМА	–	Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
БЕБ	–	Бюро економічної безпеки України
ГУНП	–	Головне управління Національної поліції
ДБР	–	Державне бюро розслідувань
ДСР	–	Департамент стратегічних розслідувань
ЗМІ	–	Засоби масової інформації
ЗО	–	Злочинна організація
ЗСУ	–	Збройні Сили України
ЗУ	–	Закон України
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	–	Кримінальний кодекс
КМУ	–	Кабінет міністрів України
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ	–	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НПУ	–	Національна поліція України
НАБУ	–	Національне антикорупційне бюро України
НСРД	–	Негласні слідчі (розшукові) дії
ОГ	–	Організована група
ОЗГ	–	Організована злочинна група
СРД	–	Слідчі (розшукові) дії
ст.	–	Стаття
ч.	–	Частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В надзвичайно складних умовах інтеграції України до Європейського союзу та НАТО, зумовлених загостренням соціально-економічної кризи через військову агресію з боку росії, помічається істотне зниження рівня життя та соціального захисту громадян. Внаслідок значної міграції населення, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, економічної нестабільності та послаблення правоохоронних функцій держави, спостерігається погіршення криміногенної ситуації в Україні. В умовах правового режиму воєнного стану в державі загострюються тенденції щодо зростання злочинності, збільшення протиправних посягань, насамперед, проти власності. Суспільні відносини у сфері власності є основоположними детермінантами для нормального існування громадян. Тому протиправні дії у вказаній сфері є неприпустимими та суттєво дестабілізують взаємовідносини як між окремими особами, так і відповідними інституціями. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є одним з найбільш негативних чинників порушення права власності.

За офіційними даними Офісу Генерального прокурора, у 2015 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 10 211 фактів учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), з яких лише в 4 989 проваджень особам було вручено повідомлення про підозру; 2016 р. – 9 787 фактів, повідомлення про підозру – у 4 741 випадку; 2017 р. – 10 756 фактів, повідомлення про підозру – у 5 923 випадках; 2018 р. – 10 713 фактів, повідомлення про підозру – у 5 953 випадках; 2019 р. – 9 074 факти, повідомлення про підозру – у 3 937 випадках; 2020 р. – 11 160 фактів, повідомлення про підозру – у 5 676 випадках; 2021 р. – 11 092 факти, повідомлення про підозру – у 6 040 випадках; 2022 р. – 6 698 фактів, повідомлення про підозру – у 3 074 випадках; 2023 р. – 9 222 факти,

повідомлення про підозру – у 4 171 випадку; 2024 р. – 7 743 факти, повідомлення про підозру – у 3 776 випадків; а за I півріччя 2025 р. було внесено 4 144 факти, проте лише у 1 910 випадках особі було вручено повідомлення про підозру. На сьогодні показники привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем мають високий рівень, а кількість притягнутих до відповідальності дедалі зменшується.

Зростання фактів учинення протиправних діянь, передбачених ст. 191 КК України, в умовах надзвичайного правового режиму воєнного стану є особливо значущим, оскільки значна кількість протиправних дій вчиняються відносно військовослужбовців ЗСУ, а також їхніх родичів, членів сім'ї та сумлінних громадян, які всіма наявними засобами намагаються пришвидшити перемогу.

Таким чином, зазначене вказує на нагальну необхідність у розробленні сучасної методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Наукову основу дисертації становлять фундаментальні праці науковців з різних галузей юридичної науки, присвячені науковим засадам методики розслідування кримінальних правопорушень та окремих її структурних складових, як-от: В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Дрозд, В. Г. Гончаренка, М. М. Єфімова, А. М. Кислого, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, Д. Б. Сергєєвої, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, В. М. Тертишника, К. О. Чаплинського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, О. О. Юхна та ін.

Значний внесок у опрацювання окремих аспектів теоретико-прикладного забезпечення кваліфікації та розслідування окремих видів службових та економічних протиправних діянь реалізували такі дослідники як: К. В. Антонов, А. Б. Балонь, В. В. Білоус, Д. А. Бондаренко, О. Л. Бондаренко, В. І. Василичук, О. О. Дудоров, В. М. Важинський,

В. В. Дараган, Л. М. Дудник, О. Ю. Камишанський, С. С. Кулик, Ю. О. Ліпін, В. А. Лилик, Г. В. Мудрецька, А. М. Меденцев, Д. С. Приходько, О. І. Цивінський, М. І. Хавронюк, В. Г. Хашев, В. В. Юсупов, Р. В. Ярошенко та ін.

Серед сучасних наукових розробок цієї проблематики можна виокремити дисертацію Р. В. Ярошенка «Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою» (м. Дніпро, 2024 р.), у якій автор здійснив криміналістичний аналіз сучасного стану протидії злочинній діяльності, схарактеризував криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, з'ясував особливості надходження первинної інформації, конкретизував типові слідчі ситуації, визначив особливості проведення НСРД. Своєю чергою Д. С. Приходько у дисертації «Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (м. Дніпро, 2024 р.) здійснив аналіз сфери використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, розкрив особливості залучення фахівців Держаудитслужби у кримінальному провадженні, визначив напрями залучення спеціаліста під час проведення огляду і обшуку, узагальнив знання щодо оцінки висновку експерта та окреслив напрями вдосконалення судово-експертної діяльності. Натомість О. І. Цивінський у дисертації «Відповідальність за заволодіння чужим майном, вчинене службовою особою, за кримінальним правом України» (м. Львів, 2023 р.) виокремив проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень та визначив особливості доведення провини особи у протиправній діяльності. А. Б. Балонь у дисертації «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (м. Київ, 2015 р.) висвітлив історіографію та зарубіжний досвід розслідування злочинів, схарактеризував способи і слідову картину, визначив засади взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні.

Констатуючи наукову значущість наведених праць, варто наголосити, що дослідники опрацювали лише деякі проблемні аспекти зазначеної категорії кримінальних проваджень. Зокрема, невирішеними залишаються питання стосовно сутності криміналістичної характеристики визначеного протиправного діяння, виокремлення відповідних тактичних операцій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем тощо. У сукупності визначені чинники обумовлюють актуальність зазначених питань, їх наукову та практичну значимість, що і обумовило вибір напряму дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Стратегії кібербезпеки України (Указ Президента України від 14 травня 2021 р. № 447/2021), Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179), Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р), Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22 листопада 2021 р. № 371/846), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 3 лютого 2022 р. № 109), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2024 рр. Тему

дисертації затверджено в Науково-дослідному інституті публічного права 22 грудня 2015 року (протокол № 6).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розроблення теоретичних положень та криміналістичних рекомендацій щодо формування методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Комплексність мети, її багатоплановість обумовили необхідність вирішення окремих *задач*:

– визначити генезу наукових поглядів щодо формування криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– систематизувати типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення;

– схарактеризувати обстановку вчинення кримінального правопорушення, слідову картину та предмет протиправного посягання;

– виокремити криміналістично значущі ознаки особи злочинця та потерпілої сторони;

– з'ясувати особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також визначити коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні;

– сформулювати типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та надати алгоритми їх вирішення;

– розкрити організаційно-тактичне забезпечення проведення тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– конкретизувати перелік заходів для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка».

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Предмет дослідження – *основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.*

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети, через призму об'єкта і предмета дослідження застосовано низку методів, що обумовлено системним підходом до аналізу методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, головним серед яких є *діалектичний метод*. Зокрема, *формально-логічні методи* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення) дозволили сформулювати фундаментальні визначення стосовно методики розслідування кримінального правопорушення та висновки до розділів дисертації (розділ 1–3). *Порівняльно-правовий* та *формально-юридичний методи* використовувалися під час аналізу норм чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства України (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). *Догматичний* – під час тлумачення певних юридичних категорій, уточнення понятійного апарату (розділи 1–3). *Системно-структурний метод* – для визначення структури криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, систематизації типових способів учинення, обставин, які підлягають встановленню, та для створення системи типових слідчих ситуацій (розділи 1–2).

Метод моделювання застосовувався під час формулювання загальних висновків, а також пропозицій стосовно вдосконалення КПК України (розділи 1–3). *Типологічний метод* – під час створення «портрету» ймовірного злочинця та побудови структури організованої групи, яка вчиняє визначені протиправні дії (підрозділ 1.3). *Статистичний* і *соціологічний методи*

використовувалися під час визначення тактичних помилок при реалізації конкретних СРД та НСРД шляхом опрацювання результатів анкетування працівників правоохоронних органів та аналізу матеріалів судово-слідчої практики (розділи 1–3).

Емпіричну основу дослідження становлять результати узагальнення правоохоронної та судової практики за 2016–2025 рр. Зокрема, здійснено опрацювання матеріалів 198 кримінальних справ та 219 кримінальних проваджень за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Харківська та Хмельницька області, м. Київ); дані з офіційного сайту Офісу Генерального прокурора з 2016 р. – I півріччя 2025 р.; об'єднані відомості опитування 108 співробітників прокуратури, 19 співробітників Бюро економічної безпеки, 221 співробітників органів досудового розслідування, 310 співробітників оперативних підрозділів та 63 працівників НДЕКЦ МВС України. При здійсненні дослідження застосовано особистий практичної діяльності в правоохоронних органах України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням наукових та праксеологічних засад методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, під час якого було надано ряд теоретичних положень та практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності правоохоронних органів, що характеризуються науковою новизною, зокрема:

вперше:

– сформульовано перелік процесуальних дій для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка», а саме:
1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певних

документів чи електронно-обчислювальної техніки та у конкретному місці (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи); 2) проведення НСРД, які будуть забезпечувати збереження відомостей на конкретних документах чи електронно-обчислювальній техніці, які доводять відношення конкретних осіб до скоєння протиправних дій (аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця); 3) проведення обшуків, під час яких підлягають вилученню документи, електронно-обчислювальна техніка та інші речі, що будуть доказовою базою для розслідування; 4) реалізація тимчасового доступу до речей і документів для накладання арешту на конкретне майно (смартфони, флеш-накопичувачі, договори, платіжні доручення, акти КБ-В2, накладні, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт); 5) проведення огляду місця події (місце, де здійснювалися протиправні дії), речей (електронно-обчислювальна техніка, смартфони) та документів (накладні, накази, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація); 6) допит підозрюваних, виявлених на місці вчинення протиправних дій; 7) призначення почеркознавчої, комп'ютерно-технічної, судово-бухгалтерської, товарознавчої, техніко-криміналістичної експертизи документів;

– надано характеристику потерпілої сторони, яка поєднує в собі як фізичних, так і юридичних осіб, а також класифіковано юридичних осіб за критерієм виду діяльності, а саме: установи оптової та роздрібною торгівлі (супермаркети, магазини, ринки) – 9 %; транспортні, поштові та кур'єрські установи (залізничні вокзали, автовокзали, станції метро, Укрпошта) – 2 %; установи сільського, лісового та рибного господарства – 5 %; заклади освіти (школи, коледжі, заклади вищої освіти) – 6 %; установи державної служби (обласні та районні державні адміністрації, правоохоронні органи) – 22 %; розважальні заклади (театри, кінотеатри, ресторани, кафе) – 3 %; виробничі

установи (підприємства) – 9 %; установи, що здійснюють будівництво та ремонтні роботи – 15 %; установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (лікарні, аптеки, центри надання соціальної допомоги) – 7 %; установи Збройних сил України (військові частини, підрозділи матеріально-технічного забезпечення) – 8 %; установи фінансової та страхової діяльності (банки, страхові компанії) – 4 %; установи інформації та телекомунікації (видавництва, телеканали) – 2 %; установи постачання води, електроенергії, газу тощо – 5 %; установи адміністративного та допоміжного обслуговування (сервісні центри) – 3 %;

– надано пропозиції відносно внесення змін до ч. 1 ст. 71 КПК України та запропоновано викласти її у такій редакції: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть застосовуватись під час досудового розслідування та судового розгляду через надання довідок, пояснень, консультацій та висновків в усній чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння спеціальними знаннями чи навичками». Врахування запропонованих змін дозволять спеціалісту більш широко застосовувати власні спеціальні знання й практичні навички під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

удосконалено:

– інформаційне наповнення структури криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, у якій виділено такі складові як: спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправного діяння, обстановка та слідова картина, предмет посягання, особа злочинця, потерпіла сторона;

– теоретичні засади досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що виходять з поєднання теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій, направлених на з'ясування криміналістично значущої інформації та визначення всіх обставин протиправного діяння;

– класифікацію сучасних способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зокрема: привласнення майна (коштів), яке ввірено особі та знаходиться у її віданні; прийняття особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі ніж належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника; привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів самоврядування та їх підрозділів; укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрата; привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, у тому числі за авансовими звітами; надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна; привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт, а також шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання; привласнення коштів при закупівлі військового обладнання, спорядження, одягу, засобів захисту; привласнення гуманітарної або благодійної допомоги тощо;

– рекомендації відносно аналізу первинних даних під час розслідування кримінального правопорушення завдяки вчасній і правильній оцінці початкової інформації та прийняття обґрунтованого рішення щодо внесення відомостей в ЄРДР;

– алгоритми слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів для реалізації тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак досліджуваного протиправного діяння, зокрема: «Збір інформації відносно події привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та джерел криміналістично вагомих даних»,

«Встановлення способів учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», «Встановлення особи злочинця», «Документ», «Електронно-обчислювальна техніка» тощо;

– положення стосовно застосування спеціальних знань у виді призначення та проведення відповідних судових експертиз, залучення спеціаліста до здійснення окремих процесуальних дій, застосування результатів відомчих перевірок, що дозволяє з'ясувати факти привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– формулювання типових слідчих ситуацій як системи відомостей про протиправну подію та обстановку її розслідування, що позначається на підборі та черговості проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД й інших процесуальних заходів для найбільш ефективної реалізації конкретного етапу кримінального провадження;

дістало подальший розвиток:

– наукові детермінанти відносно основних криміналістичних категорій (методика розслідування, криміналістична характеристика, спосіб учинення кримінального правопорушення, типова слідча ситуація, тактична операція);

– формулювання криміналістичної характеристики як сукупності інформації про криміналістично значущі ознаки кримінального правопорушення, що сприяє моделюванню закономірних кореляційних зв'язків між ними, а також забезпечує найбільш оптимальну побудову та перевірку слідчих версій для вирішення основних завдань кримінального провадження;

– характеристика типових способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– систему інформаційних відомостей відносно обстановки вчинення досліджуваного кримінального правопорушення на основі аналізу

просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів;

– слідова картина привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що поєднує в собі матеріальні (накладні, печатки, штампи) та ідеальні (залишилися в пам'яті службових осіб, потерпілої сторони, співвиконавців), а також електронні сліди;

– сукупність типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: отримано відомості про вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрювані відсутні – 16 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрювана особа співпрацює з правоохоронними органами – 14 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрюваний не співпрацює з правоохоронними органами – 34 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особу злочинця встановлено, підозру не пред'явлено – 29 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, відсутня будь-яка доказова інформація, особу злочинця не встановлено – 7 %.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовки підручників, навчальних посібників і монографічних досліджень (акт Національної академії внутрішніх справ від 15 травня 2025 р.);

– *науковій діяльності* – для подальшого вдосконалення основ методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти власності на основі сформульованих теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій (акти Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 04 серпня 2025 р., Національної академії внутрішніх справ від 15 серпня 2025 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності (акти Бюро економічної безпеки України від 11 квітня 2025 р., Головного слідчого управління Національної поліції України від 07 липня 2025 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення» (м. Київ, 2023 р.), «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 2024 р.), «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі» (м. Київ, 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у восьми наукових публікаціях, з яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з яких 150 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 182 найменування на 22 сторінках, наявні 4 додатки на 29 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО
ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

1.1. Сутність та система криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Криміналістична характеристика на часі є обов'язковою складовою будь-якої методики розслідування кримінальних правопорушень. Хоча як зараз, так і на початку її запровадження, виникають суперечки з приводу доцільності запровадження вказаної наукової категорії. На нашу думку, криміналістична характеристика є досить важливою складовою окремих методик, оскільки завдяки кореляційним зв'язкам між її елементами можна висувати версії та більш ефективно реалізовувати більшість процесуальних дій [121, с. 131].

Одразу відмітимо, що Д. М. Стеченко та Г. А. Семенов вказують, що «...бюджет є складною економічною категорією, оскільки становить систему економічних відносин, що складаються в суспільстві в процесі формування, розподілу й використання централізованого грошового фонду країни, призначеного для задоволення суспільних потреб. Ці відносини мають таку структуру: 1) між державою й підприємствами в процесі мобілізації доходів, накопичення і фінансування з бюджету; 2) між державою і населенням в процесі розподілу й перерозподілу національного доходу; 3) між ланками бюджетної системи при бюджетному регулюванні. Бюджетні відносини функціонують у двох визначених формах – суспільних й організаційних. Завдяки організаційним формам стає можливим використання бюджету для

забезпечення міжтериторіального розподілу суспільного продукту, регулювання народногосподарських пропорцій, управління економічними процесами на макро- та макрорівні» [153, с. 34; 142, с. 122].

Зі свого боку, Ю. О. Ліпін зазначав, що «...вчинення кримінальних правопорушень – заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем характерно саме для таких галузей економіки, які займають монопольне становище. Враховуючи можливість вільного трактування витрат, а отже, і вільного встановлення цін на свій продукт, держава встановила низку запобіжників (наприклад, у вигляді контролюючих органів, граничних цін, різних цін для громадян і виробництв тощо). Але всі ці запобіжники спрацьовують лише у тому випадку, коли відповідальні посадовці виконують свої обов'язки, діють в межах своїх повноважень. Зазначені вище чинники обумовлюють протилежну поведінку високопосадовців у ПЕК як суб'єктів господарювання, так і контролюючих органів. Значна частина цих високопосадовців тривалий час була «недосяжна» для правоохоронних органів (з огляду на чинники вказані вище) і тільки після створення спеціалізованого органу, до повноважень якого віднесено саме протидія корупційним злочинам, що вчиняються вищими посадовими особами, з'явилася можливість реального впливу на цю ситуацію з боку держави» [92, с. 299].

В свою чергу, В. А. Лилик місцевих бюджетів зауважував, що вони, «...з одного боку, розглядають як організаційну форму мобілізації частини фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів самоврядування, а з іншого – як систему фінансових відносин, що складаються між місцевими та державними бюджетами, а також усередині сукупності місцевих бюджетів. Насправді їх можна назвати балансовими розрахунками доходів і витрат, які накопичуються та витрачаються на відповідній території. Це фінансова база органів місцевого самоврядування та вагомий чинник розвитку конкретного регіону, основний канал доведення до населення кінцевих результатів

суспільного виробництва, що спрямовується на суспільне споживання» [87, с. 26].

У розрізі вказаного, вважаємо досить вдалою думку А. Ф. Волобуєва та О. О. Волобуєвої, які відмічали, що «...проблема формування понятійно-категорійного апарату кримінально-правових наук, його складових понять, категорій (юридичної термінології) має надзвичайно важливе значення і для теорії, і для практики. Сформовані в науках поняття і категорії виступають, з одного боку, фіксаторами отриманих знань, упорядковують їх, а з іншого – використовуються як інструментарій подальшого пізнання. Правильно сформований понятійно-категорійний апарат кожної з наук кримінально-правового блоку (визначається межами предмета кожної галузевої чи прикладної науки) є одним із пріоритетних наукових завдань і виконує важливу роль на різних стадіях кримінального провадження. Реформування ж в Україні кримінального й кримінального процесуального законодавства, нормативне введення в обіг нових термінів створило певний когнітивний дисонанс у системі понять і категорій, який негативно позначається як на правозастосовчій діяльності, так і на наукових дослідженнях правових явищ» [28, с. 37].

Ми поділяємо позицію групи дослідників (В. Г. Баранова, О. Ю. Дубовик, В. П. Хомутенко), які зробили висновок, що «...сучасна бюджетна система України складається з ДБ та місцевих бюджетів. ДБ є одним із важелів державного регулювання соціально-економічних процесів та найголовнішим за своїм призначенням у бюджетній системі України. Місцеві бюджети також є важливою ланкою цієї системи та за своєю чисельністю – найбільші. Їм відводиться важлива роль у соціально-економічному розвитку певної території, оскільки саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації, фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки для впорядкування населених пунктів. Місцеві бюджети безпосередньо

впливають на задоволення різних потреб населення, стан та якість наданих суспільних послуг» [19, с. 38].

Загалом, переходячи до опрацювання методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, то ми підтримуємо твердження М. М. Єфімова, який вказував, що вона «...має певну структуру, важливим елементом якої є криміналістична характеристика. Поняття криміналістичної характеристики як елемента методики, кількість, зміст і значення структурних елементів цієї наукової категорії залишаються невизначеними та суперечливими. Більше того, на межі тисячоліть гостро постало питання щодо доцільності існування криміналістичної характеристики як наукової категорії загалом. Тому слід мати на увазі, що значення криміналістичної характеристики можна розділити на практичне та теоретичне. Для працівників поліції, які безпосередньо займаються розслідуванням, найбільш важливим є практичне застосування того чи іншого засобу, що допоможе у процесі розслідування. Тобто дійсна цінність криміналістичної характеристики того чи іншого виду кримінального правопорушення – це можливість її практичного застосування, можливість вирішити певні питання з огляду на неї та, звичайно, можливість, спираючись на неї, спростити розслідування певної категорії протиправних діянь» [39, с. 162].

У свою чергу, окрема група науковців (М. А. Погорецький, О. О. Вакулик, Д. Б. Сергєєва) правильно вказували, що «...чисельний склад елементів криміналістичної характеристики може змінюватись в залежності від виду кримінального правопорушення. До елементів криміналістичної характеристики окреслених кримінальних правопорушень зазвичай належать узагальнені дані про типові ознаки предмета протиправного посягання, способу й обстановки вчинення зазначених кримінальних правопорушень, типової слідової картини та особи кримінальних правопорушень. Форма власності суб'єкта господарювання буде визначальною для характеристики потерпілої особи. Якщо протиправні події вчинено на приватному або

комунальному підприємстві, організації, установі, слід додати такий елемент до структури криміналістичної характеристики» [125].

А вже (В. П. Бахін, Б. Є Лук'янчиков) шляхом аналізу різних наукових досліджень з'ясували, що криміналістичну характеристику визначають досить по-різному, як-от: «...інформаційну модель типових ознак певного виду (групи) злочинів; вірогідну модель події; систему даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню; систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне для організації розслідування злочинів; систему особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування; систему опису криміналістично значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розслідування та запобігання; склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо» [10, с. 39].

Аналіз положень Закону України «Про оборонні закупівлі» дозволив зробити висновок, що в ньому визначаються «...загальні правові засади планування, порядок формування обсягів та особливостей здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони, а також порядок здійснення державного і демократичного цивільного контролю у сфері оборонних закупівель» [130]. Крім того, деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану, регламентовані Постановою КМУ «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» від 11.11.2022 № 1275 [34], а саме, в умовах воєнного стану державні замовники у сфері оборони та служби державного замовника здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення без застосування видів (процедур) закупівель, визначених Законом України «Про оборонні закупівлі»; переліки та обсяги закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення визначаються

рішеннями державних замовників у сфері оборони, що здійснюють такі закупівлі» [131].

Досить цікавою є визначення, надане В. Д. Берназом, який наголошував, що питання розробки криміналістичної характеристики є надзвичайно важливим, але воно повинно відбуватися через призму опрацювання судово-слідчої практики. З огляду на означене, вчений-криміналіст сформулював вказану наукову категорію як основу на державних статистичних даних науково обґрунтовану систему узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розслідування та судового розгляду досліджуваних злочинів зазначеної категорії [11, с. 17].

Підводячи підсумок, сформулюємо поняття криміналістичної характеристики як сукупності інформацію про криміналістично важливі ознаки кримінального правопорушення, що виводять закономірні кореляційні зв'язки між ними, а також забезпечує найбільш оптимальну побудову та перевірку слідчих версій для вирішення основних завдань кримінального провадження.

Також варто наголосити, що, для прикладу, О. В. Пчеліна відмічає, що «...службова діяльність, як уже зазначалося, характеризується в більшості випадків специфічним суб'єктом реалізації – службовою особою. Характеристика останньої відіграє чи не найважливіше криміналістичне значення при визначенні особливостей вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та відповідно особливостей їх розслідування. Окрім того, визнання особи службовою невід'ємно пов'язане з правильною кримінальною кваліфікацією протиправного діяння. Адже в кримінальному праві ця ознака іменується як спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. Зокрема, службовою особою можуть бути особи, які є представниками влади чи місцевого самоврядування; особи, які обіймають певні посади (ті посади, що наділяють особу організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями); особи, які

виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції за спеціальним повноваженням; посадові особи іноземних держав, міжнародних організацій, міжнародних судів тощо. Ми поділяємо думку, що до злочинів у сфері службової діяльності треба віднести й самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи. Хоча вказаний злочин учиняється з використанням повноважень і звання, які насправді в особи відсутні, шкода є реальною, адже інші особи (в тому числі потерпілі) були впевненими в справжності статусу особи. А, отже, цей злочин підриває авторитет відповідних ланок управління, що зайвий раз підтверджує доцільність його віднесення до числа злочинів у сфері службової діяльності. Тому в таких випадках особа злочинця не буде службовою, але такою, що присвоїла та використала реальні владні повноваження та/або звання службової особи» [137 с. 38].

Крім того, гідним уваги вважаємо твердження В. О. Малярової, яка вірно вказала, що «...ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування й реалізації криміналістичних методик. До таких ознак належать, зокрема, пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення тощо. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних, оскільки не мають правового значення й необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими й конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Вони призначаються для вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі» [103, с. 114].

Доцільною вважаємо й думку М. М. Єфімова, який зазначав, що криміналістична характеристика є динамічною категорією. Автор правильний висновок, що «...вона може змінюватись залежно від конкретних умов дійсності, проте її використання може мати різні напрямки у діяльності працівників правоохоронних органів. Наприклад, за ознаками способу, місця

та часу його вчинення може бути висунута версія щодо особи злочинця, і навпаки, при затриманні правопорушника та в разі наявності даних про обставини правопорушення може бути побудована версія про вчинення цією особою інших, ще не розкритих діянь» [42, с. 244].

Відносно системи криміналістичної характеристики, то, для прикладу, М. В. Салтевський визначив її через наявність чотирьох основних елементів, як-от: «...предмет безпосереднього замаху; спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; типова обстановка – «слідова картина» в її широкій інтерпретації; особа злочинця» [141 с. 456].

В свою чергу, окрема група вчених-криміналістів (В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко) до системи визначеної наукової категорії включили такі складові як: «...предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження); спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, образ дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети); типову «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину); особу злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі); особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо)» [84, с. 253].

А вже В. В. Тіщенко визначив систему криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень через сукупність таких елементів: «... 1) дані про суб'єкта злочину; 2) дані про цілі та мотиви діяльності з вчинення злочинної діяльності; 3) дані про об'єкт злочинного посягання; 4) дані, що характеризують обстановку, в якій відбувався процес злочинної діяльності; 5) дані про механізм злочинної діяльності; 6) дані про наслідки вчинених злочинів» [155, с. 187].

Зі свого боку, О. М. Дуфенюк серед основних елементів досліджуваної криміналістичної категорії виокремила наступні: «...1) типовий спосіб готування, вчинення та приховання злочину; 2) типова особа злочинця; 3) типова особа потерпілого; 4) типові час, місце, обстановка злочину; 5) типові знаряддя та засоби; 6) типовий предмет посягання; 7) типова слідова картина злочину» [76, с. 507].

Досить цікава думка А. Ф. Волобуєва, який криміналістичну характеристику розкрадань майна визначив наступним чином: «...особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери); обстановка вчинення злочину (загальноекономічні та правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва й існування між ними певних відносин тощо); способи підготовки, вчинення та приховування розкрадання (прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном і його використання, заходи щодо маскування розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів); сліди розкрадання (документів і речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян)» [26, с. 35].

З огляду на специфіку нашого дослідження приведемо системи криміналістичної характеристики більш характерних кримінальних правопорушень. Для прикладу, А. Б. Балонь сформував криміналістичну характеристику злочинів, учинених із використанням службовою особою своїх повноважень, віднісши до основних її елементів такі як: спосіб вчинення злочину, типову слідову картину та особу злочинця. Крім того, автор дослідив окремі аспекти початкового етапу розслідування визначеної категорії протиправних діянь і тактика проведення окремих процесуальних дій

(допитів, оглядів документів, обшуків, призначення експертиз, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо-, відеоконтроль особи)» [4, с. 9].

Зокрема, В. А. Лилик визначив криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, через зміст наступних структурних елементів, а саме: предмета злочину, способу вчинення злочину, особи злочинця та слідів злочину [89, с. 23].

В свою чергу, Р. Л. Степанюк у власному дисертаційному дослідженні дисертації сформував криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства, основними елементами якої визначив та опрацював наступні «...предмет та обстановку злочину, особливості суб'єкта злочину, способи злочинів та типові сліди злочинів» [152, с. 34].

А вже Ю. О. Ліпін наступним чином виокремив найбільш значимі елементи криміналістичної характеристики заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичний комплексі, як-от: «...обстановка вчинення; предмет злочинного посягання; особа злочинця; спосіб учинення кримінального правопорушення; типова слідова картина» [95, с. 22].

На основі аналізу матеріалів судово-слідчої практики нами було визначено наступні елементи криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от:

- спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправного діяння;
- обстановка вчинення протиправного діяння;
- слідова картина;
- предмет посягання;
- особа злочинця;
- потерпіла сторона.

Підводячи підсумок, варто наголосити на тому, що визначені складові характеризуються практичною направленістю та сталими кореляційними зв'язками.

1.2. Типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Спосіб вчинення кримінального правопорушення є центральним елементом майже в будь-якій криміналістичній характеристиці окремих видів протиправних діянь. Не є виключенням і вказана категорія вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Адже в навіть в диспозиції статті зазначені відповідні способи його скоєння. Крім того, варто наголосити й на чітких кореляційних зв'язках, які можливо побудувати між визначеним елементом криміналістичної характеристики та іншими її складовими, як-от: особою злочинця, обстановкою вчинення, предметом злочинного посягання тощо. З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне дослідити вказану проблематику [118, с. 145].

Стосовно способу вчинення кримінального правопорушення, то, для прикладу, С. С. Чернявський зауважує, що він є «...міжгалузевим об'єктом вивчення низки наук кримінально-правового циклу: кримінального права, кримінології, кримінального процесу, криміналістики. Причому кожна юридична наука вивчає його з власних позицій – крізь призму своїх «службових» функцій» [166, с. 50].

А вже О. Г. Кривокурс засвідчує, що «...спосіб скоєння злочину дає найбільший обсяг криміналістичної інформації, який в подальшому допомагає слідчому, прокурору, суду чи іншим посадовим особам правоохоронних органів визначити найбільш ефективні методи, спрямовані на розкриття та

розслідування злочину, дасть змогу слідчому висунути необхідні версії та ініціювати проведення необхідних слідчих (розшукових) дій, визначити правильний порядок та послідовність їх проведення» [71, с. 371].

Зі свого боку, Т. В. Дубно констатує, що «...спосіб вчинення злочину пов'язує ще й з фізичними та функціональними можливостями людини, що обумовлюються характером вчинюваного злочину та зовнішніми умовами» [36, с. 226].

У свою чергу, окрема група науковців (В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал) зауважує, що «...найбільш важливим є повноструктурний зміст способу, з урахуванням організованої та професійної злочинності, для яких підготовка до вчинення злочинів є елементом їхньої життєдіяльності, а приховування – системою забезпечення цієї життєдіяльності. У цих умовах говорити, що спосіб вчинення злочину – це час, місце, засоби та дії по досягненню злочинної мети, неправильно і недостатньо. Необхідно забезпечити теоретичну розробку того, як у цих випадках знаходити схожість (спільність) «почерку» даної злочинної організації при відмінності «деталей». Конкретний спосіб вчинення злочину – це відображення особливостей його «творця», що й обумовлює використання способу для виявлення і реєстрації виконавців» [9, с. 199].

В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов та В.В. Пясковський вказану наукову категорію розкривають як «...спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі відомості про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів» [22, с. 27].

На наш погляд, В. В. Тіщенко надав визначення вказаної криміналістичної категорії найбільш чітко та зрозуміло, а саме до змісту способів вчинення злочину відносить «...комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на

матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця» [154, с. 9].

В розрізі досліджуваного виду кримінального правопорушення вважаємо за доцільне привести умовивід Р. Л. Степанюка, який вказує, що «...вибір злочинцем того чи іншого способу бюджетного злочину детермінований об'єктивними (сфера господарської діяльності, компетенція службової особи, стан контролю за дотриманням вимог бюджетного законодавства тощо) та суб'єктивними (мета та мотив злочину, психологічні та соціальні особливості злочинця) факторами. Дії службових осіб можуть складатися з різних прийомів і операцій, спрямованих на підготовку, безпосереднє вчинення і приховування злочину» [151, с. 8].

Також вважаємо вірною думку О. В. Пчеліної, яка наголосила, що «...дослідження способів учинення окремих видів (груп) злочинів відіграє важливе пізнавальне значення як у практичній, так і в науковій діяльності. В практичній діяльності правоохоронних органів наявні відомості про спосіб учинення конкретного злочину допоможуть з'ясувати інші обставини його вчинення, а в науковій – розробити, вдосконалити криміналістичну характеристику злочинів окремого виду (групи) та відповідні їм методичні рекомендації з їх розслідування» [133, с. 17-18].

Наостанок приведемо твердження М. В. Салтевського, який констатував, що «...присвоєння, розтрата або зловживання (ст. 191 КК), як правило, становлять одноособовий вплив на предмет безпосереднього посягання і можуть бути колективними, коли розтратник, розкрадач і керівник організації діють спільно. У разі дії злочинної групи присвоєння і розтрата як способи є складними багатоходовими комбінаціями для вчинення присвоєння і розтрата чужого майна. Перш ніж привласнювати чи розтрачувати щось, необхідно створити умови, щоб злочинні дії були приховані від обліку» [141, с. 485].

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами було встановлено, що повноструктурний склад способу привласнення,

розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем мав місце у 100 % діянь. Позаяк в усіх випадках наявними є складові підготовки та приховування протиправного діяння. Інакше кажучи, злочинці завжди здійснювали підготовчі заходи до вчинення протиправного діяння, а також виконували дії відносно приховування його результатів.

Почергово розглянемо кожен з них. Стосовно дій підготовчого характеру, то, для прикладу, О. В. Баланюк вказував серед них наступні: «...підготовчі дії щодо приховування особистої участі (розроблення плану зі створення неправдивого алібі, що включає в себе комплекс дій, спрямованих на створення в певних осіб неправильного уявлення про істинне місце перебування злочинця в конкретний час, попередню домовленість із неправдивими свідками та інше; підбір, придбання засобів, призначених для знищення слідів злочинця, а також підбір засобів, призначених для утруднення використання службово-пошукового собаки та інше); підготовчі дії з приховання злочину в цілому і маскуванню окремих його обставин (виготовлення чи складання підроблених документів з метою приховання злочинних фінансово-господарських операцій чи справжніх обставин події; планування і підбір засобів та створення умов для вчинення інсценування події та інше); підготовчі дії зі створення умов для ухилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності (вчинення дій, спрямованих на створення уявлення про винність у злочині інших осіб, або «об'єктивних» обставин, що призвели до злочинних наслідків; вербування і установка корумпованих зв'язків із відповідними посадовими особами органів влади і управління та інше)» [3, с. 195-196].

У свою чергу, М. В. Салтевський вказував на наявність таких способів підготовки до вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, як-от: реєстрація підприємства для однієї чи декількох операцій розкрадання; виготовлення фальшиві установчі документи; одержання кредиту за підробленими документами; одержання кредиту на розвиток, будівництво чи ремонт; одержання грошей під інвестиційну програму; підготовка документів

на списання застарілого устаткування, техніки; внесення зміни в закупівельні документи для зменшення фактичних витрат [141 с. 485].

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами було встановлено такі підготовчі заходи до вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от:

- 1) підготовка недійсної документації;
- 2) створення обставин, які полегшують здійснення протиправних дій;
- 3) підроблення офіційних документів;
- 4) знаходження співучасників кримінального правопорушення;
- 5) розподіл ролей між учасниками протиправних дій.

З приводу безпосередніх способів вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, то окрема група авторів (А. П. Запотоцький, А. А. Вознюк, С. В. Кучменко) виокремлюють найбільш поширені способи привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, як-от: «...укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрата; складення фіктивних актів приймання виконаних будівельних робіт з метою незаконного перерахування грошових коштів форми КБ-2в; заволодіння коштами шляхом підроблення офіційних документів, які видає чи посвідчує підприємство, установа, організація, громадянин, підприємець, що надає права або звільняє від обов'язків з метою використання їх підроблювачем; незаконне привласнення державних коштів шляхом використання підробленого акта форми КБ-2в та довідок форми КБ-3 про вартість виконаних будівельних робіт і витрат; незаконне привласнення службовою особою грошових коштів, які перебували у її віданні; умисне внесення завідомо неправдивих відомостей до акта виконаних будівельних робіт форми КБ-2в, а саме завищення обсягів виконаних робіт з метою привласнення коштів державного бюджету; розтрата коштів, виділених на

проведення конкретного обсягу робіт, у власних цілях, що не пов'язані з виконанням взятих на себе зобов'язань з проведення робіт, визначених договором; вчинення службовою особою службового підроблення з метою заволодіння бюджетними коштами шляхом завищення обсягів виконаних робіт і застосування неправильних розцінок на роботи шляхом складення та видання завідомо неправдивого офіційного документа – акта форми КБ-2в приймання виконаних будівельних робіт; складання та видача службовою особою з метою незаконного збагачення відомостей на видачу заробітної плати за договором підряду на виконання будівельних/ремонтних робіт без дати створення та із внесенням завідомо неправдивих відомостей про отримання працівниками коштів за виконання робіт із ремонту/будівництва» [50, с. 15].

Інша група науковців (О.В. Авраменко, І. Б. Висоцька, М. Ю. Ковальська, О. З. Мармура, О.Ф. Пасека) зазначають, що «...за ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» основні способи вчинення протиправних дій, які пов'язані зі зміною ціни при проведенні публічних закупівель зі сторони замовника. Зокрема, замовники конкурсних торгів учиняють кримінальні правопорушення з використанням своїх службових повноважень так: закупівля товарів, робіт або послуг за завищеними цінами; закупівля непридатного до використання або експлуатації устаткування, товарно-матеріальних цінностей; оплата фактично не виконаних робіт або послуг (підписання фіктивних актів); здійснення держаної закупівлі без проведення процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу) тощо; витрата бюджетних коштів на придбання товарів, робіт або послуг в обсягах, які перевищують встановлені граничні суми витрат» [25, с. 36].

Досить вірною вважаємо позицію В. Навроцького, який типовими випадками посягань на привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вказав такі як: «...прийняття

особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі, ніж належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника; безпідставна виплата надбавок до заробітної плати, премій чи інших виплат; оплата на підставі цивільно-правового договору робіт, послуг, які не виконувалися чи виконувалися або надавалися частково, або оплата у розмірі, який не відповідає обсягу та складності, терміновості, ризиковості, іншим характеристикам робіт чи послуг; оплата товарів за ціною, яка перевищує їх дійсну вартість чи кількість. Зокрема, надання переваги при застосуванні тендерних процедур певному учаснику торгів та оплата запропонованих ним товарів (послуг); передача чужого майна (товарів, належних потерпілому) іншим особам без оплати (заправління автотранспорту паливом, надання палива, харчування в їдальні, друкування текстів з використанням чужого паперу та фарби); надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна; видача кредитів, передача майна у користування за обставин, які достовірно свідчать про відсутність у кредитора, позичальника наміру повертати кошти чи майно; «виведення» активів з юридичної особи напередодні встановлення над її майном зовнішнього контролю (призначення арбітражного керуючого, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, запровадження тимчасової адміністрації банку); оплата за рахунок державного чи місцевого бюджету товарів чи робіт на користь окремих юридичних осіб (скажімо, підведення комунікацій до приватної садиби); погашення боргів юридичних осіб приватного права за рахунок державного чи місцевих бюджетів (зокрема, тих, які виникли за рахунок безоплатного споживання газу, енергії, води); покриття збитків юридичних осіб приватного права за рахунок бюджетних коштів. Зокрема, так зване рефінансування недержавних банків з боку Національного банку, коли однозначним є «односторонній», без жодних шансів на повернення, рух коштів» [69, с. 20].

А вже Р. В. Ярошенко, на основі аналізу матеріалів з Єдиного державного реєстру судових рішень, а також результатів опитування практичних співробітників, встановив, що організованими групами вчиняються такі способи привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: «...привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів самоврядування та їх підрозділів ...; привласнення службовими особами продукції, яка виготовляється підприємством; привласнення коштів шляхом умисних дій службових осіб щодо відпуску продукції підприємства покупцям, які не планують розраховуватися за нього; привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, в тому числі за авансовими звітами; привласнення або розтрата коштів підприємства шляхом укладання фіктивних договорів на закупівлю товарів, робіт чи послуг; привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт; привласнення коштів шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання; підміна несправного обладнання або комплектуючих, з метою подальшого його ремонту за рахунок підприємства; привласнення майна шляхом його незаконного списання або відчуження; привласнення майна шляхом його відчуження задля погашення штучно створеної заборгованості підприємства; привласнення майна підприємства шляхом створення уяви фіктивного пограбування або формажору; привласнення паливно-мастильних матеріалів шляхом його понаднормового списання; розтрата ввіреного майна підприємства шляхом незаконного його передавання третім особам; використання обладнання, іншого майна підприємства в особистих цілях» [181, с. 93].

Зі свого боку, М. В. Салтевський наводить такі безпосередні способи вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, як-от: виплата зарплати та преміальних підставним особам; незаконна виплата грошей на відрядження; неправильна виплата пенсій, допомоги одиноким і багатодітним

матерям; розтрата грошових коштів, отриманих під звіт для нестатків організації, підприємства; оплату фактично невиконаних робіт; одержання грошей з каси на підставі фіктивних документів; присвоєння сировини, напівфабрикатів чи готової продукції [141, с. 487].

На основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] та праць вищенаведених дослідників, нами було зроблено висновок, що до способів безпосереднього привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем варто віднести наступні:

1) привласнення майна (коштів), яке ввірено особі та знаходиться у її віданні;

2) прийняття особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі ніж належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника;

3) привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів місцевого самоврядування та їх підрозділів;

4) укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрата;

5) привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, у тому числі за авансовими звітами;

6) надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна;

7) привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт, а також шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання;

8) привласнення майна підприємства шляхом створення уяви фіктивного пограбування;

9) видача кредитів, передача майна у користування за обставин, які достовірно свідчать про відсутність у кредитора, позичальника наміру повертати кошти чи майно;

10) привласнення майна шляхом його незаконного списання або відчуження, а також ті самі дії вчинені задля погашення штучно створеної заборгованості підприємства;

11) привласнення паливно-мастильних матеріалів шляхом його понаднормового списання;

12) здійснення держаної закупівлі без проведення тендерних процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу);

13) використання обладнання, іншого майна підприємства в особистих цілях;

14) покриття збитків юридичних осіб приватного права за рахунок бюджетних коштів;

15) привласнення коштів при закупівлі військового обладнання;

16) привласнення гуманітарної та благодійної допомоги;

17) привласнення коштів при закупівлі військового спорядження, провізії тощо.

Зрозуміло, що вказаний перелік безпосередніх способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем можна продовжувати, але ми вважаємо, що найбільш характерні ми визначили.

Для прикладу, приведемо наступну ситуацію. Так, гр. А., в період часу з 09:00 год. 24.10.2017 по 08:20 год. 26.10.2017, займаючи посаду касира ТзОВ «В2В ГРУП» с. Давидів, Пустомитівський район Львівська область, що підтверджується наказом «Про прийняття на роботу касира» та будучи матеріально відповідальною особою за майно та кошти вказаного вище товариства, перебуваючи на робочому місці у магазині «Файка», здійснила привласнення коштів з каси магазину, які були ввірені їй та перебували в її

віданні. Крім цього, гр. А. привласнила кошти отримані за проданий товар, продаж якого не був зафіксований нею через касовий апарат, а саме:

- 1) сигарети «LD Menthol» 10 шт. загальною вартістю 212 грн. 16 коп.;
- 2) сигарет «Sobranie Gold» 1 шт. вартістю 32 грн. 08 коп. та інші товари на загальну суму 4450 грн. 22 коп. [144].

Як бачимо, гр. А. з метою власного безпідставного збагачення, привласнила кошти ТзОВ «В2В ГРУП», які були їй ввірені та перебували у її віданні.

З приводу способу приховування кримінального правопорушення, то М. В. Салтевський правильно зауважував, що він «...реалізується тоді, коли злочин вчинений, у багатьох випадках зареєстрований і щодо нього ведеться розслідування. Усе це докорінно перебудовує систему його детермінуючих факторів. Коло можливих дій суб'єкта значно розширюється і може включати обмову, неправдиві показання, залякування свідків, наклеп, підробку документів тощо. У злочинах, учинених у співучасті, спосіб учинення може бути один, а способи приховування – різні в кожного співучасника» [141, с. 426].

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами було з'ясовано наступні способи приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от:

- 1) знищення слідів та речових доказів (дефрагментація жорсткого диску, стирання відбитків пальців) – 84 %;
- 2) знищення документації (договори, платіжні доручення, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проектно-кошторисна документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт) – 41 %;
- 3) підробка документації (сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації) – 39 %;
- 4) надання завідомо неправдивих показів під час здійснення процесуальних дій – 53 %;

- 5) тиск на сумлінних учасників кримінального провадження – 49 %;
- 6) постійна зміна показань під час допиту – 28 %;
- 7) висунення неправдивого алібі – 19 %;
- 8) відмова від дачі показань – 56 %.

Констатуючи вищевказане, відмітимо, що способи привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є центральним елементом криміналістичної характеристики вказаного протиправного діяння. Між ними та іншими складовими криміналістичної характеристики (особою злочинця, обстановкою та слідовою картиною, предметом злочинного посягання) існують сталі кореляційні зв'язки, які варто використовувати під час реалізації визначеної категорії кримінальних проваджень.

1.3. Обстановка вчинення кримінального правопорушення, слідова картина та предмет посягання

Наступним елементом криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем буде обстановка його вчинення.

Як доречно вказує В. А. Лилик, «... усі важливі економічні, соціальні та політичні проблеми життя суспільства та громадянина відбиваються в державному бюджеті країни. Він є основним методом фінансового регулювання, механізмом, який забезпечує розподіл коштів між регіонами держави, галузями економіки, ураховуючи стратегії економічного розвитку, фінансової політики, соціальних програм та потреб ринку. Завдяки бюджету держава повинна мати можливість зосередити фінансові ресурси на важливих ділянках економіки та соціального розвитку. Відносини, які регулюються бюджетним правом, виникають у зв'язку з утворенням, розподілом і використанням централізованих фондів грошових коштів, які надходять у

розпорядження держави та ОМС на відповідній території» [87, с. 100].

В свою чергу, Д. А. Бондаренко зауважує, що «... в основі розслідування будь-якої службової, злочинної діяльності знаходиться необхідність встановлення різниці між відповідною та фактичною поведінкою службової особи. Вчинюючи будь-які протиправні дії, службова особа завжди повинна скривлювати зміст документів, не відображувати в них істотні факти, виносити необґрунтовані, а тому – злочинні постанови, накази; підробляти звітну чи іншу документацію. Інше неможливе, тому що буде заважати здійсненню цієї злочинної діяльності» [16, с. 65]. Інша група вчених-криміналістів (В. М. Бараняк, Р. І. Благута, С. І. Марко, Р. І. Сибірня) зазначають, що у системі загальної криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем наявна обстановка розкрадання» [74, с. 300].

А вже Ю. О. Ліпін констатує, що «... обстановка вчинення злочину в широкому сенсі являє собою сукупність суспільно-політичних, економічних, соціальних, правових та інших умов, що складаються на певному етапі розвитку суспільства й впливають на динаміку злочинності. У вузькому значенні обстановка вчинення кримінального правопорушення – це певна група чинників, що впливають на взаємодію між собою об'єктів, явищ (процесів) і характеризують умови місця, часу та інші умови навколишнього середовища, виробничі процеси, технологічні цикли та ресурси, особливості поведінки учасників подій, а також інші обставини об'єктивної реальності, що склалися у момент кримінального правопорушення і впливають на спосіб і механізм його вчинення» [93, с. 491]. Зі свого боку, А. Б. Балонь обстановку вчинення характеризує через обставини, які підлягають доказуванню, наступним чином: «... характеру, умов та особливостей роботи підприємства, установи або організації, де вчинено злочин» [6, с. 10].

Наостанок приведемо твердження А. М. Меденцева, який вказував, що «... суттєвим чином впливає на механізми вчинення злочинів у даній сфері правове регулювання держаних закупівель. Положення чинного

законодавства відіграють роль зовнішньої обстановки (умов) злочинів даної категорії, орієнтуючись на яку злочинці обирають способи щодо підготовки, вчинення та приховування своїх злочинних дій. Окрім того, названі положення визначають і принципові процедури, здійснення яких знаходиться відображення в документах і входить до предмета доказування в кримінальних провадженнях. З цих позицій виділено п'ять етапів у процедурі державних закупівель: 1) державні закупівлі починаються із затвердження річного плану на засіданні комітету з конкурсних торгів; 2) оприлюднення інформації про закупівлю: протягом усієї процедури закупівлі замовник публічно інформує спільноту на веб-порталі Уповноваженого органу про хід процедури закупівлі зі складанням відповідних документів; 3) безпосередньо закупівля: здійснюється шляхом застосування однієї з передбачених процедур (відкриті торги, двоступеневі торги, запит цінових пропозицій та ін.); 4) акцептування пропозиції – прийняття замовником пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції, яку визнано найбільш економічно вигідною за результатами оцінювання, та надання згоди на взяття зобов'язань на оплату предмета закупівлі або його частини (лота); 5) укладання договору про закупівлю (у письмовій формі або у формі електронного документа). Суттєвим елементом обстановки вчинення злочинів у сфері державних закупівель є здійснення державного контролю, який становить собою систематичне спостереження за розпорядником державних коштів у процесі придбання ним товарів, робіт, послуг належної якості, що здійснюють уповноважені суб'єкти (Державна фінансова інспекція України, Рахункова палата, Державна казначейська служба України). Матеріали перевірок контролюючих органів виступають підставами для відкриття кримінальних проваджень, що робить їх важливим елементом у методиці розслідування» [109, с. 240]. Як бачимо, всі перераховані дослідники в різних ракурсах опрацьовували обстановку вчинення кримінальних правопорушень.

На основі узагальнення судово-слідчої практики і напрацювань вищезазначених учених-криміналістів нами було встановлено, що одним із

ключових елементів криміналістичної характеристики є обстановка вчинення протиправного діяння. Її з'ясування обстановки кримінального правопорушення дозволяє уповноваженим особам правильно визначити подальші напрями розслідування, а також низку першочергових слідчих (розшукових) дій, НСРД та невідкладних процесуальних і розшукових заходів.

Проаналізуємо систему інформаційних відомостей відносно обстановки вчинення досліджуваного кримінального правопорушення на основі аналізу просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів.

В розрізі вказаного, варто привести позицію групи науковців (В. Д. Пчолкіна, О. В. Іванцової), які акцентували увагу, що «...обстановка, місце і час вчинення кримінального правопорушення зумовлюються специфікою фінансово-господарської діяльності підприємства, установи чи організації та мають тісний зв'язок зі способом його вчинення. Обстановку вчинення злочину можна визначити як сукупність ознак, що характеризують виробничі процеси, організацію виробництва, відносини посадових і матеріально-відповідальних осіб, систему обліку, звітності та контролю, що створює певне уявлення про справжні та можливі дії злочинців» [139, с. 156].

Зокрема, аргументовано, що специфічні обставини закупівлі товарів оборонного значення надали певні зміни до сучасного сприйняття про вчинені протиправні дії та сукупність доказової інформації. Визначено, що дані умови полягають у довготривалій діяльності дуже високого інтелектуального рівня.

Залежно від часу вчинення протиправного діяння встановлено, що приблизно 58 % з них здійснюється вдень (з 12 до 18 години); близько 31 % – зранку (з 6 до 12 години); 11 % – у вечірній та нічний час (з 18 до 6 години) [Додаток А]. З огляду на наведені відомості, переважна більшість випадків привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем скоюється вдень.

З'ясовано, що вночі протиправні діяння вчиняються досить рідко (1 %) [Додаток А] у зв'язку з дією на території України комендантської години, та у випадках можливості особи бути у приміщенні, яке не

контролюється правоохоронними органами (офіси підприємств, установ, організацій).

Відповідно до характеристики дня тижня визначено, що більшість протиправних, а саме 82 % учинено у будні дні, 18 % – вихідні [Додаток А]. Тобто найбільша їх кількість припадає на робочий час – у будні дні з 12 до 18 години.

З'ясовано, що обстановка має специфічний характер і обумовлюється наступними умовами:

а) більшість протиправних дій здійснюються за місцем роботи (службовий кабінет, офіс, архів);

б) злочинні дії можуть відбуватися як у різних регіонах держави, так і за її межами;

в) протиправні дії мають чітко обумовлене місце події.

Досить вірно, на нашу думку, окрема група дослідників (Б. М. Головкін, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христин) виокремила загальний перелік місць, де можливе вчинення протиправних дій у паливно-енергетичному комплексі, як-от: «...підприємства електроенергетики, зокрема теплові, атомні, гідро- та інші електростанції; електричні, теплові мережі; підприємства газової промисловості (видобуток, переробка природного газу, переробка супутнього нафтового газу); підприємства вугільної промисловості; електричні мережі, самостійні електромережі (лінії електропередач і електростанції районних енергосистем, інші електромережі, що знаходяться на самостійному балансі); теплові мережі; районні та інші котельні, що перебувають на самостійному балансі; трубопровідний транспорт загального користування, трубопроводи для транспортування газового конденсату, широкої фракції та легких вуглеводів, газу, вугілля; родовища, на яких проводиться пошук і розвідка газу підприємства газопостачання з організації та експлуатації газових розподільних мереж і розподілу газу для комунально-побутових потреб» [54, с. 42-43]. На основі вказаного дослідження встановлено найбільш вірогідні місця вчинення протиправних дій, зокрема:

- підприємства різних галузей промисловості;
- державні установи;
- приватні підприємства.

Як бачимо, обстановка протиправних дій визначається умовами часу й місця, які здебільшого мають чіткі територіальні та часові межі.

Переходячи до розгляду слідової картини як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем одразу наведемо твердження Г. А. Матусовський, який зауважує, що криміналістичний аспект опрацювання наслідків протиправної діяльності характеризується дослідженням таких напрямків як особливостей збитків, спричинених кримінальним правопорушенням, та особливостей процесу слідоутворення й самих слідів протиправного діяння (у широкому сенсі, включаючи матеріальні й ідеальні сліди). Крім того, автор наголошує, що «... сліди економічних злочинів виявляються в таких особливостях: а) види слідів; б) їх поєднання, взаємозв'язок; в) частота виявлення; г) локалізація (місце формування, знаходження, можливого виявлення); д) переміщення (обіг) грошових коштів, матеріальних цінностей, документів» [105, с. 112].

А вже А. Ф. Волобуєв вірно наголошував, що «...економічні («білокомірцеві») злочини здебільшого не залишають традиційних слідів. Але безслідних злочинів не буває. Все залежить від знання та механізму їх вчинення, а також слідів, які вони залишають» [27, с. 49].

В свою чергу, Д. А. Бондаренко вказував, що «...виходячи за межі поняття слідів у вузькому розумінні, нерідко можна побачити більш різноманітні зв'язки між різними слідами та об'єктами, які їх утворюють. До того ж, якщо раніше об'єкт можливо було ідентифікувати лише за його зовнішньою будовою, то на сьогоднішній день сучасні методи, які є результатами розвитку криміналістичної науки дозволяють не тільки визначити групову належність, але й провести ідентифікацію за

індивідуально-неповторними, якісними, індивідуальними ознаками внутрішньої будови. Визначаючи роль матеріальних та ідеальних слідів у розслідуванні злочинів, виділяють, як правило, дві сторони: інформаційну та доказову» [15, с. 342].

Зі свого боку, окрема група вчених-криміналістів (В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін) констатує, що «...у широкому розумінні сліди це – різні матеріальні наслідки, події, зміни об'єкта та речової обстановки, що виникли у зв'язку з підготовкою, вчиненням і приховуванням кримінального правопорушення. Під слідами у вузькому розумінні слова розуміють сліди-відображення, що утворюються при безпосередньому контакті (взаємодії) принаймні двох об'єктів, і являють собою матеріально фіксоване відображення на одному об'єкті зовнішньої будови іншого об'єкта» [75, с. 142].

На основі дослідження судово-слідчої практики та вищенаведених праць науковців, нами було з'ясовано, що слідова картина привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, поєднує в собі матеріальні (накладні, печатки, штампи) та ідеальні (залишилися в пам'яті службових осіб, потерпілої сторони, співвиконавців), а також електронні сліди.

Опрацюванням судово-слідчої практики [Додаток А] було визначено, що матеріальні сліди відображені у:

– слідах-предметах (договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти приймання-передачі виконаних робіт, комп'ютери, ноутбуки, планшети, накопичувачі, флеш-карти, смартфони, принтера, де друкуються підроблені документи) – 100 %;

– слідах-речовинах – 25 %;

– слідах-відображеннях (підписи, відбитки печаток, відбитки штамтів, рукописи) – 49 %.

Відносно документів, які є як частиною слідової картини протиправного діяння, так і його предметом, то, для прикладу М. І. Мельник та

М. І. Хавронюк вказують, що «...суди визнають предметами службового підроблення лише офіційні документи, тому що документ, як матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксована на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, оптичному диску або на іншому носіїві, є лише базисом (основою) для поняття «офіційного документа» і може набути статусу офіційного лише у тих випадках, коли його зміст стосується відносин, врегульованих правом, і якщо він видається або використовуються у встановленому законодавством порядку для посвідчення конкретних подій і фактів, що мають юридичне значення» [112, с. 1024-1025].

Стосовно класифікації документів, то, на нашу думку, найбільш точно К. М. Ковальов визначив підстави на яких вона повинна будуватися, а саме: «...за назвою: накази, розпорядження, договори, устави, довідки, записки, доручення та ін.; походженням: офіційні (службові), що видані установами, організаціями, підприємствами, тобто виходять від юридичних осіб (виконані в певній формі та мають встановлені реквізити); неофіційні (особисті, приватні) – виходять від громадян. Такі документи можуть бути двох видів: складені за прийнятою або встановленою законом формою (заяви); складені у довільній формі (записки, листи тощо). Зокрема, у таких документах обов'язково зазначають прізвище, ім'я, по батькові заявника, його адресу, найменування установи й особи, якій спрямований документ. Документ скріплюється підписом укладача (автора); ступенем доступу: нетаємні/несекретні?, з обмеженим доступом, таємні/секретні?, цілком таємні/секретні?; фізичною природою носія та фіксації інформації: документ на папері чи його заміниках (інформація фіксується в письмовій чи графічній формі – рукописним, друкованим чи фотографічним способом); документи на магнітних носіях (металеві феромагнітні диски, полімерні диски та плівки з нашаруванням феромагнетика), письмова та графічна інформація, а також звук у цифровій або аналоговій формі, що фіксується електромагнітними сигналами з використанням спеціального обладнання; документи на немагнітних носіях (фото- та кіноплівки, кристали-флешкарти, алюмінієва

фольга, нашарування на пластик тощо), письмова та графічна інформація, а також звук у цифровій чи аналоговій формі, що фіксується оптичними чи електричними сигналами з використанням спеціального обладнання; способом відображення інформації: рукописні, виконані на друкарській машині, поліграфічним способом, з використанням засобів «малої поліграфії», з використанням спеціальних приладів, машин (комп'ютера, фотоапарата, відеокамери, а саме: фото-, кіно-, відео-, фотодокументи); призначенням: засвідчують факти права; містять певні відомості; строком зберігання: тимчасового; постійного; співвідношенням часу виготовлення документа і вчинення розслідуваного правопорушення: виготовлено до вчинення; під час вчинення; після вчинення правопорушення, але під час провадження у справі; процесуальною значущістю: документи – речові докази (слугували засобом скоєння злочину або зберегли на собі сліди злочинного впливу чи були об'єктом злочинного замаху); документи – письмові докази (містять відомості про юридичні факти, зафіксовані в їхньому змісті, відображені в письмовій, графічній чи аудіовізуальній формі); документи – зразки для порівняння (використовуються для порівняльного дослідження, щоб встановити об'єктивні дані стосовно сумнівного документа); юридичною чинністю: справжній документ (містить відомості, що відповідають дійсності); підроблений документ (містить завідомо неправдиві відомості та має ознаки підроблення: інтелектуального – внесення завідомо неправдивих відомостей до справжнього документа; матеріального – повного підроблення, коли повністю виготовляють підроблений за формою і змістом документ, і часткового, коли до реквізитів і змісту справжнього документа вносять часткові зміни способами, які залишають матеріальні сліди). Інтелектуальне підроблення документа встановлюють під час слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, проте за допомогою криміналістичного дослідження письма встановлюють автора, виконавця такого документа, факт підписання його конкретними особами» [63, с. 34-35].

Зі свого боку, А. Б. Балонь розробив класифікацію документів залежно

від характеру та призначення інформації, відповідно до якої основними групами документів були такі як: «...документи, які визначали економічну структуру і організаційно-правовий статус підприємства, а також стан фінансового контролю (100 % кримінальних проваджень); документи, що засвідчували проведення певного виду діяльності (ліцензії, патенти, рекламні проспекти, договори, 76 %); документи бухгалтерського обліку і звітності (документи первинного обліку, бухгалтерські рахунки, бухгалтерський баланс, 100 %); документи статистичного обліку і звітності (100 %); документи оперативного обліку та звітності («кишенькова бухгалтерія», 99,1 %); документи автоматизованого робочого місця бухгалтера, економіста, аналітика (облікові дані, планові показники, звітність, 65 %); банківські документи (журнали реєстрації платіжних доручень із поточного рахунку, надходжень на поточний рахунок, витяг із поточного рахунку, платіжні доручення, 100 %); касові документи (касова книга, журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових документів, прибуткові та видаткові касові ордери, чеки, 100 %); робочі записи службових осіб (100 %); електронні копії письмових документів та інша електронна інформація (62,1 %) та ін. У перелічених документах досліджувалися: 1) зміст зафіксованих відомостей; 2) справжність документа та його окремих реквізитів; 3) окремі ознаки документа з метою ідентифікації особи» [8, с. 125].

А вже О. С. Бондаренко відмічала, що «...переважна більшість документів не має суттєвого суспільного значення, а тому не є предметами кримінально-правової охорони, на відміну від офіційних документів, які відіграють важливу роль як у сфері приватноправових, так і у сфері публічно-правових відносин» [18, с. 116].

Вартої уваги є позиція В. А. Лилика, який констатував, що носіями ідеальних слідів можуть бути наступні категорії осіб, як-от: «... 1) співробітники підприємств, установ та організацій, де безпосередньо було вчинено злочин; 2) співробітники підприємств та організацій, які виконували роботи та були профінансовані за рахунок бюджетних коштів;

3) особи, з якими винну особу пов'язують особисті стосунки; 4) співробітники контролюючих органів; 5) інші особи, які випадково стали свідками злочинної діяльності» [90, с. 95], що ми повністю підтримуємо.

Також нами було з'ясовано низку документів, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, як-от: договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт тощо.

Варто наголосити на важливості відносно нової категорії слідів: звукових та електронних (відомості в мережі Інтернет – хмарних сховищах). Акцентовано увагу на різниці виявлення та дослідження документів у паперовій та електронній формах як основних носіїв слідової інформації, оскільки в них можуть бути наявні окремі сліди, що мають матеріальну та інтелектуальну природу.

З приводу електронних слідів, то, на думку окремої групи дослідників (В. О. Коновалова, М. І. Панов, В. Ю. Шепітько), вони «...можуть утворюватися: – на фізичних носіях комп'ютерної інформації (жорсткі диски, компакт-диски, флешкарти, накопичувачі інформації та ін.); – в оперативному запам'ятовуючому пристрої ЕОТ; – в оперативному запам'ятовуючому пристрої периферійних пристроїв; – в електронній поштовій скриньці; на інтернет-сайті; як профіль у соціальних мережах; внаслідок проведення банківських платежів між потерпілим і злочинцем. Цифрові сліди шахрайств, учинених з використанням ЕОТ, можуть утворюватися: на фізичних носіях комп'ютерної інформації (жорсткі диски, компакт-диски, флешкарти, накопичувачі інформації тощо), якими користувався злочинець; – в оперативному запам'ятовуючому пристрої ЕОТ злочинця; в оперативному запам'ятовуючому пристрої периферійних пристроїв злочинця; в електронній поштовій скриньці злочинця (тут можуть міститися сліди переписки злочинця з потерпілим і, навпаки, а також переписка злочинця з іншими злочинцями);

на інтернет-сайті, який використовувався злочинцем з метою вчинення шахрайства; як профіль у соціальних мережах злочинця («ВКонтакте», «Instagram», «Facebook», «Однокласники», «Twitter» тощо); внаслідок проведення банківських платежів між потерпілим і злочинцем (рахунок в електронних платіжних системах («Qіwі-гаманець», Perfect Money та ін.); під час зняття злочинцем у банкоматах коштів, отриманих злочинним шляхом» [111, с. 69].

На основі аналізу судово-слідчої практики [Додаток А] нами було встановлено, що електронні сліди можуть виявлятися на відповідній електронно-обчислювальній техніці, комп'ютерній техніці, серверах, вебсторінках, електронних базах даних, сайтах, електронних системах публічних закупівель та ін.

Крім того, як вірно зазначають М. В. Кобець та Р. М. Кобець, «...трапляється, що виявлені сліди не мають достатньої криміналістичної інформації для швидкої ідентифікації та встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Тому одним із допоміжних (альтернативних) способів убачається використання технічних можливостей WI-FI роутера в разі його виявлення під час огляду приміщень та його обстеження на місці події. Адже у WI-FI роутері можуть зберігатися електронні (цифрові, віртуальні) сліди пристрою (девайса), наприклад, стільникового радіотелефону, якщо ним користувалась особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Тобто в WI-FI роутері передбачено технічну функцію, за допомогою якої в цьому пристрої автоматично зберігається MAC-адреса девайса, що підключався до нього. За цим електронним ідентифікатором можна в подальшому встановити особу, яка перебувала на місці події. Виявлені та задокументовані електронні (цифрові) сліди в WI-FI роутері за правильного їх процесуального оформлення набуватимуть статусу доказів» [60, с. 39].

Підводячи підсумок, вкажемо, що нами було розглянуто слідову картину протиправного діяння, що дає змогу визначити злочинні зв'язки членів

злочинних угруповань, розподіл виконуваних функцій учасників, їх взаємозалежність та ін. Розглянуто слідову картину, а також встановлено кореляційні зв'язки між слідами та способами вчинення кримінального правопорушення. Значну увагу приділено матеріальним та електронним слідам як специфічного виду доказової інформації.

Предмет злочинного посягання в елементному складі криміналістичної характеристики є однією з необов'язкових складових. Оскільки, по-перше, існують безпредметні кримінальні правопорушення, а, по-друге, у більшості випадків предмет дуже щільно пересікається з іншими елементами вказаної наукової категорії, наприклад, зі слідовою картиною протиправного діяння. У свою чергу, криміналістична характеристика привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є одним з тих складів, в яких зазначена складова є обов'язковою як в розрізі кримінального права, так і в криміналістичному аспекті. Адже для одержання криміналістично значущих відомостей стосовно вчиненого протиправного діяння актуально отримати максимально повні відомості відносно усіх елементів криміналістичної характеристики досліджуваного діяння, і, в тому числі, й про предмет злочинного посягання [115, с. 404].

Одним зі складових елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є предмет протиправного посягання. Для початку приведемо твердження М. Й. Коржанського, який констатував, що «...предмет злочину є тільки стороною, певною сукупністю властивостей об'єкта посягання – суспільних відносин – і в деяких випадках може виступати лише у вигляді форми, у якій виявляється об'єкт злочину. Але предмет ніколи і ні за яких умов не може бути суттю об'єкта посягання. Суттю об'єкта, його змістом завжди виступають конкретні суспільні відносини між окремими особами» [68, с. 63]. А вже М. М. Єфімов та І. В. Пиріг визначили, що «...предмет злочинного посягання і об'єкти, що з ним взаємодіють, утворюють багатокomплекcну систему. Якщо змінити властивості одного елемента системи, то в ній порушиться весь характер відносин. Саме у зв'язку з цим

законодавець у ряді випадків прямо вказує на предмет злочину. Предмет злочинної діяльності можна розглядати як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється уповноважена особа на стадії внесення відомостей до ЄРДР. Якщо предмет злочинної діяльності може бути предметом злочину, то знаряддя і засоби вчинення злочину перебувають поза сферою суспільних відносин і такими не є» [47, с. 19].

Як вказує окрема група науковців, «...у ст. 191 КК України є лише таке чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто те, що знаходилося на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання або зберігання тощо. Таким чином, вчиняючи злочин за ст. 191 КК України, винна особа використовує наявні в неї правомочності (повноваження) щодо зазначеного предмета. Саме ця ознака відрізняє аналізований злочин від інших посягань на власність (зокрема, крадіжки), під час вчинення яких винний зовсім не причетний до майна або має лише доступ до нього за характером роботи, чи йому доручено охороняти це майно, або воно передане йому для використання у процесі виробництва» [113, с. 435].

У розрізі зазначеного, вважаємо доречною думку М. Й. Коржанського, який зауважував, що «...викрадення шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), може бути вчинено не інакше як тільки шляхом використання винною особою своїх службових повноважень на шкоду окремим громадянам або організаціям» [68, с. 188].

Тобто майно буде вважатися предметом посягання ст. 191 КК України [80] тільки у випадку використання винною особою своїх службових повноважень.

Як відмічає А. А. Музика та Є. В. Лашук, що «...предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину, тож відносити його до структури суспільних відносин чи об'єктивної сторони складу злочину видається некоректним» [110, с. 105].

Зі свого боку, окрема група дослідників (О. З. Мармура, О. Ф. Пасєка, В. Ф. Примаченко, Т. Р. Сабанюк) зазначають, що «...предмет як чуже майно, яке було ввірене винному, або перебувало в його віданні, або ж щодо якого особа мала певні повноваження, вартість якого повинна перевищувати 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (податкової соціальної пільги)» [82, с. 24].

У свою чергу, ми підтримуємо позицію М. Й. Коржанського, який предмет злочину сформулював як «...конкретний матеріальний об'єкт, у якому виявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), впливом фізичної або психічної дії на який заподіюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин» [68, с. 122].

А вже М. В. Салтевський відзначав, що «...предмет злочинної діяльності можна інтерпретувати як природне середовище перебування людини, оскільки діяльність – це спосіб її буття у світі, здатність діяти та вносити зміни в дійсність. Тому природу, тобто матеріальне середовище на місці події, можна вважати «універсальним» предметом будь-якої діяльності, у тому числі й злочинної. Предмет злочинної діяльності треба відрізнити від кримінально-правового поняття «предмету злочину». Останнє лежить у сфері суспільних відносин, тоді як предмет злочинної діяльності – найчастіше поза сферою суспільних відносин. Предмет злочинної діяльності – це об'єкт, із яким безпосередньо взаємодіє суб'єкт, хоча сам об'єкт не завжди є предметом злочину. Отже, предмет злочинної діяльності в криміналістичному аспекті – це фізичне тіло живої і неживої природи, органічного або неорганічного походження, яке перебуває у твердому, сипучому, рідкому або газоподібному стані, піддається безпосередньому впливу і відображає його механізм» [141, с. 41]. Як бачимо, вчений-криміналіст надав більш розширене визначення досліджуваної наукової категорії, яке ми підтримуємо.

Окрім того, М. М. Єфімов наголошував на тому, що «...водночас потрібно розуміти, що предмет злочинного посягання не можна розглядати лише з точки зору його фізичних властивостей. Адже він має інші, невідривно

пов'язані з фізичними соціальні властивості, які залежать від змісту тих чи інших суспільних відносин» [41, с. 39].

У розрізі вказаного, наведемо тезу А. Ф. Волобуєва, який акцентує увагу на тому, що «...визначення предмета злочину у теорії кримінального права передбачає всяку річ матеріального світу, з певними ознаками якої кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи конкретного складу злочину, стосується лише випадків, коли на предмет злочину вказано безпосередньо в диспозиції статті Кримінального кодексу України. Предметом розкрадання є майно, що охоплює гроші, матеріальні цінності та деякі інші речі. З криміналістичної позиції відомості про особливості предмета розкрадання мають принципово важливе значення для розслідування кримінальних правопорушень. Зазначене зумовлено тим, що особливості предмета розкрадання закономірно пов'язані з особливостями умов вчинення протиправних дій та іншими елементами їх механізму» [27, с. 57].

В свою чергу, А. М. Меденцев відзначав, що «...особливості механізму підготовки і вчинення злочинів у сфері державних закупівель значною мірою обумовлюються предметом зазіхання та правовим регулюванням державних закупівель в Україні, яким створюється певна обстановка вчинення цих злочинів. Предмет злочинного зазіхання, яким виступають державні кошти, зокрема бюджетні кошти, суттєво детермінує дії злочинців з підготовки, вчинення і приховування злочину, які, у свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів. Особливістю використання бюджетних коштів при здійсненні державних закупівель є те, що вони використовуються в безготівковій формі через банківський (казначейський) розрахунковий механізм зі складанням відповідних документів» [107, с. 6].

Завдяки опрацюванню матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] нами було з'ясовано, що у 43 % випадках привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем предметом злочинного посягання буде саме майно, а у 57 % – кошти, з яких 90 % – у безготівковій формі.

Доречно В. Д. Никифорчук, з огляду на те, що на разі найбільш розповсюдженою формою грошового обігу є безготівкова, виокремлює потрібні складові для побудови їх термінологічної основи, як-от: «... 1) мають грошову вартість, яка є вимогою до емітента; 2) зберігаються в електронному вигляді на технічному пристрої, зокрема магнітному; 3) для передання електронних кодових сигналів електронних платежів між банками використовують інформаційно-телекомунікаційні мережі, зокрема мережі Інтернет; 4) їх використовують для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій; 5) емітуються після отримання коштів у розмірі не меншому, ніж електронна грошова вартість; 6) їх приймає фізична або юридична особа, що не є установою-емітентом електронних грошей. Таким чином, термін «електронні гроші в банківській сфері» слід тлумачити як грошову вартість, яка зберігається в електронному вигляді з метою здійснення платіжних операцій, її приймає фізична або юридична особа, що не є установою-емітентом електронних грошей. Електронні гроші – це певна послідовність цифр, які символізують банкноти та монети, і тільки в цьому полягає їхній інформаційний зміст. За допомогою їх можна здійснити платежі, розрахунки, придбати в режимі реального часу товари й послуги з використанням інструментів віддаленого управління банківськими рахунками – під'єданого до мережі Інтернет комп'ютера, телефона, стільникового радіотелефона, банківських та пластикових карток тощо» [122, с. 171].

М. М. Єфімов доречно зауважував, що найбільш розповсюдженими предметами злочинного посягання в кримінальних правопорушеннях проти моральності будуть такі як: «... тварини, предмети порнографічного характеру, твори, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію, документи Національного архівного фонду тощо» [40, с. 98].

А вже О. Р. Лужецька, проаналізувавши ряд праць окремих науковців, зробила висновок, що предмет злочину це такий складовий елемент суспільних відносин, з приводу якого вчиняється злочин. На думку авторки,

«...це може бути як матеріальний об'єкт, так і інше благо (цінність) нематеріального характеру, що може сприйматися органами чуття людини чи спеціальними технічними засобами» [99, с. 205].

Зі свого боку, С. О. Книженко констатує, що предметом злочинного посягання злочинів «...здебільшого є нерухоме та рухоме майно (будинки, квартири, офіси, документи, промислове обладнання, транспортні засоби, побутова техніка, сільськогосподарська продукція тощо), а також кошти у готівковій чи безготівковій формі. Предмет злочинного посягання не тільки має вагоме значення для розшуку об'єктів, а й сприяє розшуку злочинців, визначенню можливих ринків збуту» [59, с. 59].

У свою чергу, інша група вчених-криміналістів (М. А. Погорецький, О. О. Вакулік, Д. Б. Сергєєва) з огляду на те, що предмет злочинного посягання становлять кошти підприємств, організацій всіх форм власності (у тому числі, значну частину яких складають бюджетні кошти), залежно від суб'єкта та їх призначення розподілили їх на наступні групи, а саме:

1) розподільні кошти: а) кошти, призначені для подальшого розподілення між різного рівня бюджетами, розпорядниками й одержувачами бюджетних коштів; б) кредитні кошти, які призначені для виділення фінансової допомоги або компенсацій з бюджету;

2) внутрішні кошти, призначені для безпосереднього витрачання на потреби державного органу, підприємства, установи або організації, основна діяльність яких здійснюється за рахунок коштів державного та (або) місцевого бюджету;

3) резервні кошти, тобто кошти резервного фонду відповідного бюджету, створеного для фінансування непередбачених витрат;

4) вільні кошти бюджету (вільний залишок коштів, що утворився на початок бюджетного року; доходи бюджету, додатково одержані в процесі його виконання; суми перевищення доходів над видатками);

5) складові цільові кошти, виділені з державного або місцевого бюджету державним небюджетним установам, а також підприємствам, установам й

організаціям недержавної форми власності у вигляді цільової фінансової допомоги, бюджетної компенсації або для фінансування певних програм [125, с. 113].

Для прикладу, приведемо наступну ситуацію. Так, 28 листопада 2014 року в контролера-касира гр. П. виник умисел на привласнення ввірених їй грошових коштів банку. Того ж дня правопорушниця, перебуваючи у приміщенні відділення банку, що розташоване в с. Інгулка Миколаївської області, реалізуючи свій протиправний умисел, спрямований на привласнення грошових коштів банку, маючи доступ до грошових коштів, що знаходилися у касі відділення, попередньо встановивши наявність грошових коштів на розрахунковому рахунку, який оформлений на ім'я гр. Л., внесла неправдиві відомості до автоматизованої системи банку АБС Барс «Millennium» про отримання потерпілим грошових коштів в сумі 5.660 грн., хоча остання не зверталася із заявою про видачу коштів і не отримувала їх. Після цього гр. П. протиправно вилучила із банківської каси грошові кошти в сумі 5.660 грн., тим самим привласнила їх і в подальшому розпорядилася ними на власний розсуд. Своїми умисними протиправними діями правопорушниця спричинила матеріальні збитки АТ «Ощадбанк» на суму 5.660 грн. [145].

Підводячи підсумок, відмітимо, що предмет злочинного посягання є важливим елементом криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Зазначено, що майно буде вважатися предметом посягання ст. 191 КК України тільки у випадку використання винною особою своїх службових повноважень.

З'ясовано, що у 43 % випадках вчинення досліджуваного протиправного діяння предметом злочинного посягання буде саме майно, а у 57 % – кошти, з яких 90 % – у безготівковій формі.

1.4. Характеристика особи злочинця та потерпілої сторони

Одразу зазначимо, що поділяємо твердження В. А. Лилика, який констатував, що «...особа злочинця є однією із центральних проблем наук кримінального профілю (кримінології, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності)» [91, с. 123].

Відносно поняття особи злочинця, то ми підтримуємо А. Ф. Зелінського, який сформулював його наступним чином: «...сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які в тій чи іншій мірі типово притаманні людям, винним у злочинній діяльності певного типу» [53, с. 57].

Щодо його характеристик, то, для прикладу, В. В. Логінова особу злочинця характеризує через сукупність таких ознак як: «...1) біографічні дані: прізвище, ім'я, по-батькові; дата та місце народження; національність, громадянство, місце проживання, освіта, спеціальність, стаж роботи; сімейний стан, склад родини; попередня судимість; 2) дані про матеріальний стан: загальний дохід і житлові умови сім'ї (для неповнолітніх) тощо; відомості про стан здоров'я й психологічні особливості: загальний стан здоров'я; фізичні вади; наявність стійкої хвороби, групи інвалідності; дані про характер, темперамент, вольові та емоційні властивості; 3) суспільно-виробнича характеристика: термін роботи або навчання в певному місці; ставлення до такої діяльності, товаришів по роботі (навчанню); участь у громадському житті; наявність дисциплінарних або громадських стягнень та заохочень; 4) суспільно-політична характеристика: членство у політичній партії, молодіжній, громадській організації; участь у виборчих кампаніях, збройних конфліктах; наявність нагород та почесних звань; 5) суспільно-побутова характеристика: взаємовідносини в родині; спосіб життя й коло знайомих; вживання алкоголю; відносини із сусідами; участь у громадській роботі за місцем проживання; наявність адміністративних або громадських стягнень; 6) ставлення до скоєного та поведінка в ході слідства; ціннісні орієнтири

особистості; мотиви та мета скоєння злочину; наявність сп'яніння при вчиненні злочину тощо» [98, с. 116-118].

А вже базуючись на основі вивчення й аналізу теоретичних джерел з криміналістики та юридичної психології, Д. А. Бондаренко особу злочинця, як елемент криміналістичної характеристики зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень, розглядає «... в якості сукупності психологічних властивостей, зумовлених особливостями займаної посади та специфікою кола наданих владних чи посадових повноважень» [17, с. 75].

В свою чергу, А. М. Меденцев зауважує, що «...важливе місце в криміналістичній характеристиці цих кримінальних правопорушень посідає особа злочинця з двох позицій. По-перше, особистісні риси суб'єкта детермінують вибір ним не тільки характеру злочинної діяльності, але й способи вчинення злочинів, вибір ним часу, місця та обстановки злочину. По-друге, з тактичного боку особливості злочинця потрібно враховувати при підготовці й проведенні слідчих (розшукових) дій, які здійснюються за участю підозрюваного (допит, обшук, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання). У цьому аспекті криміналістика активно використовує кримінально-правові й кримінологічні положення щодо особистості злочинця, які мають значення для виявлення злочинів і тактики ведення слідства» [106, с. 340].

Зі свого боку, О. Ю. Ліпін вказує, що «...типова особа злочинця являє собою систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених властивостей: соціально-демографічних, психологічних і біологічних (фізичних) (які мають значення для розслідування кримінального правопорушення, з точки зору респондентів): – до соціально-демографічних (83,3 %) властивостей особи у контексті аналізованого злочину відносяться соціальний стан, освіта, професія, посада, наявність матеріальної відповідальності, організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, сімейний стан, майновий стан, сукупний сімейний дохід, репутація, наявність зв'язків з

депутатами, правоохоронцями та високопосадовцями, особистого чи службового транспорту, особистої охорони, улюблених занять і розваг, судимостей тощо; – психологічними властивостями (16,3 %) є риси характеру, знання, уміння, навички, особисті здібності, лідерські якості; – до біологічних властивостей (22,3 %) традиційно відносять стать, вік, стан здоров'я тощо» [96, с. 151].

Досить цікавою вважаємо думку О. М. Джужі, Ю. Ф. Іванова та О. Г. Кальмана, які до структури характерних рис «особи економічного злочинця» віднесли такі як: «...соціально-демографічна характеристика – певний статус особи, визначений її належністю до певного класу (соціального прошарку) та до групи із соціально-демографічною характеристикою (стать, вік, освіта, сімейний стан, службове становище, національна та професійна приналежність, рівень матеріального достатку тощо); кримінально-правова характеристика – спрямованість і характер учиненого злочину, наявність судимості, учинення злочину в складі організованої групи або злочинної організації, роль у злочинній організації тощо; морально-психологічна характеристика – спрямованість особи, система ціннісних орієнтацій, моральні якості, соціальні позиції та інтереси, основні потреби, ставлення до норм моралі, рівень правосвідомості, звички; основні психічні та психофізіологічні особливості; соціальна поведінка, взаємини в колективі, сім'ї, навчальному закладі, найближчому оточенні, а також зв'язки з антисуспільним елементом і самооцінка» [35, с. 114; 55, с. 133].

В розрізі зазначеного, необхідно навести твердження Д. А. Бондаренка, який конкретний зміст особи злочинця визначив «...тією сукупністю особистих ознак, які є специфічними для злочинців, що вчинюють злочини цього виду. Ці дані за своїм змістом не однорідні і можуть бути умовно розподілені в три основні групи: дані про ознаки, що характеризують службове становище особи; дані про форму вини службової особи та інших ознаках (мотив, ціль та інші обставини); дані про обставини, що характеризують особу злочинця, та відображують причини і умови, які

сприяли вчиненню злочину» [17, с. 77].

В. В. Коломієць і Ю. А. Чаплинська серед моральних властивостей особи злочинця виокремлюють такі як: «... правові, трудові, сімейно-побутові, міжособистісні, самооцінка («самосвідомість»). Вади правових властивостей виражаються у злочинній поведінці та ставленні до вчиненого, до правових цінностей – закону, правозастосування та ін. Через специфіку об'єкта посягання важко окреслити єдиний морально-психологічний портрет особи, який вчиняє кримінальні правопорушення проти моральності. По-перше, для моральних ознак злочинців характерне зневажливе ставлення до нормального фізіологічного та морального розвитку дитини, а також загальноприйнятих правил поведінки. По-друге, серед усіх переважає корисливий мотив. По-третє, ідеали сім'ї у таких осіб або занижені, або взагалі відсутні» [160, с. 183; 66, с. 138].

В свою чергу, Р. Л. Степанюк вказує, що «...з урахуванням конкретного службового статусу й повноважень щодо БК всіх службовців, які можуть бути суб'єктами злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, можна їх розподілити на такі групи: 1) службові особи – розпорядники БК (головні розпорядники, розпорядники нижчого рівня, інші розпорядники нижчого рівня); 2) службові особи – одержувачі БК (керівники та інші службові особи підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності); 3) службові особи органів виконавчої влади, бюджетних установ, які не є розпорядниками БК, але мають повноваження щодо їхнього використання (керівники та заступники керівників органів державної влади, головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів бюджетних установ); 4) службові особи Міністерства фінансів України, місцевих фінансових органів, органів Державного казначейства України» [152, с. 31].

Зі свого боку, А. М. Меденцев встановив, що для протиправних діянь у сфері державних закупівель характерним є три категорії злочинців, як-от: «...1) службові особи замовника: мають статус розпорядника бюджетними коштами і характеризуються, зокрема, високим віковим (88 % злочинів

учинили особи у віці 30-59 років) та освітнім рівнем (92 % мали вищу освіту), мають професійну підготовку та досвід роботи, не судимі; 2) учасники процедури закупівлі: у більшості випадків це службові особи підприємства (94 %) у віці 30-59 років (вчинено 76 % злочинів) з високим освітнім рівнем (64 % мали вищу освіту); з числа осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності, 94 % раніше не були судимі, 6 % – мали судимість; 3) особи, які виконували допоміжні функції (пособництва) в механізмі вчинення злочинів, є досить різноманітними з точки зору соціального статусу (від керівників структурних підрозділів підприємств, організацій та установ до випадкових людей, які використовувалися, наприклад, як підставні особи, що «очолювали» фіктивні підприємства)» [108, с. 76].

На основі аналізу судово-слідчої практики [Додаток А] було визначено, що привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в переважній більшості вчиняють особи чоловічої статі (68 %).

Стосовно вікових особливостей встановлено, що у 2 % випадків протиправні діяння здійснюються особами віком від 18 до 20 років, 20–30 років – 17 %, 30–40 років – 28 %, 40–50 років – 32 %, 50 років і старші – 21 %. Тобто найбільш криміногенна група – особи віком від 30 до 50 років.

З приводу критерію освіти, то більшість злочинців мають повну вищу (59 %) та базову вищу (24 %). Базова загальна середня освіта наявна у 1 % осіб, повна загальна – у 2 %, професійно-технічна – у 14 %.

Досить доречною вбачаємо думку О. І. Цивінського, який відмітив, «...на практиці важливо розмежувати випадки, коли особа тимчасово займає посаду, і коли здійснює відповідні функції за спеціальним повноваженням. Критерієм їх розмежування пропоную те, чи відповідні функції закріплені за якоюсь конкретною посадою в органі державної влади, органі місцевого самоврядування, підприємстві, установі або організації; якщо так, то має місце тимчасове зайняття посади, якщо ні – то виконання функцій за спеціальним повноваженням» [158, с. 115].

На основі криміналістично значущих ознак особи злочинця сформовано його ймовірний «портрет», а саме, що це особа чоловічої статі, у віці 30–50 років, має вищу освіту. Особам, які вчиняють протиправну діяльність, притаманні високий рівень інтелекту та винахідливість.

Значну увагу приділено особливостям формування організованих груп, їх складу та особливостям розподілу злочинних ролей. На основі аналізу судово-слідчої практики [Додаток А] доведено, що нерідко (28 %) кримінальні правопорушення вчинюються у складі організованих груп. Організаторами таких угруповань переважно є службові особи чоловічої статі, які займають керівні посади у бюджетних установах – 66 % та раніше не судимі – 89 %.

Вказане підтверджується й окремими авторами. Зокрема, Ю. О. Ліпін вказує, що для заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики «...більш типовим є вчинення злочинного діяння групою осіб (56,2 %) або організованим злочинним угрупованням (39 %). За даними статистичних узагальнень, у групах, що заволодівають майном державних підприємств сфери ПЕК та державними коштами шляхом зловживання службовим становищем, підвищуються віковий рівень їх учасників (30,1 %), спеціальна підготовка (86 %), посадовий професіоналізм (95,8 %)» [94, с. 144].

Зі свого боку, А. Б. Балонь відмічав, що «...вивчення типової особи злочинця надало можливість класифікувати їх на три групи: 1) «керівники» – службові особи, які займають керівні посади: генеральні директори, директори (35,5 % кримінальних проваджень), керівники філіалів банків (16,2 %), комерційні директори (11,2 %); 2) «керівники середньої ланки» – службовці структурних підрозділів, із них: головні бухгалтери (15,7 %), керівники відділів (12,7 %); 3) «рядові службовці» (8,7 %)» [7, с. 124].

В свою чергу, В. П. Корж, а також окрема група науковців (Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, Р. П. Томма), виокремлюють основні закономірності, властиві суб'єктам організованої злочинної діяльності у сфері економіки, як-от: «...умисне цілеспрямоване створення злочинного колективу

з метою кримінального накопичення капіталу, в тому числі шляхом привласнення державного майна, інвестиційних, валютних кредитів, бюджетних коштів; висока організованість, згуртованість злочинного утворення; планування кримінальних операцій, розробка кримінальних технологій економічних злочинів із використанням технічних, комп'ютерних засобів; ієрархічна структура кримінального керування і єдині норми групового поведіння; масштабність і систематичність кримінальної діяльності; забезпечення безпеки шляхом створення планомірної системи нейтралізації соціального контролю за допомогою корупції, розподіл сфери впливу, легалізація злочинних прибутків; особливості соціально-кримінального складу членів злочинного колективу» [67, с. 15; 24, с. 19].

Підводячи підсумок, слід констатувати, що типові ознаки злочинця мають важливе значення під час реалізації НСРД та розшукових заходів.

Стосовно потерпілої сторони приведемо позицію В. Ю. Шепітька, який надав наступний перелік ознак та властивостей особи потерпілого, а саме: «...відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів); соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі); особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення; незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення); соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи); дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості; матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення); злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні

стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності); причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо» [173, с. 164-165].

В той же час, и підтримуємо думку В. М. Плетенця з приводу того, що в криміналістичній характеристиці окремих протиправних діянь не слід виокремлювати особу потерпілого, а краще виділити потерпілу сторону. Автор приводить наступні умовиводи: «...переважна більшість повідомлень висловлюється юридичним особам, котрі і страждають від кримінальних правопорушень розглядуваної категорії. Наведене ще раз підтверджує нашу думку щодо необхідності розгляду в рамках зазначеного елемента криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці характеристик як фізичних, так і юридичних осіб. Поєднати їх у собі, на нашу думку, може термін «потерпіла сторона». Саме запропонований термін забезпечить повне та всебічне висвітлення осіб, котрим висловлюються загрози безпеці. Потерпіла сторона взаємопов'язана з іншими елементами криміналістичної характеристики, а використання наявної в неї інформації дає можливість висунути версії про мотиви та цілі, які мав на меті злочинець; знайти залишені ним сліди; встановити свідків та очевидців злочину, а в кінцевому підсумку спрямувати слідство до подальшого розслідування» [124, с. 57].

На основі опрацювання судово-слідчої практики [Додаток А] надано характеристику потерпілій стороні, яка поєднує в собі як фізичних (42 %), так і юридичних осіб (100 %), а також класифікацію юридичних осіб за критерієм виду діяльності, а саме:

- установи оптової та роздрібною торгівлі (супермаркети, магазини, ринки) – 9 %;
- транспортні, поштові та кур'єрські установи (залізничні вокзали, автовокзали, станції метро, Укрпошта) – 2 %;
- установи сільського, лісового та рибного господарства – 5 %;
- заклади освіти (школи, коледжі, заклади вищої освіти) – 6 %;

- установи державної служби (обласні та районні державні адміністрації, правоохоронні органи) – 22 %;
- розважальні заклади (театри, кінотеатри, ресторани, кафе) – 3 %;
- виробничі установи (заводи, цеха певного підприємства) – 9 %;
- установи, що здійснюють будівництво та ремонтні роботи – 15 %;
- установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (лікарні, аптеки, центри надання соціальної допомоги) – 7 %;
- установи Збройних сил України (військові частини, підрозділи матеріально-технічного забезпечення) – 8 %;
- установи фінансової та страхової діяльності (банки, страхові компанії) – 4 %;
- установи інформації та телекомунікації (видавництва, телеканали) – 2 %;
- установи постачання води, електроенергії, газу тощо – 5 %;
- установи адміністративного та допоміжного обслуговування (сервісні центри) – 3 %.

Підводячи підсумок, зазначимо, що вказані елементи мають сталі кореляційні зв'язки й важливе значення для початкового етапу досудового розслідування та дозволяють невідкладно проводити слідчі (розшукові) дії та НСРД, вчасно висувати слідчі версії, вживати заходів щодо встановлення особи злочинця та його затримання.

Висновки до розділу 1

Під час дослідження теоретичних основ формування криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем зроблені наступні висновки:

На підставі узагальнення теоретичних розробок учених (В. П. Бахін, М. М. Єфімов, Є. В. Пряхін, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько) визначено

поняття, сутність та систему визначеної криміналістичної категорії.

Здійснено аналіз системи методики розслідування кримінального правопорушення, у якій виокремлено такі складові: криміналістична характеристика, аналіз початкових відомостей та їхня оцінка, перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, типові слідчі ситуації, які формуються на початковому етапі розслідування, а також алгоритми їх реалізації.

Встановлено, що криміналістична характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відображає найбільш вагомі типові криміналістичні ознаки протиправного діяння даного виду, що дозволяє уповноваженій особі з'ясувати найбільш раціональні напрями подальшого розслідування. Запропоновано формулювання поняття криміналістичної характеристики.

Поділяється думка вчених-криміналістів стосовно важливості формування зазначеної характеристики, її функціонального призначення та практичної значущості, і формулює сукупність таких її елементів, як-от: спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення, обстановка та слідова картина протиправного діяння, предмет злочинного посягання, особа злочинця, потерпіла сторона. Вказані складові характеризуються безумовною розшуковою спрямованістю, яка надає уповноваженій особі більш ефективно здійснювати окремі процесуальні дії, а також вчасно висувати слідчі версії на початковому етапі розслідування. Доведено, що вказані елементи мають бути максимально оптимізовані та спрямовані на виконання тактичних завдань кримінального провадження.

Через призму дослідження наукових праць учених-криміналістів (С. М. Зав'ялов, О. В. Пчеліна, М. В. Салтевський) здійснено аналіз досліджуваної криміналістичної категорії. Наголошено на чинниках, які впливають на обрання способів учинення протиправних дій.

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що повноструктурний склад способу привласнення, розтрата майна або

заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем мав місце у 100 % діянь, позаяк в усіх випадках наявними є складові підготовки та приховування протиправних діянь. Інакше кажучи, злочинці завжди здійснювали підготовчі заходи до вчинення протиправного діяння, а також виконували дії відносно приховування його результатів.

Виокремлено підготовчі заходи до вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: підготовка недійсної документації; створення обставин, які полегшують здійснення протиправних дій; підроблення офіційних документів; підбір співучасників кримінального правопорушення; розподіл ролей між учасниками протиправних дій та ін. Акцентовано увагу на типових способах безпосереднього вчинення досліджуваного протиправного діяння.

З'ясовано найбільш розповсюджені способи приховування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: знищення слідів та речових доказів (дефрагментація жорсткого диску, стирання відбитків пальців) – 84 %; знищення документації (договори, платіжні доручення, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проектно-кошторисна документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт) – 41 %; підробка документації (сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації) – 39 %; надання завідомо неправдивих показів під час здійснення процесуальних дій – 53 %; тиск на сумлінних учасників кримінального провадження – 49 %; постійна зміна показань під час допиту – 28 %; висунення неправдивого алібі – 19 %; відмова від дачі показань – 56 %.

Окреслено кореляційні зв'язки між способами кримінального правопорушення та іншими складовими криміналістичної характеристики, зокрема: особою злочинця, обстановкою та слідовою картиною, предметом злочинного посягання.

Схарактеризовано обстановку протиправних дій та виокремлено типову

слідову картину кримінального правопорушення, а також визначено предмет протиправного посягання.

На основі узагальнення судово-слідчої практики і напрацювань окремих учених (А. Б. Балонь, Д. А. Бондаренко, Ю. О. Ліпін, В. А. Лилик, А. М. Меденцев) встановлено, що одним із ключових елементів криміналістичної характеристики є обстановка вчинення протиправного діяння.

З'ясування обстановки кримінального правопорушення дозволяє уповноваженим особам правильно визначити подальші напрями розслідування, а також низку першочергових слідчих (розшукових) дій, НСРД та невідкладних процесуальних і розшукових заходів.

Аргументовано, що специфічні обставини закупівлі товарів оборонного значення надали певні зміни до сучасного сприйняття про вчинені протиправні дії та сукупність доказової інформації. Визначено, що дані умови полягають у довготривалій діяльності дуже високого інтелектуального рівня.

З'ясування обстановки протиправних дій надає змогу уповноваженим особам спрямувати початковий етап розслідування у правильному напрямі та визначити перелік першочергових слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів.

Залежно від часу вчинення протиправного діяння встановлено, що приблизно 58 % з них здійснюється вдень (з 12 до 18 години); близько 31 % – зранку (з 6 до 12 години); 11 % – у вечірній та нічний час (з 18 до 6 години). З огляду на наведені відомості, переважна більшість випадків привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем скоюється вдень. З'ясовано, що вночі протиправні діяння вчиняються досить рідко (1 %) у зв'язку з дією на території України комендантської години, та у випадках можливості особи бути у приміщенні, яке не контролюється правоохоронними органами (офіси підприємств, установ, організацій).

Відповідно до характеристики дня тижня визначено, що більшість

протиправних, а саме 82 % учинено у будні дні, 18 % – вихідні. Тобто найбільша їх кількість припадає на робочий час – у будні дні з 12 до 18 години.

З'ясовано, що обстановка має специфічний характер і обумовлюється наступними умовами: а) більшість протиправних дій здійснюються за місцем роботи (службовий кабінет, офіс, архів); б) злочинні дії можуть відбуватися як у різних регіонах держави, так і за її межами; в) протиправні дії мають чітко обумовлене місце події. Встановлено найбільш вірогідні місця вчинення протиправних дій.

Розглянуто слідову картину протиправного діяння, що дає змогу визначити злочинні зв'язки членів злочинних угруповань, розподіл виконуваних функцій учасників, їх взаємозалежність та ін. Матеріальні сліди відображені у: слідах-предметах (договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти приймання-передачі виконаних робіт, комп'ютери, ноутбуки, планшети, накопичувачі, флеш-карти, смартфони, принтера, де друкуються подроблені документи) – 100 %; слідах-речовинах – 25 % та слідах-відображеннях (підписи, відбитки печаток, відбитки штампів, рукописи) – 49 %. Наголошено на важливості відносно нової категорії слідів: звукових та електронних (відомості в мережі Інтернет – хмарних сховищах). Акцентовано увагу на різниці виявлення та дослідження документів у паперовій та електронній формах як основних носіїв слідової інформації, оскільки в них можуть бути наявні окремі сліди, що мають матеріальну та інтелектуальну природу. Зосереджено увагу на кореляційних зв'язках між способами протиправних дій і слідами їх застосування.

На підставі узагальнення судово-слідчої практики з'ясовано предмет злочинного посягання. Здебільшого це майно суб'єктів господарювання різних форм власності. Під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем велику частку складають кошти з різноманітних бюджетів. Зосереджено увагу на майні військового призначення (бронежилети, спорядження, засоби захисту, провізія), яке є найбільш поширеним об'єктом посягання.

Встановлено, що здебільшого (51 %) предметом злочинного посягання є такі речі, як-от: паливо, зерно, продукти харчування, будівничі матеріали, лісоматеріали, будівниче та типографське обладнання, вироби з дорогоцінних металів, транспорт, інше рухоме та нерухоме майно. Крім того, наголошено, що на разі виникають ситуації, в яких предметом протиправного посягання буде майно Міністерства оборони України, а саме, танкові двигуни, авіадвигуни, двигуни для бронемашин, комплектуючі для зенітно-ракетних комплексів ППО, комплектуючі для артилерійських систем, боєприпаси тощо.

Схарактеризовано криміналістично значущі ознаки особи злочинця та потерпілої сторони. Значну увагу приділено особі злочинця. Визначено, що привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в переважній більшості вчиняють особи чоловічої статі (68 %).

Стосовно вікових особливостей встановлено, що у 2 % випадків протиправні діяння здійснюються особами віком від 18 до 20 років, 20–30 років – 17 %, 30–40 років – 28 %, 40–50 років – 32 %, 50 років і старші – 21 %. Тобто найбільш криміногенна група – особи віком від 30 до 50 років. З приводу критерію освіти, то більшість злочинців мають повну вищу (59 %) та базову вищу (24 %). Базова загальна середня освіта наявна у 1 % осіб, повна загальна – у 2 %, професійно-технічна – у 14 %. Визначено криміналістично значущі ознаки особи злочинця та на їх основі сформовано його ймовірний «портрет».

Доведено, що нерідко (28 %) кримінальні правопорушення вчинюються у складі організованих груп. Організаторами таких угруповань переважно є службові особи чоловічої статі, які займають керівні посади у бюджетних установах – 66 % та раніше не судимі – 89 %. Значну увагу приділено особливостям формування організованих груп, їх складу та особливостям розподілу злочинних ролей.

Надано характеристику потерпілій стороні, яка поєднує в собі як фізичних (42 %), так і юридичних осіб (100 %), а також класифікацію юридичних осіб за критерієм виду діяльності. З'ясовано, що вказані елементи

мають сталі кореляційні зв'язки й важливе значення для початкового етапу досудового розслідування та дозволяють невідкладно проводити слідчі (розшукові) дії та НСРД, вчасно висувати слідчі версії, вживати заходів щодо встановлення особи злочинця та його затримання.

Основні результати розділу опубліковано у працях [115; 118; 121].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

2.1. Аналіз первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню

Початковий етап розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем характеризується окремими проблемними питаннями, які варто дослідити, зокрема, це особливості аналізу первинних даних, а також визначення кола обставин, які підлягають встановленню.

Стосовно завдань, що варто вирішувати під час аналізу первинних даних, ми вважаємо вірним твердження В. В. Тіщенка, який серед них виокремив наступні: «...виявлення та фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах»; вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація; з'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації; виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин; визначення напрямку розслідування та розробка плану розслідування; обрання форм і методів взаємодії з органами та службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу; пошук, одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину; збирання та вивчення відомостей про особистість потерпілого; пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання» [155, с. 137].

Ми поділяємо позицію І. В. Сервецького, який наголошував на тому, що «...відсутність процесуальної стадії попередньої перевірки є не що іншим, як

обманом. Це пояснюється тим, що замість спрощеної процедури кримінального провадження працівники правоохоронних органів навпаки отримали більш складну, сповнену цілою низкою труднощів діяльність з розслідування злочинів. І переважна кількість складнощів пов'язана саме з відсутністю можливості достовірно перевірити інформацію на факт наявності злочину та ознак, які б дозволили правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення. Як наслідок – своєчасне виявлення злочинів і початок правильно спланованого та цілеспрямованого досудового розслідування, економія часу, раціональне використання наявних сил і засобів. Вчені вважають, що відсутність окресленої процесуальної стадії призводить до низки недоліків. Конкретніше: неможливо об'єктивно правильно вирішити заяви й повідомлення про злочини; термін, встановлений законодавцем (24 години), нереально витримати ні теоретично, ні практично; не враховано випадки, коли неможливо виявити об'єктивні обставини вчинення криміналу. Ці й інші аспекти призводять до порушень строків вирішення заяв і повідомлень, необґрунтованого внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань фактів, які, з одного боку, не містять ознак кримінального правопорушення, а з іншого – ведуть до необґрунтованого винесення висновків щодо списання без внесення до реєстру» [143, с. 19].

Досить цікавою вважаємо думку О. Ю. Камишанського, який акцентує на тому, що під час розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості оперативні підрозділи НП України отримують та перевіряють повідомлення стосовно певної події з характерними ознаками, а вже потім передають наявні матеріали для початку досудового розслідування повноваженій особі. На думку дослідника, «... під час діяльності використовується весь арсенал оперативно-розшукових заходів, проведення яких регламентовано Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Практично все зводиться до двох підходів: 1) до початку розслідування оперативним шляхом відстежується весь зміст механізму злочинної діяльності, разом із затриманням злочинців на місці злочину у

момент передачі/отримання або транспортування викрадених бюджетних коштів переведених у готівку. Під час розслідування залишається процесуальне закріплення наявних доказів за раніше виявленими епізодами злочинної діяльності; 2) зважаючи на тактичну доцільність та наявну інформацію про розкрадання бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості, що може супроводжуватись службовим підробленням чи даванням/одержанням неправомірної вигоди службовою особою, оперативно встановлюється лише означений епізод злочинної діяльності, а весь механізм розкрадання виявляється в процесі розслідування» [56, с. 108].

В свою чергу, Є. Г. Коваленко та В. Т. Малярєнко зауважують, що «...з огляду на отриману інформацію безпосередніми завданнями стадії початкового етапу розслідування є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, які вказують на ознаки злочину, а також обставин, що виключають кримінальне провадження, у зв'язку з чим вся робота на цій стадії спрямовується на збирання фактичних даних, які в подальшому має бути визнано достатніми для прийняття рішення по справі» [61, с. 225].

Стосовно відомостей, що вносяться до ЄРДР, то, для прикладу, Р. В. Ярошенко зазначає, що відомості до правоохоронних органів можуть надходити з наступних джерел: «...виявлення факту привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою, слідчим самостійно; кримінальне правопорушення виявлено за заявами осіб, яким стало відомо про обставини його вчинення; кримінальне правопорушення виявлено за матеріалами перевірок Держаудитслужби та інших контролюючих органів; кримінальне правопорушення виявлено за повідомлення ЗМІ та з інших джерел, передбачених законодавством» [180, с. 100].

А вже А. Б. Балонь на основі вивчення емпіричних джерел зробив висновок, що приводами до початку розслідування протиправних діянь, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень, були такі

як: «...1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян (61,2 % кримінальних проваджень); 2) матеріали планових перевірок органами Державної фінансової інспекції та Державної фіскальної служби України (19,6 %); 3) матеріали оперативних розробок (9,2 %); 4) безпосереднє виявлення органом слідчим, прокурором ознак кримінального правопорушення (6,7 %); 5) повідомлення, опубліковані в пресі, мережі Інтернет (3,3 %)» [4, с. 10].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив зробити висновок, що первинні дані, що стали приводом для внесення інформації до ЄРДР, були отримані працівниками правоохоронних органів з наступних джерел, а саме:

а) заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок протиправних дій – 59 %;

б) заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення протиправних дій або одержали про них інформацію – 21 %;

в) звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників установ різних форм власності – 10 %;

г) матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень – 2 %;

д) матеріали, отримані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів – 8 %.

Запропоновано рекомендації щодо аналізу первинних даних та їх оцінки, які стали підставою для початку кримінального провадження. Наведено порядок перевірочних дій та заходів на початковому етапі до внесення відомостей в ЄРДР за фактом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зокрема:

- аналіз конкретної заяви;
- здійснення огляду місця події;
- відібрання пояснень від осіб, які мають певну інформацію та ін.

В свою чергу, О. В. Пчеліна запропонувала наступні тактичні завдання розслідування економічних злочинів, як-от: «...1) із використанням якого підприємства вчинено комплекс економічних злочинів? 2) чи засновано дане підприємство законно (чи здійснено державну реєстрацію даного підприємства)? 3) яка організаційно-правова форма підприємства? 4) кому належить підприємство (хто є власником); 5) хто керує підприємством (власник чи найманий керівник)? 6) які повноваження у власника (засновника), керівника, інших службових осіб згідно з установчими документами? 7) який вид діяльності підприємства? 8) чи відповідає вид діяльності підприємства, передбачений установчими та дозвільними документами, фактично здійснюваній? 9) які та з ким існують договірні зобов'язання підприємства? 10) в якому обов'язі виконуються договірні зобов'язання? 11) яке майно належить підприємству? 12) які банківські рахунки відкриті підприємством та які операції здійснювалися з ними? 13) яку роль виконувало підприємство під час вчинення економічного злочину? 14) як саме вплинуло використання підприємства під час вчинення економічного злочину на вибір способу його вчинення (підготовки, приховування)? 15) чи надійшло викрадене майно на баланс підприємства? 16) чи є особи, які несуть відповідальність за зобов'язаннями підприємства своїм власним майном? 17) які функціональні повноваження особи, яка вчинила економічний злочин? 18) потерпілою від економічного злочину є фізична чи юридична особа? 19) яким видом господарської діяльності займалася потерпіла особа? 20) які відносини існували між потерпілим та особою, яка вчинила економічний злочин?» [134, с. 11-12].

В свою чергу, Р. В. Ярошенко на основі аналізу матеріалів судово-слідчої практики з'ясував, що «...на початковому етапі розслідування за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого ОГ, правоохоронці відпрацьовують такі версії: 1) мало місце привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

2) протиправні дії вчинено службовою особою; 3) кримінальне правопорушення вчинено організованою групою» [180, с. 102].

А вже Д. С. Приходько на основі ґрунтовного аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора України встановив суттєву різницю між облікованими кримінальними провадженнями за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та кримінальними провадженнями, за якими винесено судові вироки, що зумовлює вжиття дієвих заходів, спрямованих на вдосконалення методів і прийомів криміналістики, потребу новітніх розробок теоретико-прикладної спрямованості, де особливе місце в системі доказування посідає комплексне використання спеціальних знань у передбачених законом формах. Крім того, автор завдяки узагальненню емпіричного матеріалу довів, що «...у 100 % випадків на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень окресленої категорії перед правоохоронцями першочергово постає завдання встановлення суми спричинених збитків і питання ідентифікації причетних осіб, тому в будь-якому кримінальному провадженні пріоритетного значення набувають висновки судово-економічних, почеркознавчих та інших експертиз, результати ревізій, спеціальні знання спеціалістів» [127, с. 68].

Зі свого боку, А. П. Шеремет констатував, що «...у ході розслідування злочинів відбувається поступове збирання доказової інформації, починаючи від вірогідних передбачень і закінчуючи достовірними знаннями щодо злочинів, які розслідуються. Для того, щоб швидше здійснити перехід від вірогідних до достовірних знань, під час будь-якого дослідження суб'єкта пізнання застосовується гіпотетичне мислення. Основною формою такого пізнання є гіпотеза, висновок з вихідними із нього передбаченнями. У кримінальному та кримінально-процесуальному пізнанні події злочину головним його інструментом є криміналістична версія як різновидність гіпотези, а саме гіпотези, застосованої до окремого соціального явища. Відповідно, в кримінально-процесуальній і кримінальній діяльності побудова версій і їх перевірка перетворюються в один із власне криміналістичних

методів пізнання. Отже, криміналістична версія – це логічно обґрунтоване припущення про наявність і обставини події, що розслідується, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу відповідного злочину» [174, с. 244].

На підставі аналізу вищенаведених наукових праць науковців нами було визначено наступні слідчі версії, які доцільно висувати на початковому етапі розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от:

- факт привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- ідентифікація причетних до привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем осіб;
- яке майно підлягало привласненню, розтрата та заволодінню ним шляхом зловживання службовим становищем;
- протиправні дії вчинені службовою особою;
- кримінальне правопорушення вчинено за попередньою змовою групою осіб;
- кримінальне правопорушення вчинено організованою групою.

Крім того, на основі аналізу опитування респондентів [Додаток Б] було виявлено тактичні помилки, яких припускаються уповноважені особи під час розслідування протиправних дій, як-от:

- порушення загальних вимог проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших розшукових заходів – 65 %;
- реалізація невідкладних СРД без участі відповідного спеціаліста – 71 %;
- неточне формулювання подальших напрямів розслідування протиправних дій – 62 %;
- прорахунки в аналізі протиправних дій на початковому етапі розслідування – 59 %;
- поверхнева реалізація невідкладних СРД (огляд місця події, огляд документів, огляд ЕОТ) та НСРД (зняття інформації з електронних

комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем) – 63 %.

Відносно обставин, які підлягають доказуванню, то, для прикладу, С. М. Стахівський вказував, що «...метою кримінально-процесуального доказування є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою та достовірністю будуть встановлені усі факти й обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування у кримінальній справі» [149, с. 18]. Як бачимо, науковець обставин, які підлягають доказуванню, відніс загалом до предмету доказування.

З приводу обставин, які характеризують досліджуване протиправне діяння, то вважаємо вартим уваги твердження О. І. Цивінського, який констатував, що «...незаконним заволодінням чужим майном є вчинені всупереч волі власника чи фактичного володільця або ж, ігноруючи їхню волю, умисні дії, що полягають у встановленні повного фізичного контролю над майном, яке на праві власності належить іншій фізичній або юридичній особі або ж перебуває у незаконному володінні іншої особи, і дають можливість використовувати та розпоряджатися таким майном на власний розсуд. Таке розуміння передбачає, що незаконним заволодінням є встановлення як постійного (без повернення під контроль законного володільця), так і тимчасового (з поверненням у володіння законного володільця) контролю над майном; як пов'язане із фізичним переміщенням майна, так і без такого; як вчинені із корисливих мотивів чи мети збагачення, так і вчинені з інших мотивів та мети. Зважаючи на наведене, видами (способами) незаконного заволодіння чужим майном однозначно можна вважати таємне та відкрите викрадення, одержання майна внаслідок вимагання та розбою. Окрім цього, способами заволодіння чужим майном є використання обману (вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації)

або зловживання довірою та зловживання службовим становищем, оскільки це прямо вказується у положеннях КК України» [157, с. 94].

Як правильно вказує А. Р. Антошак, «...такий елемент криміналістичної методики, як обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, дає змогу більш цілеспрямовано та з меншими витратами зусиль та часу визначити коло інформації, що підлягає встановленню, вивчити необхідні матеріали, оцінивши їх законність та достатність з метою визначення напрямів подальшого пошуку та ухвалення процесуальних рішень на окремих етапах кримінального провадження» [1, с. 96].

Ю. М. Черноус вірно зазначає, що «...для кримінального провадження діяльність щодо встановлення обставин конкретного характеру виражається у: фіксації ходу та результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів злочину; веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; залученні спеціальних знань до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; залученні експертів і проведенні судових експертиз та ін.» [169, с. 221].

Згідно ч. 1 ст. 91 КПК України «...у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші,

цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації» [81].

В свою чергу, О. В. Пчеліна пропонувала наступний перелік обставин, що підлягають доказуванню, а саме: «...1) об'єкт злочину та предмет посягання; 2) подія суспільно небезпечного діяння (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину), наслідки, спричинені таким діянням та причинний зв'язок між діянням та наслідками; 3) обставини, що характеризують особу обвинуваченого; 4) вину обвинуваченого у вчиненні злочину, мотиви та мету злочину; 5) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання; 6) обставини, що характеризують особу потерпілого (у випадку визнання потерпілим юридичної особи); 7) характер і розмір шкоди, завданої злочинном, а також розміри витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння; 8) причини та умови, що сприяли вчиненню злочину» [135, с. 37].

У власних подальших дослідженнях О. В. Пчеліна вказала, що за фактом вчинення злочинів у сфері службової діяльності варто встановлювати наступні обставини, а саме:

- 1) вид і характер предмета злочину, в тому числі його походження;
- 2) час, місце та обстановка вчинення злочину (тривалість злочинних діянь; черговість їх скоєння; підстави та порядок реалізації службової

діяльності в певній сфері суспільного життя);

3) способи вчинення злочину (зокрема, характер і зміст скоєного діяння; способи вчинення дій кожним із злочинців на кожному етапі скоєння злочину; факт учинення суспільно небезпечного діяння з використанням влади чи службового становища та всупереч інтересам служби);

4) обумовленість протиправних діянь положенням службової особи;

5) сліди злочину;

6) відомості про особу підозрюваного (соціально-правовий статус службової особи – характер і обсяг функцій, що здійснює особа; підстави виникнення права чи обов'язку або наділення на виконання службових (владних) повноважень; обізнаність особи зі своїми обов'язками; категорія службових осіб, до якої належить особа; службовий авторитет особи; престиж органу, підприємства, установи чи організації, в якій особа здійснює службову діяльність; характер взаємовідносин особи з відповідними підприємствами, установами, організаціями; наявність службових зв'язків і можливостей, що виникають завдяки займаній посаді та службовій діяльності особи; можливість здійснення впливу на діяльність інших осіб; наявність співучасників і розподілу ролей між ними);

7) форма вини (психічне ставлення як до самого діяння, так і до суспільно небезпечних наслідків, спричинених таким діянням), мета та мотиви;

8) наявність наміру та можливостей вчинення діянь, спрямованих на протидію розслідуванню злочинів, або ж факт (-и) вжиття вказаних заходів;

9) наявність в особи підозрюваного засобів, необхідних і достатніх для відшкодування завданих збитків і процесуальних витрат;

10) обставини, що впливають на обрання виду та міри покарання або є підставою для закриття кримінального провадження;

11) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання» [136, с. 289].

А. Р. Антощак та А. І. Кунтій паралельно висловлювали наступне

твердження з приводу побудови системи обставин, що підлягають встановленню: вказане «...зумовлено трьома чинниками: предметом доказування (передбаченому ст. 91 КПК України), кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного кримінального правопорушення. При цьому обставини, що підлягають доказуванню, відображені в нормах чинного КПК України та є визначальними, базовими для всіх злочинних діянь без винятку, а також для криміналістичної методики розслідування, тому мають неабияке значення» [1, с. 97; 85, с. 102].

А вже Р. В. Ярошенко окрім обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, регламентованих кримінально-процесуальним законодавством, наголошував «...на обставинах, що доводять вчинення розкрадання саме членами організованої групи (структура ОГ, розподіл ролей, встановлення організатора та інших співучасників розкрадань тощо)» [179, с. 12].

Зі свого боку, А. Б. Балонь, опрацьовуючи проблематику методики розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень, надав наступний перелік обставин, які підлягають з'ясуванню, а саме: «...1) службового статусу особи, підозрюваної у вчиненні діяння; 2) характеру, умов та особливостей роботи підприємства, установи або організації, де вчинено злочин; 3) характеру дій або бездіяльності службової особи; 4) фактичних дій, виконуваних службовою особою; 5) зв'язку дій службової особи з використанням службового становища всупереч інтересам служби; 6) причинного зв'язку між діями і шкідливими наслідками; 7) кількості злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень (епізодичність, систематичність); 9) зв'язку з іншими злочинами (проти власності, у сфері господарської діяльності, правосуддя), або іншими правопорушеннями, пов'язаними з корупцією; 10) характеристики особи підозрюваного та ін.» [5, с. 87].

Серед основних обставин, що підлягають встановленню та які досліджуються під час розслідування заволодіння майном шляхом

зловживання службовим становищем у ПЕК, Ю. О. Ліпін виокремив наступні: «...що характеризують: подію службового розкрадання в формі заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (100 %); якою є кількість епізодів злочинної діяльності (78,3 %); як здійснювалася підготовка до викрадення (93,7 %); якими є способи його вчинення та способи його маскування (78,3 %); які інші обставини події (час, місце та інше), які сліди та ознаки злочинних дій повинні або могли залишитись у документах енергопідприємств, організацій, у приватних осіб тощо (93,7 %); особливості діяльності підприємств і компаній у ПЕК (100 %) (виробничий процес, технологічні цикли, документообіг, організація контролю за збереженням бюджетних коштів та майна, керівництво, розподіл обов'язків та відповідальності, особливості зовнішніх зв'язків, проведення закупівель, тендерів, наявність преференцій (пільг, кредитів, дотацій), розпорядження бюджетними коштами, майном, фінансами і енергоресурсами, характер використання приміщень, програмного забезпечення); розподіл коштів, отриманих злочинним шляхом (71,3 %); специфіка та суб'єкти корупційних схем (93,7 %); суб'єкт кримінального правопорушення – службову особу об'єкта ПЕК (100 %) (її вік, стать, рівень освіти, службові обов'язки, повноваження, компетенція, підпорядкованість, звітність, особливості контролю, документообігу, порядок ведення справ, сфера, умови діяльності, фахові, професійні, ділові та моральні якості, осудність, навички, інтереси, схильності, соціальний стан, зв'язки з іншими суб'єктами господарської діяльності, регуляторами та високопосадовцями); наявність співучасників (93,7 %) (їхні біографічні дані; роль у вчиненні злочину; конкретні дії кожного співучасника, ознаки, що характеризують певну форму співучасті (кількість співучасників, розподіл функцій, обов'язків і ролей, стійкість, попередню змову чи зорганізованість, мету діяльності, наявність плану тощо)); мотив злочину (100 %); наявний прямий умисел щодо розкрадання (71,3 %); триваючий характер злочинної діяльності (93,7 %); характер і розмір заподіяної шкоди (яке майно (гроші, енергоресурси) стало предметом

злочинного посягання (100 %); відкриття юридичною особою банківських рахунків і рух за цими рахунками (78,3 %) (які кошти надходили на банківські рахунки підприємства, їхні джерела; напрями перерахування, які документи оформляли для перерахування грошових коштів); укладання фіктивних цивільно-правових угод (договорів) з іншими суб'єктами господарської діяльності (78,3 %); надання грошей у позику (25,9 %); здійснення фінансових операцій банківськими та іншими фінансовими установами (78,3 %) (дані клієнта, юридичної чи фізичної особи, з ким з працівників підприємства спілкувалися банківські службовці, хто в банку супроводжував операції з грошовими коштами, які операції проводили за рахунками, їх обґрунтування, які документи оформляли, де вони знаходяться, чи допускалися порушення встановленого порядку банківських операцій тощо); використання юридичних послуг чи послуг з бухгалтерського обліку, аудиторських послуг інших фізичних чи юридичних осіб (71,3 %) (здійснення зазначених операцій і визначення кола осіб, які брали в них участь); оформлення документів на одержання певних пільг, відшкодування і звітних документів (32,9 %); оформлення митних декларацій щодо виконання зовнішньоекономічних операцій (70,6 %); витрачання грошових коштів чи іншого майна на користь фондів (14,7 %); здійснення операцій та угод з акціями та іншими цінними паперами, місцезнаходження оформлених документів (18,2 %); здійснення контролю за діяльністю енергетичного підприємства з боку керівництва державних органів та регулятора (78,3 %); як та кому реалізовувалися викрадені енергетичні ресурси (71,3 %); з якою метою та яким чином повинні були витратитися грошові кошти у конкретній сумі (32,9 %); обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності винної службової особи (78,3 %); причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення (32,9 %) (недоліки виробничого процесу, фінансового обліку та контролю на підприємстві енергетичного сектору тощо)» [92, с. 148].

З огляду на вищенаведені праці дослідників та опрацювання судово-слідчої практики нами було визначено сукупність обставин, що підлягають

встановленню у кримінальному провадженні, а саме:

1) обставини, які характеризують способи та умови привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (відомості про час і місце їх скоєння, відомості щодо способу підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправних дій, зокрема, застосування службових повноважень як важеля для їх виконання, використання обману чи шантажу);

2) обставини, які характеризують особу злочинця або групу осіб (кількість злочинців, склад злочинного угруповання, особливості розподілу між ними обов'язків тощо);

3) обставини, які характеризують потерпілу сторону (фізична чи юридична особа, вид діяльності);

4) обставини, які характеризують знаряддя й засоби вчинення протиправних дій (електронно-обчислювальна техніка, накладні, печатки, штампи);

5) встановлення виду та розміру завданої шкоди;

6) причиново-наслідкові зв'язки між протиправними діями злочинців і результатами, які їх характеризують;

7) з'ясування причин і умов, що сприяли привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

8) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання та ін.

Підводячи підсумок, зазначимо, що аналіз первинної інформації та визначення кола обставин, що підлягають встановленню, мають досить важливе значення для швидкого та ефективного розслідування випадків привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

2.2. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та алгоритми їх реалізації

Будь-яке кримінальне провадження повинно здійснюватися в певній послідовності. З огляду на зазначене, виникає необхідність згадати про типові слідчі ситуації як орієнтир проведення усіх необхідних СРД, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем також вирізняється багатоманітними ситуаціями, які мають певні особливості в зв'язку зі специфікою визначеного діяння. Оскільки через їх вирішення можливо здобути достатню доказову інформацію та дослідити конкретні версії. Тому аналіз та опрацювання вказаної криміналістичної категорії є беззаперечно важливим аспектом для побудови дієвої методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [117, с. 143].

Одразу відмітимо, що ми повністю поділяємо думку М. М. Єфімова, який констатував, що «...усі кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, які залишаються невідомими для уповноважених осіб. Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні розслідуваної події. Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації. Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діють працівники правоохоронних органів. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі провадження» [46, с. 111].

Зі свого боку, Р. Л. Степанюк зауважував, що «...головними завданнями слідчого після початку кримінального провадження є встановлення: переліку

та місцезнаходження документів – джерел доказів, предметів-засобів злочину й забезпечення їх збереження; свідків злочинних дій; місцезнаходження грошей і матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, і вжиття заходів щодо їх збереження. Для вирішення цих завдань проводяться слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші заходи, послідовність яких залежить у першу чергу від слідчої ситуації, що склалась» [79, с. 171]. Вказана послідовність забезпечується реалізацією слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних та розшукових заходів відповідно до типових слідчих ситуацій.

Відносно визначення терміну слідчої ситуації, то, наприклад, С. С. Чернявський розкрив її як «...інформаційну модель із найбільш значущими властивостями й ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії» [165, с. 405]. Як вдало відмічають О. В. Лускатов та Т. О. Лускатова, «...типова слідча ситуація слугує матрицею, шаблоном, на який накладається конкретна ситуація для її зіставлення з типовою» [101, с. 275]. А вже М. М. Єфімов сформулював зазначену криміналістичну категорію як динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки та властивості обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін [38, с. 64]. Як бачимо, вчені-криміналісти майже однаково розкрили вказане поняття, що ми підтримуємо, оскільки дійсно типова слідча ситуація як певна інформаційна модель (матриця) відіграє важливе значення у процесі розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Крім того, зазначена наукова категорія здійснює роль регулятора здійснення вищенаведених дій та заходів.

Сформулюємо авторське формулювання типових слідчих ситуацій як системи відомостей про протиправну подію та обстановку її розслідування, що позначається на підборі та черговості проведення слідчих (розшукових) дій,

НСРД й інших процесуальних заходів для найбільш ефективної реалізації конкретного етапу кримінального провадження.

В свою чергу, Р. В. Ярошенко вірно вказує, що «...детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України якщо: 1) кримінальне правопорушення вчинено певними суб'єктами; 2) розмір завданої шкоди у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 191 КК України та іншими, у дві тисячі і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення (якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків)» [182, с. 134].

Крім того, Р. Л. Степанюк відмічав, що найпоширенішими є дві типові слідчі ситуації залежно від характеру та повноти одержаних матеріалів про злочин, а також наявності у матеріально відповідальних або службових осіб інформації про виявлення їхньої злочинної діяльності та ймовірний початок досудового розслідування. Зокрема, автор зазначив, що перша ситуація (кримінальне провадження розпочато за матеріалами ревізії, відомими запідозреним особам) є найбільш розповсюдженою у практиці, а її особливістю є те, що у ній відсутній «фактор раптовості», оскільки матеріально відповідальні (службові) особи знають про встановлені обставини, вони ознайомлювались з актами ревізій, надавали пояснення тощо. Також дослідник засвідчив, що «...у вказаній слідчій ситуації проводяться такі дії: 1) допит особи, яка повідомила про злочин; 2) допит ревізорів чи інших осіб, які проводили інспектування, під час яких виявлено порушення, що мають ознаки злочину; 3) допити матеріально відповідальних чи службових осіб, у діях яких виявлено правопорушення; 4) тимчасовий доступ, вилучення (виїмка), огляд і вивчення документів, що мають значення для кримінального

провадження; 5) допити інших відомих свідків; 6) призначення технічних і почеркознавчих експертиз документів; 7) повідомлення про підозру й допит підозрюваного; 8) обшуки за місцем роботи та проживання підозрюваних; 9) арешт їхнього майна» [79, с. 172].

Інша група науковців (Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв) до типових слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень відносять: «...огляд і вилучення документів; допити свідків; огляд і вилучення зразків продукції та матеріалів; огляд місця події; обшук; допити підозрюваних. Огляд документів і допити свідків дозволяють отримати інформацію про зловживання службовим становищем. Обов'язково зіставляють первинні документи з даними звітності про виробництво за різними показниками; накази про преміювання з таблицями обліку виходу на роботу; асортимент товарів, які одержав магазин за накладними з асортиментом товарів, які є в реалізації фактично; штатний розпис та офіційні обов'язки службових осіб з фактично виконаною ними роботою; характер використання транспортних засобів за документами і фактично; розподіл житла за документами і фактично. Ретельної перевірки піддають кожну особу, якій зловживанням були надані різні пільги. Якщо зловживання пов'язане з порушенням технологічного процесу, випуском бракованої продукції, псуванням матеріалів, особливо – з не завершенням будівництва, треба провести огляд місця події, а також вилучити проби і зразки, детально зафіксувати застосуванням технічних засобів загальну обстановку, вузли і деталі, скласти графічні плани і схеми. До проведення огляду документів доцільно залучати відповідних спеціалістів» [100, с. 347].

Повертаючись до думки Р. Л. Степанюка, відмітимо, що науковець стосовно другої ситуації (кримінальне провадження розпочато за матеріалами, про які запідозреним особам не відомо) зауважує, що вона «...трапляється у випадках виявлення злочину та початку досудового розслідування за другорядним епізодом злочинної діяльності (наприклад, вивезення

матеріальних цінностей або великих сум грошей за підробленими документами). У цьому випадку кримінальне провадження може бути розпочато за ознаками іншого, пов'язаного з розкраданням, злочину (наприклад, за ст. 358 КК України). Названа ситуація характеризується можливістю використання «фактору раптовості», що дозволяє зібрати на початковому етапі максимум доказової інформації. З іншого боку, для цієї ситуації є характерною обмеженість даних про обставини злочину, що вимагає від слідчого особливо ретельного аналізу всієї наявної інформації та готовності діяти в умовах тактичного ризику. У цій ситуації алгоритм дій виглядає таким чином: 1) затримання підозрюваних та їх допити; 2) обшуки за місцем їх роботи та проживання; 3) одержання тимчасового доступу, вилучення (виймка), огляд і вивчення необхідних документів; 4) проведення ревізії; 5) арешт майна підозрюваних; 6) допити свідків; 7) призначення технічних і почеркознавчих експертиз документів» [79, с. 172].

Стосовно фактору раптовості вважаємо доцільним привести твердження В. В. Пясковського, який зауважував, що його використання під час «...раптового допиту підозрюваного, часто вдається отримати зізнання не тільки у вчиненні даного злочину, але й у раніше вчинених ним злочинів. Якщо у вчиненні грабежу або розбою приймала участь група осіб, а затримано тільки одного, необхідно провести невідкладний обшук за місцем проживання зниклих підозрюваних. Одночасно з допитом підозрюваного проводиться огляд місця події, допит потерпілого, після чого, в разі потреби, призначається судово-медична експертиза, що дозволить отримати важливу інформацію про ступінь тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень, часу і характеру їх утворення. Після виконання слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з участю потерпілого, невідкладно допитують свідків та інших осіб, чиї показання мають важливе доказове значення» [75, с. 651].

Також вважаємо доцільним привести позицію В. А. Лилика, який навів ситуацію, коли розслідування нецільового використання бюджетних коштів було розпочате на підставі відомостей, що міститься в матеріалах

розслідування іншого злочину. Автор наголошує на тому, що «...наведена ситуація характеризується тим, що в розпорядженні слідчого є лише певна частина документів, у яких міститься інформація про нецільове використання бюджетних коштів. З одного боку, цю ситуацію можна назвати сприятливою, оскільки є можливість скористатися чинником раптовості через те, що підозрюваному не відомо про виявлення факту злочинної діяльності. З іншого боку, така ситуація може бути несприятливою через те, що підозрюваний, наприклад, уже переховується від слідства або ж частина документів знищена чи міститься в матеріалах іншого кримінального провадження» [88, с. 11].

Р. Л. Степанюк акцентував увагу на тому, що «...суттєве значення на початковому етапі розслідування має виконання слідчим (слідчо-оперативною групою) певних дій не лише процесуального, а і підготовчого й організаційного характеру, до яких належать такі:

1) ознайомлення з характером, структурою й особливостями діяльності підприємства, установи чи організації, де вчинено злочин;

2) вивчення документів, зокрема нормативно-правових актів, що регламентують відповідну діяльність та її документальне оформлення, документації підприємства, установи чи організації, де вчинено злочин, документації підприємств-контрагентів тощо;

3) збір відомостей про осіб, які підозрюються у вчиненні злочину;

4) виявлення всіх підприємств, установ чи організацій, діяльність яких пов'язана з учиненням злочином;

5) організація проведення ревізій, інвентаризацій;

6) добір обізнаних осіб, допомога яких потрібна в процесі розслідування;

7) проведення негласних слідчих (розшукових) дій із метою встановлення інших злочинних епізодів, співучасників, місцезнаходження майна, здобутого злочинним шляхом, тощо;

8) організація роботи слідчої або слідчо-оперативної групи (за необхідності)» [79, с. 172-173].

В свою чергу, В. Ю. Шепітько зазначав, що «...при розслідуванні службових зловживань можуть призначатися судові експертизи: судово-економічна – для перевірки фінансових і господарських операцій організації, підприємства, установи в цілому або окремих посадових осіб; для перевірки промислового, товарного, фінансового планування, відповідності звіту установи дійсності; судово-товарознавча – для встановлення якості готових промислових і продовольчих товарів, їхня сортність, вартість; судово-технічна – для з'ясування причин аварій, порушень технологічних процесів, термінів будівництва; криміналістична – для дослідження документів (почеркознавча, авторознавча, технічна експертиза документів)» [77, с. 348].

Наостанок приведемо думку Р. В. Ярошенка, який зауважував, що «...на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою, найбільш розповсюдженими є такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: виявлення факту привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою, слідчим самотійно; кримінальне правопорушення, кваліфіковане за ч. 5 ст. 191 КК України, виявлено за заявами осіб, яким стало відомо про обставини його вчинення; кримінальне правопорушення, кваліфіковане за ч. 5 ст. 191 КК України, виявлено за матеріалами перевірок Держаудитслужби; кримінальне правопорушення, кваліфіковане за ч. 5 ст. 191 КК України, виявлено за повідомленнями медіа та з інших джерел, передбачених законодавством. Найбільш сприятливою є слідча ситуація, коли факт протиправної діяльності виявляється та документується оперативними підрозділами ДСР НП України, СБУ та іншими, а потім кримінальне провадження реєструється на підставі зібраних матеріалів про обставини кримінального правопорушення, які надійшли в порядку ст. 214 КПК України» [182, с. 136]. З даною класифікацією ми не можемо повністю

погодитися, оскільки вона характеризує такий аспект розслідування як внесення відомостей в ЄРДР, хоча вона має право на існування.

На основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] нами було сформульовано наступні типові слідчі ситуації, які можуть виникнути під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от:

– отримано відомості про здійснення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрюваного не встановлено – 16 %;

– отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрювана особа співпрацює з правоохоронними органами – 14 %;

– отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, виявлено матеріальну й особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрюваний не співпрацює з правоохоронними органами – 34 %;

– отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особу злочинця встановлено, підозру не пред'явлено – 29 %;

– отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, відсутня будь-яка доказова інформація, особу злочинця не встановлено – 7 %.

У розрізі вказаного, вважаємо доречним привести тезу Р. Л. Степанюка, який зазначив, що «...планування розслідування цих злочинів відрізняє від інших наявність певних специфічних рис. Зокрема, для процесу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем характерною є необхідність складання не тільки загального плану розслідування, але й планів проведення окремих тактичних операцій та окремих слідчих (розшукових) дій. У разі планування багатоепізодних справ план доцільно складати за епізодами. Також існує потреба у складанні графічних зображень (схем), які відображають зв'язки між

епізодами й об'єктами, де вчинено злочинні дії, та між співучасниками, і дають уявлення про документообіг та рух грошей і матеріальних цінностей» [79, с. 173].

Підводячи підсумок, відмітимо, що розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вирізняється багатоманітними ситуаціями, які мають певні особливості в зв'язку зі специфікою визначеного діяння. Підтримується позиція, що типова слідча ситуація є певною інформаційною моделлю (матрицею), яка відіграє важливе значення у процесі розслідування будь-якого кримінального правопорушення.

Розглянемо кожну з вищенаведених ситуацій. Для прикладу, перша слідча ситуація характеризується умовами очевидності та відсутністю підозрюваного. Доречним в цьому розрізі є порядок дій, наведений О. І. Коваленком, а саме: «...за відсутності відомостей про особу шахрая основні напрямки розслідування полягають у: виявленні максимальної кількості відомостей, що характеризують правопорушника, визначення кола його знайомих, вивчення поведінки і способу життя. Також обов'язкове документування усіх наявних обставин правопорушення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій (допити потерпілих, свідків, огляду електронно-обчислювальної техніки), реалізація відповідних негласних слідчих (розшукових) дій (оперативна перевірка особи на причетність до його вчинення, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж), а також здійснення окремих процесуальних заходів» [62, с. 112].

Також вірною вважаємо позицію В. О. Малярової стосовно алгоритму пошуку злочинця, який реалізується завдяки виконанню наступних задач: «...виявлення джерел інформації про ознаки шуканого злочинця; побудова гіпотетичної моделі злочинця (шуканої особи) та встановлення його належності до: широкої сукупності (класу) осіб за загальними ознаками; вузької сукупності (групи) осіб за окремими ознаками; встановлення обмеженої, кількісно визначеної групи осіб, що перевіряються; встановлення

особи, що перевіряється, тобто особи, яка згідно обставинам кримінального провадження може бути шуканим злочинцем, та при необхідності отримання від неї зразків для експертизи, згідно ст. 245 КПК України; ідентифікація конкретної особи; встановлення шуканого злочинця» [104, с. 131].

У той же час, з огляду на специфіку досліджуваного кримінального правопорушення, за цієї ситуації потрібно провести наступний комплекс СРД, НСРД та інших процесуальних заходів:

1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певної електронно-обчислювальної техніки та документів в конкретному приміщенні і направлених на забезпечення збереження на них відповідних відомостей;

2) огляд місця події;

3) огляд електронно-обчислювальної техніки;

4) огляд документів;

5) призначення експертизи.

Наприклад, гр. О. була прийнята на роботу у центральне відділення поштового зв'язку Заліщики-1 ВПЗ Заліщицького району ЦПЗ №6 листоношею 1 класу, а 03.08.2020 р. між нею та ТД АТ «Укрпошта» було укладено договір про повну індивідуальну матеріальну відповідальність. Згідно з положеннями пункту 1 даного договору, працівник, який безпосередньо пов'язаний з отриманням грошових коштів, а також із збереженням матеріальних цінностей, приймає на себе повну матеріальну відповідальність: за невнесення до каси або на рахунки в установах банку виручки (повністю або частково), передбаченої Договором, за незабезпечення збереженості приміщення, обладнання, грошових коштів, а також матеріальних цінностей, отриманих від інших організацій. А вже 21.12.2020 р. гр. О., перебуваючи на посаді листоноші, знаходячись на своєму робочому місці у приміщенні ВПЗ Заліщики-1 ТД АТ «Укрпошта», відповідно до Інструкції про виплату та доставку пенсій, соціальних допомог національним оператором поштового зв'язку, отримала в доставку грошові кошти у

готівковій формі у загальній сумі 1769 гривень та відомість на виплату пенсій, соціальних допомог за грудень 2020 року. У подальшому, 21.12.2020 р. листоноша, знаходячись у приміщенні будинку по місцю проживання гр. Л., без проведення звірки даних пред'явленого паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, з даними, зазначеними органом Пенсійного фонду, органом праці та соціального захисту населення у відомості, у відсутності вказаної особи, який на той час знаходився за межами України, допустила розтрату ввірених їй грошових коштів в сумі 1769 гривень, обернувши їх на користь гр. Д., яка не мала правових підстав для їх одержання. Разом з тим, з метою приховання своїх неправомірних дій гр. О., діючи умисно, внесла завідомо неправдиві дані у відомості на виплату пенсій, соціальних допомог за грудень 2020, яка є офіційним документом та підтверджує факт виплати пенсії, про те, що пенсію в розмірі 1769 гривень отримав гр. Л. та засвідчила вказаний неправдивий факт у відомості своїм особистим підписом. Крім того, листоноша прозвітувала керівництву, що гр. Л. вказані кошти отримав, надавши відомість з підробленим підписом. В подальшому, вищезазначені дії гр. О. повторювала ще декілька разів [148].

Друга слідча ситуація має дещо простіший характер, адже злочинець вже відомий і співпрацює з правоохоронними органами. Для її оптимальної реалізації варто проводити наступні СРД:

- 1) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженої особи;
- 2) повторний допит підозрюваного;
- 3) пред'явлення особи для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть впізнати підозрюваного;
- 4) одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб;
- 5) слідчий експеримент із підозрюваним. За цієї ситуації важливе значення має підтримання психологічного контакту з підозрюваним та усунення будь-яких суперечностей у показаннях учасників кримінального процесу.

Для прикладу, гр. А., перебуваючи на посаді касира-експерта ломбардного відділення № 26 Повного товариства «І Ломбард» ТОВ «Взаємодопомога.» і компанія», будучи уповноваженою: приймати під заставу та зберігати ювелірні вироби із золота, срібла (столового срібла) та побутову техніку; укладати від імені товариства договори про надання ломбардом фінансового кредиту та договори закладу майна до ломбарду і ставити на них свій особистий підпис; проводити касові операції, вести касові документи, засвідчувати їх особистим підписом (за касира, головного бухгалтера та керівника) і печаткою (штампом) підприємства, будучи відповідальною за зберігання довірених їй підприємством матеріальних цінностей та маючи повну матеріальну відповідальність за збереження довірених їй цінностей (зокрема грошових коштів та всіх предметів застави), прийнявши на себе повну індивідуальну матеріальну відповідальність за безпеку збереження прийнятих під заставу (у заклад) товарно-матеріальних цінностей, маючи у зв'язку із виконанням своїх функціональних обов'язків повну інформацію про позичальників (заставадавців) товариства та їх персональні дані, вирішила привласнити ввірене їй майно, а саме грошові кошти з каси ломбардного відділення, шляхом підроблення та використання завідомо підроблених офіційних документів. В подальшому, гр. А. 15 листопада 2019 року, у робочий час, перебуваючи на робочому місці, без фактичного перебування клієнта в ломбардному відділенні та без його відома, без наявності заставного майна, шляхом підробки підпису потерпілої в графах «Позичальник (Заставадавець)» в Договорі про надання коштів у позику, здійснила підроблення офіційного документа, відповідно до якого гр. Б., нібито, заклала в якості застави золотий ланцюжок 585 проби загальною вагою 8,70 грами строком на 28 днів та отримала в позику грошові кошти в сумі 5915,98 гривень. Гр. А в подальшому продовжила свою протиправну діяльність. Після її затримання та пред'явлення підозри було проведено ряд процесуальних дій для повного дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема, огляду місця події, вилучення Акту внутрішньої планової

інвентаризації предметів закладу та грошових коштів, вилучення Актів про виявлені розбіжності під час проведення інвентаризації товарно-матеріальних цінностей, що зберігаються в ломбардному відділенні № 26, копій до додатків до договорів про надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, а також проведення судових почеркознавчих експертиз [146].

Третя слідча ситуація – злочинець відомий, проте відмовляється співпрацювати зі слідчим та чинить активну протидію розслідуванню. З огляду на зазначене, варто навести позицію Г. В. Захарової, яка зауважила, що у ситуаціях, «...коли особи шахраї не переходять від правоохоронних органів, але свою причетність до вчинення шахрайства заперечують, перед слідчим постають завдання щодо необхідності виявлення, зібрання, та отримання певної сукупності, належних, обґрунтованих, та достатніх обвинувальних доказів, шляхом з'ясування у потерпілих осіб всіх обставин, за яких розпочиналися та завершилися шахрайські дії, і роль кожної причетної (підозрюваної) до цього особи, здійснення детального огляду місця події, вилучення слідів, які вказують на факт шахрайства. Встановлення можливих його свідків. Проведення впізнання осіб причетних до шахрайських дій, термінове проведення обшуків житла та іншого їх володіння, з метою вилучення електронних носіїв, та інших документів і предметів, які свідчать про вчинення шахрайських дій. Для покращення результативності розслідування доцільно проводити й негласні слідчі (розшукові) дії з метою встановлення злочинних зв'язків шахрая, його образу життя, можливого місця знаходження, речей предметів, документів, що підтверджують причетність до шахрайства та інших доказів, які цікавлять слідство» [51, с. 124].

В той же час, з огляду на специфіку досліджуваного кримінального правопорушення, за цієї ситуації уповноваженій особі потрібно якомога швидше посилити доказову базу та виявити нові докази. Це можливо внаслідок проведення таких СРД, НСРД та інших заходів:

- 1) обшук за місцем проживання та роботи підозрюваного;

2) огляд ЕОТ (аналіз змісту файлів, журналу дзвінків на гаджетах потерпілого, електронної пошти, web-браузерів);

3) сукупність пошукових заходів, спрямованих на встановлення кола спілкування підозрюваного (зняття інформації з електронних інформаційних систем, візуальне спостереження за підозрюваною особою);

4) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженої особи;

5) проведення повторних допитів;

6) пред'явлення підозрюваного для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть його впізнати;

7) проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб.

Вказаний комплекс дій дозволить в оптимальні строки завершити досудове розслідування та скласти обвинувальний акт. Л. М. Лобойко з цього приводу констатує, що «...зміст зазначеного вище обов'язку полягає в необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на службових осіб державних органів довелося б покладати юридичну відповідальність за невиконання обов'язку. Відповідальність компетентних службових осіб встановлена лише за невжиття всіх заходів для встановлення вини особи. Тобто за неналежне здійснення процесу доказування, а не за отриманий під час законного й об'єктивного доказування результат – невстановлення вини обвинуваченого» [97, с. 88].

Четверта слідча ситуація – особу злочинця встановлено, але недостатньо доказів для пред'явлення їй підозри у вчиненні кримінального правопорушення, За цієї ситуації уповноваженій особі також потрібно якомога швидше підсилити доказову базу та виявити нові докази завдяки проведенню наступних процесуальних дій і розшукових заходів:

1) аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці;

2) візуальне спостереження за особою;

3) негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних

мереж;

4) обшуки за місцем проживання та роботи особи;

5) вилучення ЕОТ, виявленої під час проведення обшуку (комп'ютер, смартфон, планшет, жорсткі диски, принтер, на якому друкувалися документи);

6) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженої особи;

7) проведення повторних допитів;

8) пред'явлення особи для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть його впізнати;

9) проведення одночасних допитів раніше допитаних осіб.

Під час реалізації цієї ситуації особи мають відчувати невідворотність доведення їх провини та покарання.

Наприклад, у листопаді 2016 року у гр. Ж., який діяв як директор МПП «Фенікс», виник корисливий умисел, спрямований на заволодіння шляхом зловживання службовим становищем грошовими коштами, а також підробку офіційних документів (актів форми КБ-2в, КБ-3 тощо). Зокрема, після укладання договору підряду на виконання робіт по об'єкту: «Капітальний ремонт дорожнього покриття м. Кролевець Сумської області» гр. Ж. підшукав та залучив працівників, які повинні були виконувати вказані роботи та на час виконання ремонтно-будівельних робіт офіційно у МПП «Фенікс» працевлаштовані не були, на посади різноробочих чи будь-які інші прийняті не були, а гр. Ж. як директор МПП «Фенікс» безпосередньо керував їх діями на об'єкті будівництва, контролював і фіксував хід виконання робіт, частина з яких мала б бути не виконана, а частина мала б бути фактично виконана з метою запобігання викриттю його протиправної діяльності. При цьому особи, які фактично виконували роботи, не були обізнані про намір директора завищувати об'єми робіт та вартість використаних матеріалів. В подальшому, гр. Ж. згідно свого плану вносив завідомо неправдиву інформацію про перелік та об'ємів фактично виконаних робіт, суми вартості робіт, зокрема про

завищені (більше ніж фактично) об'єми фактично виконаних робіт, вказаних в актах виконаних робіт форми КБ-2В, а також неправдивих даних, вказаних у довідці про вартість виконаних будівельних робіт та витрати форми КБ-3. Склавши вказані акт виконаних робіт форми КБ-2в та довідку про вартість виконаних будівельних робіт та витрати форми КБ-3, із відомостями у них, що не відповідають дійсності, скориставшись необізнаністю у будівельних роботах гр. Ю. про вказану протиправну діяльність гр. Ж. та складені ним офіційні документи із даними у них, що не відповідають дійсності, він завірив акти форми КБ-2в та довідку форми КБ-3 печаткою МПП «Фенікс» та скріпив власним підписом, чим надав підробленим документам всіх необхідних реквізитів і статусу офіційних, тобто таких, що містять зафіксовану інформацію, яка підтверджує факти, що спричиняють наслідки правового характеру. В ході розслідування вказаної протиправної діяльності гр. Ж. останній не визнавав свою вину до моменту ознайомлення з висновками експертів за результатами комплексної судової будівельно-технічної та економічної експертизи [147].

П'ята слідча ситуація є найбільш складною і характеризується відсутністю будь-якої інформації про злочинну подію, особу злочинця та доказів її причетності до злочинної діяльності. За цієї ситуації усі можливі процесуальні дії та розшукові заходи повинні бути направлені на виявлення будь-якої доказової або орієнтуючої інформації з метою визначення подальших напрямів досудового розслідування.

Підводячи підсумки, зазначимо, що розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем повинно відбуватися максимально чітко та ефективно для оптимального процесу доказування вини причетних до його вчинення осіб.

Висновки до розділу 2

Під час дослідження організації розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем було підбито такі висновки:

Виокремлено проблемні питання, які виникають на початковому етапі розслідування під час організації та планування розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив зробити висновок, що первинні дані, що стали приводом для внесення інформації до ЄРДР, були отримані працівниками правоохоронних органів з наступних джерел, а саме: заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок протиправних дій – 59 %; заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення протиправних дій або одержали про них інформацію – 21 %; звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників установ різних форм власності – 10 %; матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень – 2 %; матеріали, отримані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів – 8 %.

Запропоновано рекомендації щодо аналізу первинних даних та їх оцінки, які стали підставою для початку кримінального провадження. Наведено порядок перевірочних дій та заходів, зокрема: аналіз конкретної заяви, здійснення огляду місця події, відібрання пояснень від осіб, які мають певну інформацію та ін. На підставі аналізу наукових праць учених (Д. С. Приходько, О. І. Цивінський, Р. В. Ярошенко) визначено ряд слідчих версій, які доцільно висувати на початковому етапі розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Виявлено тактичні помилки, яких припускаються уповноважені особи під час розслідування протиправних дій, як-от: порушення загальних вимог

проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших розшукових заходів – 65 %; реалізація невідкладних СРД без участі відповідного спеціаліста – 71 %; неточне формулювання подальших напрямів розслідування протиправних дії – 62 %; прорахунки в аналізі протиправних дій на початковому етапі розслідування – 59 %; поверхнева реалізація невідкладних СРД (огляд місця події, огляд документів, огляд ЕОТ) та НСРД (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем) – 63 %.

Визначено систему обставин, які підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. На основі аналізу напрацювань учених (М. М. Єфімов, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський) з'ясовано, що розслідування протиправних діянь має відбуватись у певній послідовності. Вказана послідовність забезпечується реалізацією слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних та розшукових заходів відповідно до типових слідчих ситуацій. Зазначена наукова категорія здійснює роль регулятора здійснення вищенаведених дій та заходів.

Сформульовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Відповідно до кожної із них запропоновано алгоритм дій уповноважених осіб.

Перша слідча ситуація характеризується умовами очевидності та відсутністю підозрюваного. За цієї ситуації потрібно провести наступний комплекс СРД, НСРД та інших процесуальних заходів: 1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певної електронно-обчислювальної техніки та документів в конкретному приміщенні і направлених на забезпечення збереження на них відповідних відомостей; 2) огляд місця події; 3) огляд електронно-обчислювальної техніки; 4) огляд документів; 5) призначення експертизи.

Друга слідча ситуація має дещо простіший характер, адже злочинець

вже відомий і співпрацює з правоохоронними органами. Для її оптимальної реалізації варто проводити наступні СРД: 1) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженої особи; 2) повторний допит підозрюваного; 3) пред'явлення особи для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть впізнати підозрюваного; 4) одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб; 5) слідчий експеримент із підозрюваним. За цієї ситуації важливе значення має підтримання психологічного контакту з підозрюваним та усунення будь-яких суперечностей у показаннях учасників кримінального процесу.

Третя слідча ситуація – злочинець відомий, проте відмовляється співпрацювати зі слідчим та чинить активну протидію розслідуванню. За цієї ситуації уповноваженій особі потрібно якомога швидше посилити доказову базу та виявити нові докази. Це можливо внаслідок проведення таких СРД, НСРД та інших заходів: 1) обшук за місцем проживання та роботи підозрюваного; 2) огляд ЕОТ (аналіз змісту файлів, журналу дзвінків на гаджетах потерпілого, електронної пошти, web-браузерів); 3) сукупність пошукових заходів, спрямованих на встановлення кола спілкування підозрюваного (зняття інформації з електронних інформаційних систем, візуальне спостереження за підозрюваною особою); 4) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженої особи; 5) проведення повторних допитів; 6) пред'явлення підозрюваного для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть його впізнати; 7) проведення одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб.

Четверта слідча ситуація – особу злочинця встановлено, але недостатньо доказів для пред'явлення їй підозри у вчиненні кримінального правопорушення, За цієї ситуації уповноваженій особі також потрібно якомога швидше підсилити доказову базу та виявити нові докази завдяки проведенню наступних процесуальних дій і розшукових заходів: 1) аудіоконтроль особи шляхом встановлення технічних засобів у публічно недоступному місці; 2) візуальне спостереження за особою; 3) негласне зняття інформації з

транспортних телекомунікаційних мереж; 4) обшуки за місцем проживання та роботи особи; 5) вилучення ЕОТ, виявленої під час проведення обшуку (комп'ютер, смартфон, планшет, жорсткі диски, принтер, на якому друкувалися документи); 6) призначення експертизи по слідовій інформації, що наявна в уповноваженої особи; 7) проведення повторних допитів; 8) пред'явлення особи для впізнання, якщо потерпілий або свідки події можуть його впізнати; 9) проведення одночасних допитів раніше допитаних осіб. Під час реалізації цієї ситуації особи мають відчувати невідворотність доведення їх провини та покарання.

П'ята слідча ситуація є найбільш складною і характеризується відсутністю будь-якої інформації про злочинну подію, особу злочинця та доказів її причетності до злочинної діяльності. За цієї ситуації усі можливі процесуальні дії та розшукові заходи повинні бути направлені на виявлення будь-якої доказової або орієнтуючої інформації з метою визначення подальших напрямів досудового розслідування.

Основні результати розділу опубліковано у працях [117].

РОЗДІЛ 3

КОМПЛЕКСИ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

3.1. Тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Тактичні операції, як і тактичні комбінації, є досить новою та специфічною криміналістичною категорією. Ми підтримуємо думку А. Е. Жиліна, який зауважував, що «...на часі в криміналістиці існує така наукова категорія як «тактичні операції». З іншого боку, в загальній теорії методики розслідування кримінальних правопорушень вказаний інструмент майже не зустрічається. В свою чергу, ми вважаємо його найбільш оптимальним для кримінальних проваджень щодо випадків вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Оскільки визначені діяння після внесення відомостей в ЄРДР одразу потребують швидкого проведення відповідних НСРД та інших процесуальних заходів. Адже шахраї в досліджуваній категорії кримінальних проваджень мають високий інтелектуальний розвиток та комп'ютерну грамотність. Тому будь-яке зволікання в процесі реалізації вказаних дій може призвести до знищення важливої доказової інформації (віртуальної, матеріальної чи ідеальної). В той час, як реалізація відповідних тактичних операцій максимально убезпечить працівників правоохоронних органів від зазначених негативних наслідків» [48, с. 134].

Зі свого боку, А. М. Чорний зазначав, що «...на практиці криміналістичні комплекси у вигляді тактичних операцій використовуються ще досить рідко, слідчі замість них віддають перевагу послідовному

проведенню окремих слідчих дій, які за своїм призначенням і часом проведення нерідко порушують логіку пошуку доказів, які підтверджують висунуту версію. Послідовність проведення окремих слідчих (розшукових) дій нерідко спричиняє втрату інформації, створює часовий потенціал для злочинців, використовуваний для приховування або знищення доказів, залякування свідків, придумування неправдивих алібі тощо. У цьому аспекті проведення тактичних операцій сприяє не тільки швидкості одержання необхідної інформації, але й усуненню перешкод, які створюються для її одержання» [168, с. 238].

Вищенаведені позиції вчених-криміналістів знайшли своє підтвердження і серед опитаних респондентів. Зокрема, на основі анкетування працівників правоохоронних органів [Додаток Б] було зроблено висновок, що 91 % з них підтримують пропозицію комплексної реалізації СРД, НСРД, процесуальних дій та пошукових заходів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а тільки лише 6 % визнають, що вказані заходи варто здійснювати окремо.

Відносно тактичних завдань, що необхідно вирішення при реалізації відповідних тактичних операцій, то, для прикладу, С. Ф. Здоровко зауважував, що «... тактичне завдання – це певна проблема, яка потребує свого вирішення в процесі розслідування, має відокремлений характер різного ступеня, передбачає використання різноманітних тактичних засобів (тактичних операцій, слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, тактичних комбінацій, тактичних або інших прийомів). Типізація завдань дозволить встановити напрямок розслідування, окреслити коло проблем, що потребують свого вирішення, встановити типові засоби їх вирішення» [52, с. 12].

В. М. Шевчук вірно вказував, що «...після прийняття рішення про проведення певної тактичної операції відбувається побудова моделі цієї операції і створення програми її реалізації. До програми має бути включено системний перелік методичних рекомендацій та конкретних дій щодо вибору

засобів розв'язання сформульованих тактичних завдань, визначення послідовності їх застосування, з урахуванням часу, місця і початку операції. Поряд із цим до загальної моделі програми тактичної операції можуть входити моделі дій кожного з її учасників або моделі здійснення тієї чи іншої слідчої дії, що входить до складу тактичної операції» [171, с. 239].

Досить вірною вважаємо позицію А. Е. Жиліна, який визначив завдання, які варто вирішувати в ході реалізації тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, наступним чином:

- 1) умови, які передували вчиненню шахрайських дій;
- 2) конкретна електронно-обчислювальна техніка, за допомогою якої реалізувалися шахрайські дії;
- 3) кількість фактів протиправної діяльності;
- 4) час вчинення шахрайства, а також тривалість вказаних дій;
- 5) кількість потерпілих, які постраждали внаслідок дій шахраїв;
- 6) способи шахрайських дій (фішинг, кардинг, сніферинг);
- 7) учасники вчинення шахрайства, їх кількість та роль кожного;
- 8) особи, які можуть надати криміналістично-значиму інформацію про обставини вчинення шахрайства та осіб, які до цього причетні;
- 9) збір інших даних стосовно події та джерел криміналістично значимої інформації» [49, с. 129].

На основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] нами було визначено основні завдання, що необхідно вирішувати під час реалізації тактичних операцій, зокрема:

- умови, що передували злочинній діяльності;
- час і місце учинення протиправних дій та їхня тривалість;
- кількість епізодів протиправної діяльності; способи привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- кількість злочинців;

– склад організованої групи та розподіл злочинних ролей тощо.

Для вирішення зазначених завдань і проводяться окремі тактичні операції. Серед них, наприклад, В. М. Шевчук виокремлює такі як: «... 1) «Встановлення характеру події злочину»; 2) «Встановлення місця і часу вчинення злочину»; 3) «Встановлення способу вчинення злочину»; 4) «Встановлення предмету злочинного посягання»; 5) «Встановлення мотивів вчинення злочину»; 6) «Встановлення особи злочинця»; 7) «Встановлення особи потерпілого (жертви)»; 8) «Встановлення провокуючої поведінки жертви»; 9) «Перевірка зв'язків потерпілого»; 10) «Встановлення співучасників злочину»; 11) «Затримання злочинця на місці злочину»; 12) «Розшук особи, яка зникла з місця події і переховується від слідства»; 13) «Перевірка алібі підозрюваного»; 14) «Встановлення свідків»; 15) «Перевірка обмови»; 16) «Перевірка самообмови»; 17) «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб»; 18) «Вивчення особи підозрюваного»; 19) «Усунення негативного впливу з боку підозрюваного»; 20) «Захист доказів»; 21) «Захист потерпілих»; 22) «Захист свідків»» [170, с. 138].

В свою чергу, Е. В. Малютін доречно констатував, що «...тактичні операції – це загальноприйнятий засіб криміналістичної тактики на рівні з тактичним прийомом, тактичною рекомендацією і тактичним рішенням. Більшість вчених-криміналістів однозначно підтримує зазначену позицію. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням е-банкінгу значення визначеної наукової категорії не втрачає своєї важливості. Оскільки під час її реалізації можна отримати максимальну кількість доказової інформації для доведення вини правопорушника» [102, с. 178].

А вже С. С. Чернявський сформував класифікацію тактичних операцій, які повинні реалізовувались під час розслідування шахрайства у сфері фінансових ресурсів, а саме: «...за спрямуванням тактичних завдань розслідування (типові й реальні); за метою (пошукові та пізнавальні); за характером структурних елементів (однорідні та різнорідні); залежно від

складності (прості та складні); залежно від часового періоду дії (одномоментні й довготривалі); залежно від етапу розслідування (початкові, наступного й завершального етапів); за суб'єктом проведення (слідчі, оперативні, комплексні)» [164, с. 19].

На основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] нами було визначено наступні тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от:

- «Встановлення способів учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»;
- «Збір первинних відомостей про злочинну подію»;
- «Встановлення особи злочинця»;
- «Визначення складу злочинного угруповання»;
- «Встановлення співучасників».

Конкретизовано організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів під час реалізації тактичних операцій. Зокрема, констатовано, що у вказаних тактичних операціях під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, обов'язковою СРД є обшук, який не втрачає своєї важливості, ба навіть навпаки – докази, виявлені під час його проведення, в більшості випадків є основою матеріальної доказової бази в цілому. Крім того, під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь обшук проводиться на початковому етапі розслідуванні з використанням фактору раптовості, а вже після особи, у якої його було реалізовано, пред'являється підозра та здійснюється з нею допит уже в статусі підозрюваного. Як бачимо, обшук у визначеній категорії кримінальних проваджень має досить важливе значення, тому актуальність опрацювання його організаційно-тактичних особливостей є беззаперечною [120, с. 885].

Одразу зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України «...обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [81].

У свою чергу, М. В. Куратченко відмічав, що «...в зв'язку з незначним наповненням матеріальними слідами місця вчинення кримінального правопорушення, виникає прогалина у збиранні такої доказової бази» [86, с. 139]. Вказана теза відповідає й кримінальним провадженням досліджуваної категорії.

Доцільною вважаємо думку В. Ю. Шепітька, який констатує, що «...змістом обшуку є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян, з метою відшукування, вилучення предметів, що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб, і яка посягає на право власності, призводить до втручання в таємницю приватного життя. Для обшуканого обшук – це хоча й санкціоноване законом, але небажане втручання сторонніх людей у їх дім, ознайомлення з матеріальними, особистими, інтимними сферами життя. Елемент примусу під час обшуку передбачає, що обстеження приміщень чи інших об'єктів може бути здійснено без згоди особи, у розпорядженні якої ці об'єкти перебувають. Тому головною особливістю обшуку, що відрізняє його від інших слідчих дій, є його примусовий характер» [172, с. 229].

Також вважаємо вірною позицію М. М. Єфімова, який вказує, що «...значення обшуків у розслідуванні кримінальних правопорушень зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до аморальних дій, можуть бути основою висунення криміналістичних версій і планування розслідування. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди протиправних діянь можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення інших слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, допитів різних категорій осіб» [43, с. 192].

Зі свого боку, Р. Л. Степанюк опрацьовуючи криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, зробив висновок, що найбільш розповсюдженими та ефективними процесуальними діями у кримінальному провадженні досліджуваної категорії є обшуки, огляди місця події, предметів і документів, допити, проведення судових експертиз. Крім того, автор наголосив, що використання тактичних прийомів обшуку, які відзначають науковці, повинно підвищити результативність отримання доказової інформації шляхом проведення обшуку, серед яких дослідник виокремив такі як:

- а) проведення одночасних обшуків у всіх співучасників;
- б) проведення повторних обшуків;
- в) одночасне проведення допиту підозрюваного одним слідчим і обшуку за його місцем роботи чи проживання іншим;
- г) використання технічних засобів пошуку [150, с. 294-296].

Під час обшуку, як зауважує Є. В. Пряхін, «...слідчий має право відчиняти зачинені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється це зробити сам. Здійснення обшуку пов'язане із вторгненням у сферу особистих інтересів особи, а також із певним обмеженням конституційних прав громадян на недоторканність особи та житла і тому потребує суворого дотримання регламентованого законом порядку проведення цієї слідчої дії. Пошуковий характер полягає у тому, що насамперед ця слідча дія спрямована на відшукування матеріалізованої інформації, яка стосується події злочину та має значення для повного, всебічного і об'єктивного розслідування справи. Особливість обшуку полягає у тому, що слідчий не має вичерпної інформації про об'єкт пошуку та його місцезнаходження. Зазвичай об'єкт пошуку слідчому конкретно невідомий, він має про нього загальне уявлення, однак його місце приблизно є відомим» [132, с. 77].

В свою чергу, Ю. О. Ліпін, проаналізувавши особливості проведення обшуків під час розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі, визначив

наступні предмети, які варто вилучати при його реалізації, як-от: «...матеріальних цінностей, одержаних злочинним шляхом (18,9 %) (готівки в національній та іноземній валюті, коштовних предметів); носіїв інформації в електронній формі (84,6 %) (засобів комп'ютерних технологій: ЕОМ, її пристроїв та комунікацій, окремих накопичувачів електронної інформації, банківських платіжних карток, принтерів та інших засобів друку, за допомогою яких роздруковувалися бланки договорів та інших документів, що використовувалися у корупційній схемі, мобільних телефонів); електронних документів (32,2 %) (електронних файлів про розрахунки, які передаються бухгалтерією до банку, що здійснює обслуговування рахунків підприємства/компанії енергетичного сектору; файли електронної системи закупівель); печаток і штампів, що використовувалися для виготовлення підроблених документів (14,7 %); документів (90,2 %) (які визначають економічну структуру та організаційно-правовий статус підприємства/компанії ПЕК, а також стан планування діяльності й фінансового аудиту, що підтверджують проведення господарських та кредитно-фінансових операцій, що підтверджують повноваження відповідальних осіб і визначають їх функціональні обов'язки за посадами; дозвільних на певні види діяльності в енергетичному секторі економіки; бухгалтерського обліку, фінансів і звітності; статистичного обліку та звітності; оперативного обліку та звітності; банківських, касових, щодо тендерних процедур та закупівель, які свідчать про неправомірні рішення; книги (журналу) реєстрації угод (договорів) підприємства/компанії; кошторисної документації; підроблені документи та їх макети; щоденники, записні книжки, доповідні записки, робочі зошити задіяних у схемі розкрадання службових осіб; технічні записи нарад, зборів тощо; фото-, відеодокументи, що відображають певні факти діяльності енергопідприємств); предмети, що можуть свідчити про зв'язки цих службових осіб (56,6 %): листування, зокрема в електронному вигляді, фотоальбоми, подарунки з надписами тощо; докази наявності злочинних зв'язків із представниками інших комерційних

структур (наявності організованої злочинної групи) (42,7 %) (квитанції про сплату телефонних переговорів, чорнові записи, зміст яких має значення для кримінального провадження (робочі зошити, календарі, записники тощо)» [95, с. 164].

А вже Р. В. Ярошенко, через призму дослідження матеріалів судово-слідчої практики наголосив на тому, що під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою, варто надати наступні рекомендації, як-от: «...планування слідчих (розшукових) дій повинно відбуватися із більш суворим дотриманням режиму секретності оскільки злочинці, як правило, обізнані про методи роботи правоохоронних органів, мають впливові зв'язки серед представників органів державної влади, вживають заходи щодо більш ретельного приховання чи знищення доказів або слідів злочинної діяльності; задля забезпечення попередження витoku інформації про планування та проведення слідчих (розшукових) дій ознайомлювати працівників приданих сил слід безпосередньо перед початком слідчої (розшукової) дії при проведенні цільових інструктажів; при проведенні обшуків злочинці можуть вести себе зухвало, чинити опір в тому числі із застосуванням зброї та інших небезпечних засобів, намагатися приховатися або спричинити шкоди собі або присутнім, можуть вчиняти інші провокаційні дії, тому обов'язково треба залучати працівників спецпідрозділів та дбати про особисту безпеку; важливо при проведенні обшуків у членів організованої злочинної групи вжити заходів щодо виключення можливості спілкування з іншими злочинцями. Викладене свідчить про суттєву трудомісткість обшуків за цією категорією злочинів. Тому до їх проведення доцільно залучати співробітників оперативних підрозділів, спеціалістів, допоміжний персонал; ...раціональним проводити одночасні обшуки із суворим дотриманням режиму секретності, ретельним визначенням часу проведення обшуку, підбором учасників, проведенням їх інструктажів безпосередньо перед початком слідчої (розшукової) дії» [176, с. 286-287].

Ми підтримуємо позицію К. О. Чаплинського, який відносно підготовчого етапу обшуку наводить наступний перелік заходів, а саме: «...вивчення матеріалів кримінального провадження; збирання орієнтуючої інформації про: особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих; усі епізоди злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.; аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку; прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку; планування та визначення часу проведення обшуку; створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії; визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів; добір необхідних учасників для проведення обшуку; визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку; розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень; забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії; складання плану проведення обшуку; проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників слідчої дії» [161, с. 339].

Стосовно окремих аспектів безпосереднього проведення обшуку варто акцентувати увагу на тому, що під час його реалізації слід вилучати окремі документи. Для прикладу, В. А. Бідняк серед типових документів визначив такі як: «...договори, додаткові угоди, специфікації, проектно-кошторисна документація (відомості ресурсів, проект, кошторис), фінансове зобов'язання, акти приймання-передачі виконаних робіт, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо» [13, с. 119].

Відносно тактичних прийомів обшуку, то для прикладу, І. І. Когутич, серед них виокремлює такі як: «...словесна розвідка; орієнтація на професійні навички обшукуваного; залучення обшукуваного до діяльності; постановка обшукуваному тих або інших запитань; роз'яснення мети та необхідності

обшуку; зіставлення однакових предметів між собою та ін.» [64, с. 385-386]. Крім того, серед тактичних прийомів обшуку О. М. Костиря наступні: «...залучення підозрюваного до участі в проведенні процесуальної дії; зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного, з безпосередньою обстановкою; застосування науково-технічних засобів та ін.» [70, с. 79].

Як вірно зауважує М. М. Єфімов, «...зазначені тактичні прийоми застосовуються залежно від конкретної стадії робочого етапу проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. Зокрема, на підготовчій стадії повинно обов'язково застосовуватись раптове проникнення СОГ на об'єкт обшуку й у проведенні ряду невідкладних процесуальних дій» [45, с. 695].

В свою чергу, Р. В. Ярошенко у кримінальних провадженнях за фактом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою, зауважував, що «...переважно ситуація активної протидії, після рішучих дій уповноваженої особи та доведення до відома сторони захисту законності проведення обшуку, переходила до нейтральної поведінки. Так, на практиці нерідко виникають ситуації, коли ухвала слідчого судді про обшук винесена на ім'я володільця приміщення, а фактично там проживають зовсім інші особи. І хоча обшук може проводитись і без присутності обшукуваного, але задля дотримання процесуального законодавства, уповноважена особа, яка буде проводити обшук, на нашу думку, повинна попередити такий розвиток подій. Комплекс дій, проведених напередодні звернення з клопотанням до слідчого судді про проведення обшуку, дозволить зазначити не тільки особу, якій належить житло чи інше володіння, а і особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться, як того вимагає чинний КПК України» [176, с. 285].

Зі свого боку, О. В. Циганенко тактичним прийомом, що може застосовуватись під час проведення вказаної процесуальної дії вказав «...спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Адже суттєвою

особливістю провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та, загалом, гостро переживає в даній обстановці. Тому напруженість обшукуваного виникає внутрішньо і проявляється зовнішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень обшукуваної особи, покусання або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів» [159, с. 83].

Наостанок приведемо твердження К. О. Чаплинського, який вважає раптовість є важливим тактичним прийомом обшуку. На думку автора, «...пошук викраденого й прихованого майна повинен бути завжди несподіваним для підозрюваних осіб і проводитись швидко та оперативно. Але швидкість й раптовість обшуків не повинні призводити до поспішності та зниження якості їх проведення, а негативні результати не повинні впливати на намір довести їх до логічного завершення» [162, с. 166].

Обов'язковим тактичним прийомом обшуку, на нашу думку, є застосування відповідних науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів. Як зауважує окрема група дослідників (П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков), «...у пошуковий діяльності слідчому істотну допомогу надає спеціальний комплект науково-технічних засобів (слідча валіза). При підготовці до обшуку в ряді випадків необхідно передбачити освітлювальні прилади, інструменти для розкопок і розкриття сховищ, металошукачі, ультрафіолетові освітлювачі, переносні рентгенівські апарати, багри тощо» [72, с. 107-108].

Тобто серед обов'язкових тактичних прийомів проведення обшуку під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, варто виокремити такі як:

– залучення підозрюваного до участі в проведенні обшуку;

- спостереження за реакціями обшукуваного;
- раптовість;
- застосування науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів.

Крім того, аналіз опитування працівників правоохоронних органів [Додаток Б] дозволив визначити найбільш поширені тактичні помилки, які допускають уповноважені особи під час проведення обшуку, а саме:

- недотримання тактичних умов відносно раптовості реалізації обшуку – 45 %;
- брак психологічного контакту з обшукуваним – 72 %;
- невчасність здійснення обшуку – 27 %;
- неправильна фіксація виявленої доказової інформації (слідів, речей) – 34 %.

Підсумовуючи, зазначимо, що обшук є досить важливою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Серед обов'язкових тактичних прийомів проведення обшуку в досліджуваній категорії кримінальних проваджень виокремлено такі як: залучення підозрюваного до участі в проведенні обшуку; спостереження за реакціями обшукуваних осіб; раптовість; застосування відповідних науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів.

Також вважаємо доцільним в цьому підрозділі охарактеризувати особливості використання спеціальних знань для реалізації відповідних тактичних операцій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Як вірно відмічає М. М. Єфімов, «...процес розслідування протиправних діянь вимагає від працівників правоохоронних органів застосування максимального набору можливих засобів і методів. Одним з найбільш розповсюджених засобів, що застосовується в будь-якому кримінальному провадженні, є використання спеціальних знань. Даний аспект має свої характеристики як стосовно суб'єкта його можливого використання,

так і відносно його форм. Крім того, в науковій літературі донині йде полеміка з приводу інформаційного наповнення терміну «спеціальні знання» [37, с. 268].

Як бачимо, автор вказав на постійні дискусії в науковому середовищі з приводу формулювання поняття досліджуваної криміналістичної категорії.

Стосовно вказаної проблематики, то Б. В. Романюк констатував, що «...спочатку розвитку людства йшло накопичення практичних знань. За допомогою мови, пізніше писемності, знахідок, інтуїції, простих винаходів тощо знання стали систематизованими і доступними наступним поколінням. У подальшому розвиток людського інтелекту вивів їх на більш високий рівень пізнання суспільних процесів та явищ, тобто вони стали науковими знаннями. Наукові знання – це система глибокого пізнання процесів та явищ об'єктивної дійсності, їх зв'язків, яка за допомогою понять, суджень і теорій розкриває закони розвитку природи та суспільства. У свою чергу, наукові знання діляться на емпіричні та теоретичні. Це два взаємопов'язаних рівня наукового пізнання процесів, явищ природи і суспільства та їх зв'язків, але з певною істотною відмінністю. На емпіричному рівні наукові знання відкривають ці зв'язки шляхом аналізу безпосередніх конкретних даних спостереження, описування та експерименту, а на теоретичному, маючи загальний і необхідний характер, розкривають внутрішню сутність і зміст процесів та явищ, що пізнаються» [140, с. 20-21].

Вказані твердження підводять нас до опрацювання формулювань спеціальних знань як криміналістичної категорії.

А вже Г. С. Бідняк, яка сформулювала визначення вказаної наукової категорії як системи «...наукових, технічних та інших професійних знань, отриманих в результаті навчання, а також навичок, надбаних в процесі роботи в окремих галузях практичної діяльності, які використовуються разом із застосуванням науково-технічних засобів при збиранні та дослідженні слідів злочинів в цілях отримання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для розслідування злочинів» [14, с. 46].

Ми поділяємо формулювання окремої групи вчених-криміналістів (В. С. Кузьмічова, І. В. Пирога), які визначили спеціальні знання як «...сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та запобігання злочинам» [83, с. 14]. Як бачимо, всі вищеперераховані дослідники характеризували визначену криміналістичну категорію через розгляд різних професійних знань, які застосовуються в різних категоріях кримінальних проваджень.

Також вірною вважаємо позицію О. М. Дуфенюк, яка значення використання спеціальних знань під час розслідування протиправних діянь виділяє наступним чином: «...а) забезпечують можливість здобуття доказів; б) дають змогу встановлювати такі фактичні дані, які для органолептичного сприйняття та дослідження недоступні; в) надають змогу перевіряти достовірність фактів, установлених органолептичними засобами; г) дозволяє за матеріальними відображеннями вирішувати проблему ототожнення людей та речей» [76, с. 419].

Стосовно ролі спеціаліста як особи, яка використовує спеціальні знання, то законодавець визначив, на що спеціаліст має право, як-от: «...1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) застосовувати технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання; 3) зосереджувати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) отримувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом» [81].

Окрім того, в ст. 71 КПК України вказано, що «...спеціаліст

зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України» [81].

Одне з найбільш проблематичних питань стосується форм використання спеціальних знань. Для прикладу, окрема група дослідників (С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе) найістотнішими тенденціями, які притаманні контрольно-ревізійній діяльності, ініціаторами якої є правоохоронні органи, визначають такі як: «...По-перше, це недостатня підготовка до проведення документальної ревізії. По-друге, несвоєчасне призначення або затягування термінів проведення ревізій. По-третє, існуючий порядок проведення документальних ревізій в умовах відомчої спрямованості нормативних документів, що регламентують таку діяльність. По-четверте, відсутність чинника раптовості й обізнаність зацікавлених осіб про об'єкти контролю та результати перевірки навіть до початку кримінального провадження» [167, с. 125].

А вже О. В. Бишевець виокремлює дві групи форм, з яких до першої відносить: «...проведення судових експертиз (ст. 242-245 КПК України); залучення спеціалістів для участі в окремих процесуальних діях (ст. ст. 71, 226, 227, 491 КПК України) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів кримінального правопорушення, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань, застосування технічних засобів у кримінальному провадженні як одного зі способів виявлення і фіксації (закріплення) доказів (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2 ст. 104, п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч. 1-4 ст. 107 КПК); письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у слідчих (розшукових) діях, щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших

об'єктів (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України). До другої форми, тобто непроцесуальної – проведення ревізій; проведення аудиторських перевірок; проведення попереднього дослідження об'єктів; консультації спеціалістів» [12, с. 188].

Завдяки аналізу праць вчених-криміналістів, а також аналізу судово-слідчої практики [Додаток А] серед форм використання спеціальних знань нами було визначено наступні, як-от:

- безпосереднє використання спеціальних знань уповноваженою особою;
- участь спеціаліста під час проведення окремих процесуальних дій;
- призначення та проведення експертиз;
- призначення та проведення ревізій;
- консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в процесуальних діях.

На підставі узагальнення наукових праць (І. В. Пиріг [123], Д. С. Приходько [126, 128]) та опрацювання матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А], було з'ясовано, що уповноважені особи під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, були призначені такі види судових експертиз, а саме:

- почеркознавча – 88 %;
- судово-бухгалтерська – 92 %;
- товарознавча – 71%;
- комп'ютерно-технічна – 42 %;
- техніко-криміналістична експертиза документів – 65 %;
- телекомунікаційна – 39 %;
- інші – 12 %.

Досить влучно М. Г. Щербаковський зауважує, що «...якщо говорити про вміння експерта, то, насамперед, слід вказати на те, що він знає, як провести дослідження, тобто володіє знаннями про об'єкт дослідження і

способи вилучення з нього необхідної інформації. Тому в поняття вміння необхідно включити знання про об'єкти і методи, методики дослідження. З іншого боку, вміння завжди є застосуванням знань, тобто недостатньо просто знати щось про предмет, необхідно опанувати цілим рядом дій та операцій для того, щоб застосувати ці знання. Таким чином, уміння – це цілеспрямовані дії (операції, дослідження) з об'єктом на основі знання про нього. У цьому сенсі виконання дії на основі навичок стає автоматичним. У свідомості обізнаної особи, наприклад, висуваються на передній план цілі, заради яких виконуються дії, і умови, в яких вони протікають, а також їх можливі результати. На підставі викладеного вважаємо, що включення в поняття «спеціальних знань» вмінь та навичок є зайвим й не відповідає прийнятим у педагогіці та психології положенням. Тому цілком вірним є роз'єднання законодавцем спеціальних знань та навичок їх застосування у спеціаліста в кримінальному провадженні (ст. 71 КПК України)» [175, с. 225-226].

Як відмічає К. О. Чаплинський, головними цілями «...використання спеціальних знань під час експертизи визначає сприяння повному швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів, встановлення істини у кримінальній справі, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильних і обґрунтованих рішень по справі; сприяння виявленню, фіксації та вилученню доказів і з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій» [163, с. 236].

А вже Р. В. Ярошенко вказує, що «...строки проведення судових експертиз збільшуються, і слідчий знаходиться в складному становищі. З одного боку – він відповідальний за процесуальні строки кримінального провадження, з іншого – продовжувати досудове розслідування без документально підтверджених визначених збитків, доведення фальсифікації документів тощо майже неможливо. Такі причини більшою мірою можна було б уникнути використовуючи консультативну допомогу експерта або експертів з різних спеціальностей на підготовчій стадії проведення експертизи. Окрім

зазначеного, слідчий може отримати важливі рекомендації щодо вибору експертної установи, послідовності призначення судових експертиз, підготовки порівняльного матеріалу, додаткових матеріалів (дроти, паролі, рукописи тощо), упаковки, зберігання об'єктів, їх мінімальній кількості з однієї серії тощо. Бажано, щоб такі консультації відбувались очно, за можливості за наявності досліджуваних об'єктів. Не слід виключати і комунікацію за допомогою засобів зв'язку, але коло вирішуваних питань при цьому значно обмежується». Крім того, автор акцентує увагу на тому, що у вказаних випадках «... постає завдання вирішити експертним шляхом не тільки факт привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а і довести участь та роль кожного співучасника, характер їх дій тощо. Наприклад, шляхом огляду комп'ютерної техніки, а в подальшому проведенням комп'ютерно-технічної експертизи, ми маємо можливість встановити документи, які готувались різними особами (бухгалтер, економіст, юрист, директор, інші особи), що підтверджує їх обізнаність в готуванні до вчинення кримінального правопорушення. За таких обставин слідчому слід враховувати, що збільшення обсягів дослідження під час проведення судових експертиз потребує більше часових затрат. Так, для почеркознавчої експертизи слід звернути увагу на ретельну підготовку відповідного матеріалу, відібраного від всіх учасників кримінального правопорушення, навіть, коли рукописи та підписи виконані від імені однієї особи» [177, с. 124].

Крім того, з огляду на проведені дослідження, запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 71 КПК України та викласти її у такій редакції: *«Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть застосовуватись під час досудового розслідування та судового розгляду через надання довідок, пояснень, консультацій та висновків в усній чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння спеціальними знаннями чи навичками».*

Підводячи підсумок, зазначимо, що використання спеціальних знань під

час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є обов'язковим засобом для досягнення оптимальних результатів у кримінальному провадженні. Визначено наступні форми використання спеціальних знань, як-от: безпосереднє використання спеціальних знань уповноваженою особою; участь спеціаліста під час проведення окремих процесуальних дій; призначення та проведення експертиз; призначення та проведення ревізій; консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в процесуальних діях. Встановлено, що під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, призначалися такі види судових експертиз, а саме: почеркознавчі – 88 %; судово-бухгалтерські експертизи – 92 %; товарознавчі судові експертизи – 71%; комп'ютерно-технічні – 42 %; техніко-криміналістичні експертизи документів – 65 %; телекомунікаційні – 39 %; інші – 12 %.

3.2. Особливості реалізації тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка»

З огляду на специфіку вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) однією з найбільш характерних тактичних операцій, ефективна реалізація якої забезпечить позитивні результати розслідування, нами було визначено таку як «Документ та електронно-обчислювальна техніка».

Для успішного її здійснення конкретизовано перелік відповідних процесуальних дій, а саме:

- 1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певних документів чи електронно-обчислювальної техніки та у конкретному місці (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних

телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи);

2) проведення НСРД, які будуть забезпечувати збереження відомостей на конкретних документах чи електронно-обчислювальній техніці, які доводять відношення конкретних осіб до скоєння протиправних дій (аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця);

3) проведення обшуків, під час яких підлягають вилученню документи, електронно-обчислювальна техніка та інші речі, що будуть доказовою базою для розслідування;

4) реалізація тимчасового доступу до речей та документів для накладання арешту на конкретне майно (смартфони, флеш-накопичувачі, договори, платіжні доручення, акти КБ-В2, накладні, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт);

5) проведення огляду місця події (місць, де здійснювалися протиправні дії), речей (електронно-обчислювальна техніка, смартфони) та документів (накладні, накази, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація);

6) допит підозрюваних, виявлених на місці вчинення протиправних дій;

7) призначення почеркознавчої, комп'ютерно-технічної, судово-бухгалтерської, товарознавчої, техніко-криміналістичної експертизи документів.

Крім того, наведено специфіку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних і розшукових заходів, направлених на виявлення та вилучення як безпосередньо документів та електронно-обчислювальної техніки, так і даних програмного забезпечення, за допомогою яких здійснювалася протиправна діяльність.

Вказано, що розслідування кримінальних правопорушень економічного спрямування або тих, які пов'язані з корупційними ризиками (вчинені службовими особами) вимагають від уповноважених осіб використання

всього спектру можливостей негласного встановлення обставин справи. Серед вказаних засобів кримінального провадження досить важлива роль відводиться НСРД [119, с. 75].

З цього приводу А. А. Венедіктов та паралельно з ним М. Л. Грібов відмічали, що «... формально-юридичний підхід дозволяє одночасно віднести оперативне впровадження (виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації) до різних категорій, що належать до окремих, хоча і взаємопов'язаних державно-правових діяльних систем – ОРД та кримінального процесу. Тому, залишаючись незмінним за своїм змістом, оперативне впровадження як засіб пізнавальної діяльності правоохоронних органів може мати дві різні юридичні форми залежно від сфери застосування. Це зумовлює потребу з'ясування взаємозв'язку та відособленості виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації як ОРЗ та як НСРД» [20, с. 75; 33].

Загалом, відповідно до п. 1.5 Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», а також ч. 1 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України [129; 81]. Інакше кажучи, вони є специфічними методами збору доказової інформації.

Досить доречно В. В. Кікінчук акцентував увагу на тому, що «... негласні слідчі (розшукові) дії – це засоби доказування в кримінальному провадженні, які проводяться: 1) належним суб'єктом; 2) з підстав і у порядку, визначених КПК України; 3) з дотриманням прав і свобод людини; 4) задля отримання фактичних даних про обставини, які підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Вказаним діям

властиві такі ознаки: обмежувальний, винятковий і конфіденційний характер; сфера застосування (кримінальна процесуальна діяльність); регламентованість; спрямованість (по відношенню до підозрюваного й іншої особи в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених у ч. 2 ст. 246 КПК України); процесуальна форма фіксування» [58, с. 715].

Зі свого боку, В. А. Колесник зауважує, що утаємниченими такі відомості мають бути не лише від осіб, стосовно яких проводяться ці негласні дії, а й від будь-яких інших осіб, зокрема й працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, пересічних громадян тощо, які не задіяні в підготовці й проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, навіть якщо вони беруть участь в інших заходах із здійснення досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Автор відмічає, що саме негласність виступає тим чинником, який істотно впливає на визначення видів НСРД, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, визначення основних виконавців і кола учасників, обрання способу фіксування перебігу й результатів проведення. Вчений акцентує увагу на тому, що особливі процесуальні вимоги впливають і на розроблення специфічних тактичних прийомів і тактико-криміналістичних рекомендацій з проведення НСРД та використання їх результатів у доказуванні [65, с. 131].

Варто звернутись до КПК України, в Глава 21 якого визначено гласні процесуальні аспекти реалізації НСРД, зокрема: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК);

моніторинг банківських рахунків (ст. 269¹ КПК); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК); контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину) (ст. 271 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК); використання конфіденційного співробітництва (ст. 274 КПК) [81].

А вже О. В. Керевич наголошує, що під час проведення НСРД уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень уповноваженої особи, тобто «... вони зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора. Далі ситуація відбувається у доволі забюрократизованій формі. Так, відповідно до «Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», отриману інформацію в ході проведення встановлення місцезнаходження радіоелектронного пристрою та (або) спостереження за особою річчю або місцем, оперативні підрозділи, які залучалися, передають підрозділам ініціаторам для складання протоколу. Далі, після складання, протокол і додатки до нього, не пізніше 24 годин після складання, надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Після чого прокурор, за необхідності, може ознайомити слідчого, який здійснює розслідування даного кримінального провадження з протоколом і відповідними додатками. Потім відбувається процес розсекречення протоколу й додатків проведення відповідних НСРД та додавання їх до матеріалів кримінального провадження» [57, с. 102].

З огляду на зазначене, зосереджено увагу на тактичних помилках під час реалізації НСРД як одного з необхідних засобів виявлення та вилучення доказової інформації, зокрема:

– неправильне документальне оформлення клопотання про проведення

НСРД, а в подальшому й самих результатів здійсненої НСРД;

– недотримання режиму таємності НСРД, що тягне за собою виток інформації;

– неналежне технічне оснащення виконавців НСРД та ін.

А вже О. П. Бабіков в монографії на тему «Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку», констатував важливість реалізації наступних НСРД: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях [2].

Крім того, було встановлено, що уповноважена особа може і не володіти спеціальними знаннями стосовно специфіки досліджуваного протиправного діяння в достатньому об'ємі. З огляду на це, доречним вважається наступний захід: залучення відповідних фахівців (бухгалтер, економіст, аудитор) для допомоги як спеціалістів для проведення окремих слідчих (розшукових) дій (обшук, огляд електронно-обчислювальної техніки, огляд документів тощо).

На основі опрацювання анкетування респондентів [Додаток Б] стосовно використання негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, найбільш ефективними серед них були визначені такі як:

– аудіо-, відеоконтроль особи – 71 %;

– аудіо-, відеоконтроль місця – 34 %;

– зняття інформації з електронних інформаційних систем – 59 %;

– виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації – 18 %;

– використання конфіденційного співробітництва – 36 %;

– інші – 54 %.

Відносно відеоконтролю особи, як однієї з найбільш ефективних

негласних слідчих (розшукових) дій в досліджуваній категорії кримінальних проваджень, то А. Гетьман наголошує, що він «...здійснюється технічними засобами, що забезпечують негласне візуальне спостереження за діями, розмовами, поведінкою підозрюваного, обвинуваченого та осіб, що контактують з ними у зв'язку з їх протиправною діяльністю. Відеоконтроль особи забезпечує не лише негласне спостереження за діями окремих осіб, але й відеозапис та аудіофіксацію інформації, що вказує на ознаки вчинення протиправних діянь. Відеоконтроль обстановки та дії осіб, їх фіксація може здійснюватися в житлі або іншому володінні особи, а також у приміщеннях, транспортних засобах та інших місцях, які не відносяться до житла та не є іншим володінням особи. Відеоконтроль особи, як правило, здійснюється за участю спеціальних підрозділів, що забезпечують впровадження та експлуатацію спеціальних технічних засобів. Проведення цього заходу дозволяє виявляти та фіксувати інформацію, що свідчить про підготовку або вчинення окремими особами тяжких та особливо тяжких злочинів; з'ясовувати місця збереження предметів, документів, а також інших матеріалів, що становлять інтерес для органів досудового розслідування. Відеозапис дозволяє більш детально вивчити дії контрольованих осіб, одержувати зображення предметів, що знаходяться у контрольованому об'єкті, тобто отримувати максимально об'єктивну інформацію, що стосується протиправної діяльності підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення» [29].

Підводячи підсумок, відмітимо, що негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Найбільш ефективними серед них у досліджуваній категорії кримінальних проваджень будуть аудіо- та відеоконтроль особи, а також зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Використання спеціальних знань беззаперечно здійснюється під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Не є виключення й

кримінальні провадження, розпочаті за фактом вчинення протиправних дій, передбачених ст. 191 КК України. В зазначених кримінальних провадженнях вказана специфічна діяльність відповідних уповноважених осіб має неабияке значення, оскільки в більшості випадків на перший план виходить опрацювання предмету злочинного посягання. Адже його профільне дослідження дозволить чітко оцінити та кваліфікувати протиправне діяння [116, с. 502].

Зосереджено увагу на тактиці обшуку. Під час його проведення необхідно керуватись специфічними рекомендаціями стосовно огляду смартфонів, сітьового й серверного обладнання, електронно-обчислювальної техніки та її комплектуючих (флеш-карт, процесорів, жорстких дисків, модулів пам'яті).

Встановлено, що в багатьох випадках злочинці роблять всі можливі дії для приховування чи знищення доказів, що вказують на їхню причетність до привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Тимчасовий доступ до речей та документів є досить дієвим заходом забезпечення кримінального провадження. Під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем він не втрачає своєї важливості, а навіть навпаки її збільшує [114, с. 75].

Визначено, що тимчасовий доступ до речей і документів є оптимальною процесуальною дією для вилучення виявленої під час обшуку доказової інформації, яка не була вказана в ухвалі про його проведення. За вказаною категорією протиправних діянь виникає потреба у тимчасовому доступі не тільки до документів економічного характеру, що підтверджують або спростовують певні фінансові операції, а й інших документів та електронно-обчислювальної техніки, що має значення для кримінального провадження.

Як вірно вказує Г. І. Глобенко, «...не зважаючи на те, що тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального

провадження (п. 5 ч. 2 ст. 131 КПК України) є новелою для вітчизняного законодавства, він є чи не найбільш застосовуваним в практичній діяльності правоохоронних органів. Так, за результатами узагальнення судової практики серед клопотань, які розглядаються слідчими суддями під час досудового розслідування, близько 70 % від загальної їх кількості становлять саме клопотання про застосування тимчасового доступу до речей і документів. До того ж кожного року цей відсоток збільшується. Це обумовлюється тим, що речі та документи мають важливе доказове значення у кримінальному провадженні, а отже отримання до них доступу є необхідним як з метою встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення, так і винних у його вчиненні осіб» [30, с. 32].

В свою чергу, С. С. Чернявський, Д. О. Алексеєва-Процюк та інші дослідники зауважували, для тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, слідчий (прокурор) може витребувати наступну інформацію, а саме:

- зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання тощо;
- ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання телекомунікацій (абонентський номер, SIM-карту, IMEI-, MAC- та IP-адресу);
- місце знаходження у минулому ідентифікованого кінцевого обладнання телекомунікацій (за азимутом) у зоні дії певних базових станцій у певний час або його проміжок;
- прізвища, імена, по батькові та інші відомості стосовно абонентів телекомунікаційних послуг;
- маршрути переданої інформації (незалежно від виду телекомунікаційної мережі);
- вихідне з'єднання (номер сторони, з якою зв'язувалися, навіть якщо зв'язок не було встановлено);

- вхідне з'єднання (номер сторони, яка зв'язувалась, навіть якщо зв'язок не було встановлено);
- початок, кінець та тривалість з'єднання, яке відбулося без розкриття змісту переданої інформації;
- фактичне місце призначення та проміжний абонентський номер у разі, якщо зв'язок було переадресовано» [23, с. 36].

Під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем це має досить важливе значення, оскільки гарантує встановлення спільників вчинення досліджуваного протиправного діяння.

А вже І. В. Гловюк та С. В. Андрусенко, провівши дослідження практики застосування тимчасового доступу до речей і документів, зробили висновок, що «...при розгляді та вирішенні клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів слід враховувати, що можливість витребування предметів і документів без застосування процедури тимчасового доступу пов'язується із їх добровільним наданням володільцем, а також відсутністю підстав вважати, що володільць речей і документів намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи після отримання запиту. Для звернення із клопотанням до слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів достатньо розумної підозри про можливість зміни або знищення речей чи документів особою, у володінні якої вони знаходяться.

До обставин, що складають локальний предмет доказування, відносяться: факт перебування або можливості перебування речей чи документів у володінні певної фізичної або юридичної особи; факт того, що об'єкти не відносяться до речей і документів, до яких заборонено доступ (ст. 161 КПК); їх суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; неможливість їх отримання без застосування тимчасового доступу; необхідна форма тимчасового доступу (ознайомлення та виготовлення копій, або також вилучення). Весь процес доказування

обставин локального предмету доказування покладається на ініціатора клопотання» [31, с. 296].

Зі свого боку, Р. В. Ярошенко констатував, що в багатьох випадках «...при розслідуванні кримінальних правопорушень, що пов'язані з привласненням або розтратою майна, які вчиняються організованими злочинними групами, тимчасовий доступ до речей і документів проводиться у кількох володільців, як банківські установи, підприємства державної, комунальної, колективної, приватної або інші форми власності, та пов'язано з отриманням великої кількості документів та інформації. У кожного члена організованої злочинної групи можуть бути кілька рахунків у кількох банках, вони можуть очолювати або контролювати діяльність кількох пов'язаних суб'єктів господарювання в тому числі юридичні особи та суб'єкти підприємницької діяльності із статусом нерезидента. Привласнення коштів або майна може відбуватися за складними і завуальованими схемами, із використанням укладення фіктивних договорів і суб'єктів господарської діяльності, які надають послуги з мінімізації податкових зобов'язань тощо, основною метою чого є створення уявлення законної господарської діяльності. У більшості випадків метою злочинної діяльності організованої злочинної групи є не тільки привласнення кошти або майна, а і його легалізація, тобто вчинення дій спрямованих на приховування, маскуванню походження такого майна. Тому, для оброблення отриманої за результатами проведення тимчасового доступу інформації слідчий повинен мати великий досвід роботи або використовувати допомогу спеціалістів з галузі знань, на якій спеціалізується діяльність організованої злочинної групи» [178, с. 122].

З'ясовано, що тимчасовий доступ до речей і документів потрібно здійснювати для реалізації наступних завдань:

- 1) визначення переліку електронно-обчислювальної техніки, яка використовувалась під час привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- 2) оцінка платіжних операцій для встановлення можливих латентних

платежів;

3) забезпечення доступу до банківських акаунтів та інших акаунтів.

Підводячи підсумок, варто вказати, що тимчасовий доступ до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є беззаперечно важливим засобом забезпечення кримінального провадження. Це пояснюється рядом причин, зокрема, потребою без проведення обшуку вилучити у окремих осіб певну електронно-обчислювальну техніку (смартфони, комп'ютери, ноутбуки, планшети).

Останньою процесуальною дією, яку ми вважаємо за потрібне розглянути в розрізі реалізації тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, буде допит. Загалом, ми поділяємо думку окремих вчених-криміналістів, які зазначили, що вказана СРД є як найбільш поширеним способом одержання доказів, так і однією з найбільш складних СРД, адже її проведення вимагає від уповноважених осіб високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини [172, с. 218].

Стосовно визначення поняття допиту, то ми поділяємо твердження В. А. Журавля, який сформулював його наступним чином: «...процесуальна дія, котра являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні» [73, с. 252].

На основі дослідження судово-слідчої практики [Додаток А] нами зроблено висновок, що допит під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем проводився у 100 % кримінальних проваджень.

З огляду на те, що допит потерпілого або представника потерпілої сторони проводиться практично у кожному випадку, то досить вірною вважаємо позицію О. В. Пчеліної та В. В. Корнієнка, які зауважили, що «...допит спрямований на встановлення безпосереднього предмета розкрадання, його кількість, види та стану, способу розкрадань чи зловживань, осіб, які брали участь у цих операціях, їх способу життя, майнового стану, оточення та іншої інформації, яка може зацікавити слідство» [138, с. 19].

Відносно підготовчих дій до допиту, то ми вважаємо досить вдалим перелік, наданий окремою групою дослідників, в який було включено такі заходи як: «...повне, всебічне та ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації; визначення кола осіб, які підлягають допиту; визначення послідовності проведення допитів; вивчення особи злочинця; добір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення часу проведення допиту; визначення способу виклику на допит; визначення місця проведення допиту; визначення тактичних прийомів, що будуть застосовуватися при допиті, та підготовка науково-технічних засобів його фіксації; визначення учасників проведення допиту; забезпечення сприятливих умов для проведення допиту з урахуванням необхідності гарантування безпеки його учасників; планування допиту» [78, с. 278-281].

Щодо з'ясування предмету допиту, то ми погоджуємося з думкою К. О. Чаплинського, який наводить наступний перелік обставин, що входять до нього, зокрема: «...виникнення злочинного задуму; відомості про об'єкт посягання, мотив злочину, ставлення особи до злочинних наслідків; способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер); час, місце, обстановка та механізм учинення злочинів; відомості про особу злочинця; умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища; психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього; загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та

відтворення; обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочинів; способи формування організованої групи та характер злочинної діяльності; виявлення психологічної й функціональної структури групи (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків; кількісний склад групи при учиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, навички володіння зброєю та прийомами боротьби; виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховання; наявність корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими злочинними групами; способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків та членів групи, які дають правдиві показання; наявність в групі конфліктів, протиріч та розбіжностей; способи легалізації отриманих прибутків та відтворення злочинної діяльності; встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та намагаються створити єдину, вигідну для усіх лінію поведінки та ін.» [162, с. 210].

З приводу безпосереднього проведення допиту, то він має починатися зі встановлення психологічного контакту. З цього приводу досить цікаве твердження М. М. Єфімова, який констатував, що «...будь-яка діяльність починається з налаштування співрозмовників до такого спілкування, що може призвести до найбільш ефективних результатів. Тому встановлення психологічного контакту при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій на досудовому розслідуванні має важливе значення для їх якісного й ефективного проведення. Тактика проведення невербальних процесуальних дій, а також дій змішаного характеру супроводжується спілкуванням їх учасників, налагодженням зв'язків. Але найважливіше значення встановлення нормального контакту між учасниками має при проведенні вербальних процесуальних дій, зокрема, допиту. Встановлення психологічного контакту з учасниками кримінального провадження при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності має принципове значення, адже забезпечує

ефективне проведення допиту за умов сприятливих безконфліктних слідчих ситуацій» [44, с. 200].

В свою чергу, В. К. Весельський зауважував, що «...емоційний фон впливу формується з перших хвилин спілкування слідчого з будь-яким учасником розслідування. Тому успіх цього спілкування, а й, відповідно, вирішення завдань, які стоять перед слідчим, у значній мірі залежать від рівня психологічного контакту, досягнутого з особою, з якою доведеться працювати» [21, с. 25].

Стосовно такого тактичного прийому як постановка запитань наведемо тезу Л. Д. Удалової, яка зазначає, що «...допустимим у процесі постановки питань допомагати допитуваному більш чітко сформулювати свої показання стосовно форми ознаки, її положення. Наприклад, звернути його увагу на те, що форма обличчя в цілому може бути кругла, овальна, прямокутна, квадратна, трикутна, ромбовидна. Накреслити ці форми або показати їхнє схематичне зображення (тільки контур обличчя, але аж ніяк не обличчя повністю). Запропонувати подумати та пригадати, яке за формою обличчя було в людини, про яку він дає показання. І так за багатьма іншими елементами, запропонованим як варіанти (зразки) [156, с. 83].

Також доречною вважаємо думку С. В. Головкина, який відмічає, що на сучасному етапі протиправні дії майнового характеру переважно вчиняються групами осіб. З огляд на вказане, автор запропонував наступну послідовність допиту підозрюваних: «...спочатку – рядових членів групи, далі – лідерів. Визначені тактичні прийоми допиту обвинувачених та обставини, що підлягають встановленню, залежно від слідчої ситуації, а також зміст і тактика одночасного допиту двох раніше допитаних осіб» [32, с. 76].

Підводячи підсумок, зазначимо, що реалізація тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем буде ефективною лише за умови правильного та послідовного проведення зазначених процесуальних дій.

Висновки до розділу 3

Під час опрацювання комплексів тактичних операцій при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, було підбито наступні підсумки.

Розкрито організаційно-тактичне забезпечення тактичних операцій та запропоновано порядок дій уповноважених осіб за окремими з них.

Визначено основні завдання, що необхідно вирішувати під час реалізації тактичних операцій, зокрема: умови, що передували злочинній діяльності; час і місце учинення протиправних дій та їхня тривалість; кількість епізодів протиправної діяльності; способи привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; кількість злочинців; склад організованої групи та розподіл злочинних ролей тощо.

З'ясовано, що здебільшого у вказаних тактичних операціях обов'язковою СРД є обшук, який проводиться на початковому етапі розслідування з використанням фактору раптовості. За результатами обшуку особі пред'являється підозра, після чого вона допитується у якості підозрюваного.

Визначено найбільш поширені тактичні помилки, яких припускаються уповноважені особи під час обшуку, а саме: недотримання тактичних умов відносно раптовості реалізації обшуку – 45 %, відсутність психологічного контакту з обшукуваним – 72 %, несвоєчасність проведення обшуку – 27 %, помилки у фіксації виявленої доказової інформації (слідів, речей) – 34 %.

На підставі узагальнення наукових праць (І. В. Пиріг, Д. С. Приходько) та опрацювання матеріалів судово-слідчої практики з'ясовано види судових експертиз, що призначали уповноважені особи під час розслідування протиправних діянь.

Наведено специфіку проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, процесуальних і розшукових заходів, направлених на виявлення та вилучення як безпосередньо документів та електронно-обчислювальної техніки, так і

даних програмного забезпечення, за допомогою яких здійснювалася протиправна діяльність.

Аргументовано необхідність реалізації НСРД, направлених як на з'ясування факту знаходження певних документів та електронно-обчислювальної техніки в конкретному приміщенні, так і на забезпечення збереження на них відомостей, що у подальшому дозволить уповноваженим особам отримати необхідні докази та орієнтуючу інформацію для проведення подальших процесуальних дій.

Зосереджено увагу на тактичних помилках під час реалізації НСРД як одного з необхідних засобів виявлення та вилучення доказової інформації, зокрема: неправильне документальне оформлення клопотання про проведення НСРД, а в подальшому й самих результатів здійсненої НСРД; недотримання режиму таємності НСРД, що тягне за собою виток інформації; неналежне технічне оснащення виконавців НСРД та ін.

Встановлено, що уповноважена особа може і не володіти спеціальними знаннями стосовно специфіки досліджуваного протиправного діяння в достатньому об'ємі. З огляду на це, доречним вважається наступний захід: залучення відповідних фахівців (бухгалтер, економіст, аудитор) для допомоги як спеціалістів для проведення окремих слідчих (розшукових) дій (обшук, огляд електронно-обчислювальної техніки, огляд документів).

Зосереджено увагу на тактиці обшуку. Під час його проведення необхідно керуватись специфічними рекомендаціями стосовно огляду смартфонів, сітьового й серверного обладнання, електронно-обчислювальної техніки та її комплектуючих (флешкарт, процесорів, жорстких дисків, модулів пам'яті). Встановлено, що в багатьох випадках злочинці роблять всі можливі дії для приховування чи знищення доказів, що вказують на їхню причетність до привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Визначено, що тимчасовий доступ до речей і документів є оптимальною процесуальною дією для вилучення виявленої під час обшуку доказової

інформації, яка не була вказана в ухвалі про його проведення. За вказаною категорією протиправних діянь виникає потреба у тимчасовому доступі не тільки до документів економічного характеру, що підтверджують або спростовують певні фінансові операції, а й інших документів та електронно-обчислювальної техніки, що має значення для кримінального провадження.

З'ясовано, що тимчасовий доступ до речей і документів потрібно здійснювати для реалізації наступних завдань: 1) визначення переліку електронно-обчислювальної техніки, яка використовувалась під час привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 2) оцінка платіжних операцій для встановлення можливих латентних платежів; 3) забезпечення доступу до банківських акаунтів та інших акаунтів.

Основні результати розділу опубліковано у працях [114; 116; 119; 120].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне підведення підсумків та нове вирішення наукового завдання, яке полягає в опрацюванні науково-практичних основ методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, і створення теоретично аргументованих практичних рекомендацій та пропозицій відносно їх покращення й розвитку. Як результат дисертаційного дослідження, сформовано ряд наукових положень, висновків та практичних рекомендацій, головними з яких є наступні:

1. Визначено генезу наукових поглядів щодо формування криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Вказано, що криміналістична характеристика є складовою методики розслідування кримінальних правопорушень та має важливе значення для кримінального провадження. Визначення певних її елементів дозволяє невідкладно й ефективно проводити першочергові слідчі (розшукові) дії, НСРД та інші процесуальні й розшукові заходи. З'ясовано концептуальні засади формування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, які полягають у побудові зазначеної наукової категорії на основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики для створення дієвої системи кореляційних зв'язків між окремими її елементами.

Запропоновано формулювання криміналістичної характеристики як сукупності інформації про криміналістично важливі ознаки кримінального правопорушення, яка сприяє моделюванню закономірних кореляційних зв'язків між ними, а також забезпечує найбільш оптимальну побудову та перевірку слідчих версій для вирішення основних завдань кримінального провадження. Її структуру складають такі елементи як: типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення, обстановка вчинення та його слідова картина, предмет

протиправного посягання, особа злочинця та потерпіла сторона.

2. Систематизовано типові способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення. Зокрема, схарактеризовано способи вчинення кримінального правопорушення, серед яких: 1) привласнення майна (коштів), яке ввірено особі та знаходиться у її віданні; 2) прийняття особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі ніж належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника; 3) привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів місцевого самоврядування та їх підрозділів; 4) укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрати; 5) привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, у тому числі за авансовими звітами; 6) надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна; 7) привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт, а також шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання; 8) привласнення майна підприємства шляхом створення уяви фіктивного пограбування; 9) видача кредитів, передача майна у користування за обставин, які достовірно свідчать про відсутність у кредитора, позичальника наміру повертати кошти чи майно; 10) привласнення майна шляхом його незаконного списання або відчуження, а також ті самі дії вчинені задля погашення штучно створеної заборгованості підприємства; 11) привласнення паливно-мастильних матеріалів шляхом його понаднормового списання; 12) здійснення держаної закупівлі без проведення тендерних процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу); 13) використання обладнання, іншого майна підприємства в особистих цілях; 14) покриття

збитків юридичних осіб приватного права за рахунок бюджетних коштів;
15) привласнення коштів при закупівлі військового обладнання;
16) привласнення гуманітарної та благодійної допомоги; 17) привласнення коштів при закупівлі військового спорядження, провізії тощо.

3. Схарактеризовано обстановку вчинення кримінального правопорушення, слідову картину та предмет протиправного посягання. Доведено, що обстановка протиправних дій визначається умовами часу й місця, які здебільшого мають чіткі територіальні та часові межі. Проаналізовано систему інформаційних даних щодо обстановки протиправних дій на основі опрацювання просторово-часових, економічних, психологічних і соціальних факторів.

З'ясовано низку документів, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, як-от: договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт тощо.

Розглянуто слідову картину, а також встановлено кореляційні зв'язки між слідами та способами вчинення кримінального правопорушення. Значну увагу приділено матеріальним та електронним слідам як специфічного виду доказової інформації. Електронні сліди можуть виявлятися на відповідній електронно-обчислювальній техніці, серверах, web-сторінках, електронних базах даних, сайтах, електронних системах публічних закупівель та ін.

Надано характеристику предмету протиправного посягання. Майно буде вважатися предметом посягання за ч. 2-5 ст. 191 КК України тільки у випадках використання винною особою своїх службових повноважень. З'ясовано, що у 43 % випадках предметом злочинного посягання було саме майно, а у 57 % – кошти, з яких 90 % – у безготівковій формі.

4. Виокремлено криміналістично значущі ознаки особи злочинця та потерпілої сторони. Зокрема, на основі криміналістично значущих ознак особи

злочинця сформовано його ймовірний «портрет», а саме, що це особа чоловічої статі, у віці 30–50 років, має вищу освіту. Особам, які вчиняють протиправну діяльність, притаманні високий рівень інтелекту та винахідливість. Типові ознаки злочинця мають важливе значення під час реалізації НСРД та розшукових заходів.

Надано характеристику потерпілій стороні, яка поєднує в собі як фізичних (42 %), так і юридичних осіб (100 %), а також класифіковано юридичних осіб за критерієм виду їх діяльності, а саме: установи оптової та роздрібною торгівлі (супермаркети, магазини, ринки) – 9 %; транспортні, поштові та кур'єрські установи (залізничні вокзали, автовокзали, станції метро, Укрпошта) – 2 %; установи сільського, лісового та рибного господарства – 5 %; заклади освіти (школи, коледжі, заклади вищої освіти) – 6 %; установи державної служби (обласні та районні державні адміністрації, правоохоронні органи) – 22 %; розважальні заклади (театри, кінотеатри, ресторани, кафе) – 3 %; виробничі установи (заводи, цеха певного підприємства) – 9 %; установи, що здійснюють будівництво та ремонтні роботи – 15 %; установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (лікарні, аптеки, центри надання соціальної допомоги) – 7 %; установи Збройних сил України (військові частини, підрозділи матеріально-технічного забезпечення) – 8 %; установи фінансової та страхової діяльності (банки, страхові компанії) – 4 %; установи інформації та телекомунікації (видавництва, телеканали) – 2 %; установи постачання води, електроенергії, газу тощо – 5 %; установи адміністративного та допоміжного обслуговування (сервісні центри) – 3 %.

5. З'ясовано особливості аналізу й оцінки первинної інформації, а також визначено коло обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Встановлено, що первинні дані, які стали приводом для внесення інформації до ЄРДР, були отримані працівниками правоохоронних органів з наступних джерел: заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок протиправних дій – 59 %; заяви, листи й повідомлення від громадян,

які стали свідками вчинення протиправних дій або одержали про них інформацію – 21 %; звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників установ різних форм власності – 10 %; матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень – 2 %; матеріали, отримані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів – 8 %.

Визначено сукупність обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а саме: 1) обставини, які характеризують способи та умови привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (відомості про час і місце їх скоєння, відомості щодо способу підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправних дій, зокрема, застосування службових повноважень як важеля для їх виконання, використання обману чи шантажу); 2) обставини, які характеризують особу злочинця або групу осіб (кількість злочинців, склад злочинного угруповання, особливості розподілу між ними обов'язків тощо); 3) обставини, які характеризують потерпілу сторону (фізична чи юридична особа, вид діяльності); 4) обставини, які характеризують знаряддя й засоби вчинення протиправних дій (електронно-обчислювальна техніка, накладні, печатки, штампи); 5) встановлення виду та розміру завданої шкоди; 6) причиново-наслідкові зв'язки між протиправними діями злочинців і результатами, які їх характеризують; 7) з'ясування причин і умов, що сприяли привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 8) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання та ін.

6. Сформульовано типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от: отримано відомості про здійснення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрюваного не встановлено – 16 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та

особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрювана особа співпрацює з правоохоронними органами – 14 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, виявлено матеріальну й особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрюваний не співпрацює з правоохоронними органами – 34 %; отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особу злочинця встановлено, підозру не пред'явлено – 29 %; отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, відсутня будь-яка доказова інформація, особу злочинця не встановлено – 7 %.

На основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень надано алгоритми вирішення наведених слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування.

7. Розкрито організаційно-тактичне забезпечення проведення тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Схарактеризовано алгоритми дій уповноваженої особи під час реалізації тактичних операцій – «Встановлення способів учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», «Збір первинних відомостей про злочинну подію», «Встановлення особи злочинця», «Визначення складу злочинного угруповання», «Встановлення співучасників» та ін. Конкретизовано організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів під час реалізації тактичних операцій.

Виокремлено тактичні прийоми обшуку: залучення підозрюваного до участі у проведенні обшуку, спостереження за реакціями обшукуваного, раптовість, застосування науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів тощо.

З'ясовано обов'язкове призначення таких видів судових експертиз, як-

от: почеркознавча – 88 %, судово-бухгалтерська – 92 %, товарознавча – 71%, комп'ютерно-технічна – 42 %, техніко-криміналістична експертиза документів – 65 %, телекомунікаційна – 39 %, інші – 12 %.

Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 71 КПК України та викласти її у такій редакції: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що можуть застосовуватись під час досудового розслідування та судового розгляду через надання довідок, пояснень, консультацій та висновків в усній чи письмовій формі для вирішення питань, що вимагають володіння спеціальними знаннями чи навичками».

8. Конкретизовано перелік процесуальних дій для здійснення тактичної операції «Документ та електронно-обчислювальна техніка», а саме: 1) проведення НСРД, направлених на з'ясування факту знаходження певних документів чи електронно-обчислювальної техніки та у конкретному місці (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль місця; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи); 2) проведення НСРД, які будуть забезпечувати збереження відомостей на конкретних документах чи електронно-обчислювальній техніці, які доводять відношення конкретних осіб до скоєння протиправних дій (аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця); 3) проведення обшуків, під час яких підлягають вилученню документи, електронно-обчислювальна техніка та інші речі, що будуть доказовою базою для розслідування; 4) реалізація тимчасового доступу до речей та документів для накладання арешту на конкретне майно (смартфони, флеш-накопичувачі, договори, платіжні доручення, акти КБ-В2, накладні, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт); 5) проведення огляду місця події (місць, де здійснювалися протиправні дії), речей (електронно-обчислювальна техніка, смартфони) та документів (накладні, накази, авансовий звіт, висновок інвентаризації, акт введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проектно-кошторисна

документація); 6) допит підозрюваних, виявлених на місці вчинення протиправних дій; 7) призначення почеркознавчої, комп'ютерно-технічної, судово-бухгалтерської, товарознавчої, техніко-криміналістичної експертизи документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38 (2). С. 95–98.
2. Бабіков О. П. Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій : генеза та перспективи розвитку : монографія. Наук.-дослід. Ін-т публічного права. Київ : Норма права, 2024. 446 с.
3. Баланюк О. В. Підготовка до злочину: поняття та криміналістична класифікація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. С. 192–196.
4. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Київ, 2015. 19 с.
5. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2015. 258 с.
6. Балонь А. Б. Обставини, що підлягають встановленню за злочинами у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Митна справа* : наук.-аналіт. журнал Львів, 2013. № 3. Ч. 2. Кн. 2. С. 55–60.
7. Балонь А. Б. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : поняття, ознаки, значення. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія та практика)*. 2013. № 1. С. 117–125.
8. Балонь А. Б. Типова «слідова картина» злочинів вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень та її значення для їх розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*.

2014. № 11. С. 122–127.

9. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика : курс лекцій (Ч. 1). Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 235 с.

10. Бахін В. П., Лук'янчиков Б. Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1(4). С. 39–43.

11. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 1. С. 16–18.

12. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.

13. Бідняк В. А. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2020. 265 с.

14. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 170 с.

15. Бондаренко Д. А. «Слідова картина» злочинів, пов'язаних із використанням влади чи службового становища. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* 2005. № 10. С. 340–348.

16. Бондаренко Д. А. Предмет посягання та обставини які підлягають доведенню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із використанням влади чи службового становища. *Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Запоріжжя, 20-21 травня 2005р.). У 2 ч. Запоріжжя : Юридичний ін-т МВС України, 2005. Ч. 1. С. 65–65.

17. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень

(криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Запорізький юридичний інститут Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. Запоріжжя, 2008. 20 с.

18. Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 290 с.

19. Бюджетна система України : навч. посібник / за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса : Вид-во Бартенєва, 2014. 392 с.

20. Венедіктов А. А. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному процесі. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 74–77.

21. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Нац. акад. внутр. справ. Київ : НВТ «Правник», 1999. 126 с.

22. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб учинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : КНТ, 2009. 160 с.

23. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів : метод. рек. / С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 70 с.

24. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки : методичні рекомендації / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

25. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із зміною ціни при проведенні державних закупівель : навч. посібник / Авраменко О. В. та інші. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 104 с.

26. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1997. Вип. 2. С. 26–37.

27. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна в сфері підприємництва : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Рубікон, 2000. 272 с.

28. Волобуєв А. Ф., Волобуєва О. О. Кримінальне провадження : проблемні питання понятійно-категорійного апарату. *Українська поліцейстика : теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1 (1). С. 36–42.

29. Гетьман А. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. URL : <http://vport.inf.ua/stattva-audio-videokontrol-50500.html> (дата звернення – 14.02.2025р.)

30. Глобенко Г. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квітня 2016 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2016. С. 32–33.

31. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 293–297.

32. Головкін С. В. Особливості тактики допиту підозрюваного в скоєнні шахрайства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2007. Спеціальний випуск № 2. Частина 3. Луганськ: РВВ ЛДУВС. С. 75–78.

33. Грібов М. Л. Візуальне спостереження як засіб розслідування розбоїв та грабежів. *Право і громадянське суспільство*. 2014. URL : <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-6-2014/item/148> (дата звернення – 22.02.2025р.).

34. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету міністрів України від 11.11.2022 № 1275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-п#Text> (дата звернення – 02.02.2025р.)

35. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода А. В., 2006. 264 с.

36. Дубно Т. В. Співвідношення способу вчинення злочину та злочинної дії. *Форум права*. 2011. № 4. С. 224–228.

37. Єфімов М. М. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 268–274.

38. Єфімов М. М. До питання типових слідчих ситуацій розслідування створення, утримання місць розпусти та звідництва. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листопада 2019 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 62–64.

39. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 161–167.

40. Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності : наукові та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с.

41. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 216 с.

42. Єфімов М. М. Наукові диспути щодо побудови криміналістичної характеристики правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 242–247.

43. Єфімов М. М. Організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 190–197.
44. Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 200–204.
45. Єфімов М. М. Тактика обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 694–697.
46. Єфімов М. М. Типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 5. Частина 2. С. 111–115.
47. Єфімов М. М., Пиріг І. В. *Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник*. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 271 с.
48. Жилін А. Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.
49. Жилін А. Е. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів : дисер. .... канд.. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2023. 226 с.
50. Запотоцький А. П., Вознюк А. А., Кучменко С. В. Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва : метод. рек. / Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с.
51. Захарова Г. В. Теоретичні засади методики розслідування

шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2021. 246 с.

52. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 19 с.

53. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Рубікон, 2000. 240 с.

54. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України : кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / за заг. ред. Б. М. Головкина. Харків : Право, 2013. 248 с.

55. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України : теоретичні та прикладні проблеми попередження : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 / Харків, 2004. 430 с.

56. Камишанський О. Ю. Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2018. 281 с.

57. Керевич О. В. Особливості проведення окремих невідкладних негласних слідчих (розшукових) дій. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 101–105.

58. Кікінчук В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби доказування в кримінальному провадженні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 1. С. 714–718. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/324002> (дата звернення – 14.05.2025р.).

59. Книженко С. О. Криміналістична характеристика злочинів, які вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 2 (20). С. 57–61.

60. Кобець М. В., Кобець Р. М. Використання можливостей WI-FI роутерів під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 2 (38). С. 36–47.
61. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник, 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.
62. Коваленко І. О. Розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів : дисер. ... доктора філософії за спец. – 081 Право / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2022. 234 с.
63. Ковальов К. М. Генезис документа як засади криміналістичного документознавства та об'єкта дослідження в технічній експертизі давності документа *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2 (36). С. 31–43.
64. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
65. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 129–134.
66. Коломієць В. В. Особа кримінального правопорушника, що вчиняє порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 137–140.
67. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, учинених організованими злочинними утвореннями у сфері економічної діяльності : автореф. дисер. .... доктора юрид. наук за спец. 12.00.09. Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 58 с.
68. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
69. Корупційні схеми : їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
70. Костиря О. М. Проблемні питання виявлення слідів за грабежами

та розбоями, вчиненими раніше засудженими особами. *Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (м. Дніпропетровськ, 24 вересня 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 78–80.

71. Кривокурс О. Г. Способи вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 369–376.

72. Криміналістика (криміналістична техніка) / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ, 2001. 215 с.

73. Криміналістика : підручник для студ. юрид. ВНЗ / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Видавничій Дім «Ін Юре», 2001. 576 с.

74. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.

75. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.

76. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

77. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

78. Криміналістика : підручник / Чаплинський К. О. та інші. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 380 с.

79. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.

80. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page#Text> (дата звернення – 12.01.2025р.).

81. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 20.02.2025р.).

82. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності : навч. посібник у схемах / Мармура О. З., Пасека О. Ф., Примаченко В. Ф., Сабанюк Т. Р. Львів, 2019. 44 с.

83. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

84. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

85. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 227 с.

86. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2017. 219 с.

87. Лилик В. А. Бюджет України як предмет посягання у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 99–102.

88. Лилик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Львів. 2019. 20 с.

89. Лилик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. 239 с.

90. Лилик В. А. Типові сліди злочину, пов'язаного з нецільовим

використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20-21 липня 2018 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 94–98.

91. Лилик В. А. Характеристика особи злочинця у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 123–125.

92. Ліпін Ю. О. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 145–150.

93. Ліпін Ю. О. Обстановка вчинення заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 1 березня 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 490–492.

94. Ліпін Ю. О. Підготовка до допиту підозрюваного на початковому етапі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 12. С. 141–148.

95. Ліпін Ю. О. Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України : дисер. ... доктора філософії за спец. 081 – Право / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 302 с.

96. Ліпін Ю. О. Характеристика особи злочинця, яка вчиняє заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали круглого столу, присвяченого «Тижню права» (м. Дніпро, 6 грудня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т

внутр. справ, 2018. С. 150–152.

97. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Істина, 2014. 432 с.

98. Логінова В. В. Поняття та значення особи злочинця в методиці розслідування тілесних ушкоджень. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5 листопада 2010 р.). у 2-х ч. Ч. 1. Запоріжжя : ЗЮІ ДДУВС, 2010. С. 115–118.

99. Лужецька О. Р. Предмет злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики вимагання. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 202–207.

100. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика : навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. В 2-х частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 505 с.

101. Лускатов О. В., Лускатова Т. О. Системи типових слідчих ситуацій в окремих криміналістичних методиках. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали II Міжнар. науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 274–277.

102. Малютін Е. В. Теоретико-прикладні аспекти формування тактичних операцій стосовно збирання первинних даних щодо обставин події та виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням е-банкінгу. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 3. С. 178–183. (Республіка Польща).

103. Малярова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 35. Частина I.

Том 3. С. 111–113.

104. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 238 с.

105. Матусовский Г. А. Проблеми розвитку криміналістичної профілактики. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Харків, 25-26 вересня 2003 р.). Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 38–41.

106. Меденцев А. М. Особа злочинця викрадень бюджетних коштів у сфері здійснення державних закупівель. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., присв. XX-річчю Нац. акад. правових наук України (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. С. 339–341.

107. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2015. 20 с.

108. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2015. 190 с.

109. Меденцев А. М. Характеристика предмета та умов вчинення злочинів у сфері державних закупівель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 8. С. 239–241.

110. Музыка А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

111. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2011. 728 с.

112. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. Мельника М. І., Хавронюка М. І. [7-ме вид., переробл. та допов.]. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

113. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /

за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

114. Нехаєнко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04-05 червня 2024 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.

115. Нехаєнко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

116. Нехаєнко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.

117. Нехаєнко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

118. Нехаєнко І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.

119. Нехаєнко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрями розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18-19 лютого 2025 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

120. Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення

обшуку при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.

121. Нехаєнко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13-14 березня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

122. Никифорчук В. Д. Електронні гроші у сфері фінансово-банківських злочинів: проблематика та визначення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 158–171.

123. Пиріг І. В. Поняття та зміст експертної діяльності органів внутрішніх справ. *Право України*. 2011. № 1. С. 255–261.

124. Плетенець В. М. Організація розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу громадській безпеці: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 134 с.

125. Погорецький М. А., Вакулик О. О., Сергєєва Д. Б. Розслідування економічних злочинів: навч. посіб. / за заг. ред. М. А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 176 с.

126. Приходько Д. С. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: інтернаціональний підхід. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2 (76). С. 305–311.

127. Приходько Д. С. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2024. 236 с.

128. Приходько Д. С. Залучення судового експерта для проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 191 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 538–541.

129. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Спільний наказ ГПУ, МВС, СБУ, Адміністрації ДПРС, МФ, МЮ № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16 листопада 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення – 15.02.2025р.).

130. Про оборонні закупівлі : Закон України від 10.09.2022 № 808-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення – 02.02.2025р.).

131. Про публічні закупівлі : Закон України від 19.04.2020 № 922-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення – 02.02.2025р.).

132. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

133. Пчеліна О. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 176–182.

134. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2010. 225 с.

135. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2010. 20 с.

136. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації

методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дисер. .... доктора юрид. наук за спец. 12.00.09. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 40 с.

137. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дисер. .... доктора юрид. наук за спец.: 12.00.09 / Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 571 с.

138. Пчеліна О. В., Корнієнко В. В. Особливості розслідування злочинів, вчинених шляхом кредитно-фінансових операцій : методичні рекомендації / Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 36 с.

139. Пчолкін В. Д., Іванцова О. В. Криміналістична характеристика злочинів, що вчинюються у сфері економічної діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 151–159.

140. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань на досудовому слідстві : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2002. 222 с.

141. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.

142. Семенов Г. А. Формування та використання місцевих бюджетів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 2. С. 122–129.

143. Сервецький І. В. Етап перевірки заяв потребує «оформлення». *Іменем Закону*. 2014. № 42 (5948). С. 18–19.

144. Справа № 465/3074/1. Архів Франківського районного суду м. Львова, 2018 р.

145. Справа № 468/150/20-к. Архів Баштанського районного суду Миколаївської області, 2020 р.

146. Справа № 550/633/21. Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2025 р.

147. Справа № 579/2019/20. Архів Кролевецького районного суду

Сумської області, 2024 р.

148. Справа № 597/1008/24. Архів Борщівського районного суду Тернопільської області, 2024 р.

149. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 272 с.

150. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва; Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, НікаНова, 2012. 382 с.

151. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2004. 19 с.

152. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2004. 261 с.

153. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посібник. Київ : МАУП, 2000. 176 с.

154. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дисер. .... доктора юрид. наук за спец. 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 34 с.

155. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

156. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : дисер. .... доктора юрид. наук за спец. 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 407 с.

157. Цивінський О. І. Відповідальність за заволодіння чужим майном, вчинене службовою особою, за кримінальним правом України : дисер. ... доктора філософії за спец. 081 «Право» / Львівський державний університет

внутрішніх справ. Львів, 2023. 310 с.

158. Цивінський О. І. Ознаки службової особи у кримінальному праві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 113–120.

159. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 82–86.

160. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 181–184.

161. Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2004. № 3 (17). С. 338–344.

162. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

163. Чаплинський К. О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Спец. випуск. 2011. № 57. С. 232–238.

164. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дисер. .... доктора юрид. наук за спец. 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2010. 36 с.

165. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дисер. .... доктора юрид. наук за спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2010. 610 с.

166. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

167. Чернявський С. С., Цуцкірідзе М. С. Актуальні проблеми призначення судово-економічних експертиз та документальних ревізій у кримінальному провадженні. *Актуальні питання використання можливостей*

позапланових документальних ревізій та інших перевірок у кримінальному судочинстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2016. С. 123–127.

168. Чорний А. М. Тактичні операції при розслідуванні умисних вбивств. *Право і суспільство*. 2011. № 2. С. 238–242.

169. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 08 листопада 2017 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

170. Шевчук В. М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 318–328.

171. Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 235–242.

172. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.

173. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. Проблеми законності : республік. Між від. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

174. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл., 2-ге вид.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

175. Щербаковський М. Г. Співвідношення спеціальних знань з уміннями та навичками. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листопада 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 225–226.

176. Ярошенко Р. В. Актуальні питання проведення обшуку під час

розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 6 (42). С. 283–287.

177. Ярошенко Р. В. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 3. С. 121–126.

178. Ярошенко Р. В. До питання проведення тимчасового доступу до речей і документів за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 19-20 жовтня 2022 р.). Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 121–123.

179. Ярошенко Р. В. Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою : автореф. дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2024. 20 с.

180. Ярошенко Р. В. Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою : дисер. .... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 / Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2024. 221 с.

181. Ярошенко Р. В. Сучасні способи привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою. *Юридична наука*. 2019. № 5. Т. 2. С. 89–94.

182. Ярошенко Р. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою. *Юридична наука*. 2020. № 1. Том 2. С. 133–137.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати вивчення

198 кримінальних справ та 219 кримінальних проваджень за фактами привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Харківська та Хмельницька області, м. Київ)

№	Досліджувані питання	%
	КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
1	Обстановка привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	
	<i>1.1. Місце привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:</i>	
	1) підприємства різних галузей промисловості	
	2) державні установи	
	3) приватні підприємства	
	<i>1.2. Час вчинення протиправного діяння:</i>	
	1) зранку (з 6 до 12 години)	31
	2) вдень (з 12 до 18 години)	58
	3) вечірній час (з 18 до 24 години)	10
	4) нічний час (з 24 до 6 години)	1
	<i>1.3. День тижня:</i>	
	1) будні дні	82
	2) вихідні дні	18

2	Способи привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	
	<i>2.1. Повноструктурний</i>	100
	<i>2.2. Підготовка до вчинення</i>	100
	1) підготовка недійсної документації	
	2) створення обставин, які полегшують здійснення протиправних дій	
	3) підроблення офіційних документів	
	4) знаходження співучасників кримінального правопорушення	
	5) розподіл ролей між учасниками протиправних дій	
	<i>2.3. Способи безпосереднього привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим</i>	100
	1) привласнення майна (коштів), яке ввірено особі та знаходиться у її віданні	
	2) прийняття особи на роботу та виплата їй заробітної плати за умови, коли робота взагалі не виконується, або заробітна плата виплачується у більшому розмірі ніж належить з урахуванням інтенсивності праці та кваліфікації працівника	
	3) привласнення майна шляхом застосування злочинного впливу на власника підприємства, службових осіб органів місцевого самоврядування та їх підрозділів	
	4) укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрата	
	5) привласнення коштів підприємства шляхом закупівлі товарів, робіт чи послуг за завищеною вартістю, у тому числі за авансовими звітами	
	6) надання згоди на придбання чужого майна за заниженими цінами, зокрема, під час приватизації державного майна	

7) привласнення коштів шляхом завищення вартості проведених будівельних, ремонтних, монтажних робіт, а також шляхом завищення вартості матеріалів і комплектуючих для проведення поточного ремонту обладнання	
8) привласнення майна підприємства шляхом створення уяви фіктивного пограбування	
9) видача кредитів, передача майна у користування за обставин, які достовірно свідчать про відсутність у кредитора, позичальника наміру повертати кошти чи майно	
10) привласнення майна шляхом його незаконного списання або відчуження, а також ті самі дії вчинені задля погашення штучно створеної заборгованості підприємства	
11) привласнення паливно-мастильних матеріалів шляхом його понаднормового списання	
12) здійснення держаної закупівлі без проведення тендерних процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу)	
13) використання обладнання, іншого майна підприємства в особистих цілях	
14) покриття збитків юридичних осіб приватного права за рахунок бюджетних коштів	
15) привласнення коштів при закупівлі військового обладнання	
16) привласнення гуманітарної та благодійної допомоги	
17) привласнення коштів при закупівлі військового спорядження, провізії	
<i>2.4. Способи приховування</i>	100
1) знищення слідів та речових доказів (дефрагментація жорсткого диску, стирання відбитків пальців)	84
2) знищення документації (договори, платіжні доручення, акт	41

	введення в експлуатацію обладнання, балансова відомість, проєктно-кошторисна документація, платіжні доручення, акти приймання-передачі виконаних робіт)	
	3) підробка документації (сертифікати на обладнання, акти КБ-В2, накладні, авансовий звіт, висновок інвентаризації)	39
	4) надання завідомо неправдивих показів під час здійснення процесуальних дій	53
	5) тиск на сумлінних учасників кримінального провадження	49
	6) постійна зміна показань під час допиту	28
	7) висунення неправдивого алібі	19
	8) відмова від дачі показань	56
3	Відомості про слідову картину протиправного діяння	
	<i>3.1 Матеріальні сліди:</i>	
	1) сліди-предмети (договори, платіжні доручення, сертифікати на обладнання, акти приймання-передачі виконаних робіт, комп'ютери, ноутбуки, планшети, накопичувачі, флеш-карти, смартфони, принтера, де друкуються підроблені документи)	100
	2) сліди-речовини –%	25
	3) сліди-відображення (підписи, відбитки печаток, відбитки штампів, рукописи)	49
	<i>3.2. Електронні сліди (віртуальні, цифрові, комп'ютерні – можуть виявляться на відповідній електронно-обчислювальній техніці, серверах, web-сторінках, електронних базах даних, сайтах, електронних системах публічних закупівель</i>	100
	<i>3.3. Ідеальні сліди</i>	100
4	Предмет протиправного посягання	
	1) майно	43
	2) кошти	57
	– з них у безготівковій формі	90

5	Потерпіла сторона	
	<i>5.1. Фізична особа:</i>	42
	<i>5.2. Юридична особа:</i>	100
	1) установи оптової та роздрібної торгівлі (супермаркети, магазини, ринки)	9
	2) транспортні, поштові та кур'єрські установи (залізничні вокзали, автовокзали, станції метро, Укрпошта)	2
	3) установи сільського, лісового та рибного господарства	5
	4) заклади освіти (школи, коледжі, заклади вищої освіти)	6
	5) установи державної служби (обласні та районні державні адміністрації, правоохоронні органи)	22
	6) розважальні заклади (театри, кінотеатри, ресторани, кафе)	3
	7) виробничі установи (заводи, цеха певного підприємства)	9
	8) установи, що здійснюють будівництво та ремонтні роботи	15
	9) установи охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (лікарні, аптеки, центри надання соціальної допомоги)	7
	10) установи Збройних сил України (військові частини, підрозділи матеріально-технічного забезпечення)	8
	11) установи фінансової та страхової діяльності (банки, страхові компанії)	4
	12) установи інформації та телекомунікації (видавництва, телеканали)	2
	13) установи постачання води, електроенергії, газу тощо	5
	14) установи адміністративного та допоміжного обслуговування (сервісні центри)	3
6	Дані про особу злочинця	
	<i>6.1. Стать:</i>	
	1) чоловіча	68
	2) жіноча	32

	<i>6.2. Вік:</i>	
	1) від 18 до 20 років	2
	2) від 20 до 30 років	17
	3) від 30 до 40	28
	4) від 40 до 50	32
	5) особи віком 50 років і старше	21
	<i>6.3. Освіта:</i>	
	1) базова середня	1
	2) повна середня	2
	3) професійно-технічна	14
	4) базова вища	24
	5) вища	59
	<i>6.4. Сімейний стан:</i>	
	1) у шлюбі	39
	2) ні	61
	<i>6.5. Особи, які вчиняють привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим, відрізняються високим рівнем інтелекту та винахідливістю:</i>	
	1) так	89
	2) ні	11
	<i>6.6. Кримінальні правопорушення вчинюються у складі організованих груп:</i>	
	1) так	
	2) ні	
	<i>6.7. Організаторами таких угруповань переважно є:</i>	
	1) службові особи, які займають керівні посади у бюджетних установах	66
	2) раніше не судимі	89
	ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ	

7	Початкові відомості, які стали приводом для внесення інформації в ЄРДР за фактом учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, надійшли до відповідних підрозділів правоохоронних органів таким чином:	
	1) заяви, листи й повідомлення, що надійшли від потерпілих унаслідок протиправних дій	59
	2) заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками вчинення протиправних дій або одержали про них інформацію	21
	3) звернення, заяви, листи й повідомлення від працівників установ різних форм власності	10
	4) матеріали справ, які було виокремлено з інших кримінальних проваджень	2
	5) матеріали, отримані в межах реалізації НСРД або розшукових заходів	8
8	Типові слідчі ситуації розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:	
	1) отримано відомості про здійснення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрюваного не встановлено	16
	2) отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрювана особа співпрацює з правоохоронними органами	14
	3) отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, виявлено матеріальну й особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, підозрюваний не співпрацює з	34

	правоохоронними органами	
	4) отримано відомості про вчинення протиправного діяння, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особу злочинця встановлено, підозру не пред'явлено	29
	5) отримано відомості про вчинення кримінального правопорушення, відсутня будь-яка доказова інформація, особу злочинця не встановлено	7
9	Основні завдання, що необхідно вирішувати під час реалізації тактичних операцій	
	умови, що передували злочинній діяльності	
	час і місце учинення протиправних дій та їхня тривалість	
	кількість епізодів протиправної діяльності; способи привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	
	кількість злочинців	
	склад організованої групи та розподіл злочинних ролей тощо	
10	Тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	
	«Встановлення способів учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»	
	«Збір первинних відомостей про злочинну подію»	
	«Встановлення особи злочинця»	
	«Визначення складу злочинного угруповання»	
	«Встановлення співучасників»	
	СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ТА ІНШІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ:	

11	Які СРД та процесуальні дії проводились:	
	1) огляд місця події	81
	2) допит потерпілого або представника потерпілої сторони	100
	3) допит свідка	100
	4) тимчасовий доступ до речей і документів	86
	5) допит підозрюваного	81
	6) обшук	98
	7) призначення та проведення експертиз	100
	8) слідчий експеримент	19
	9) пред'явлення особи для впізнання	11
	10) одночасний допит раніше допитаних осіб	67
	11) огляд документів	87
12	Обшук:	
	<i>10.1. Об'єкти, які вилучались:</i>	
	1) ЕОТ	
	2) фотографії, відеозаписи, на яких наявні дані, що мають значення для кримінального провадження	
	3) записні книжки, журнали, рукописні тексти з наявними даними про особу потерпілого або інших зацікавлених осіб	
13	Допит:	100
	<i>13.1. Ситуації за конфліктністю:</i>	
	1) безконфліктні	19
	1) конфліктні	81
14	Залучення спеціаліста до СРД, НСРД та інших процесуальних дій:	
	1) огляд місця події	100
	2) огляд електронної інформації	67
	3) обшук	89
	4) тимчасовий доступ до речей та документів	76

	5) допит	41
	6) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних систем	92
15	Форми використання спеціальних	
	безпосереднє використання спеціальних знань уповноваженою особою	
	участь спеціаліста під час проведення окремих процесуальних дій	
	призначення та проведення експертиз	
	призначення та проведення ревізій	
	консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в процесуальних діях	
16	Експертизи:	
	<i>16.1. Були призначені такі види судових експертиз:</i>	
	1) почеркознавча	88
	2) судово-бухгалтерська	92
	3) товарознавча	71
	4) комп'ютерно-технічна	42
	5) техніко-криміналістична експертиза документів	65
	6) телекомунікаційна	39
	7) інші	12

Об'єднані відомості опитування

108 співробітників прокуратури, 19 співробітників Бюро економічної безпеки, 221 співробітників органів досудового розслідування, 310 співробітників оперативних підрозділів та 63 працівників НДЕКЦ МВС України

	З а п и т а н н я	%
1.	Вкажіть Ваш вік:	
	До 25 років	35
	25-30 років	36
	31-40 років	21
	41 рік і старше	8
2.	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	4
	від 1 до 3 років	26
	від 3 до 5 років	32
	від 5 до 10 років	21
	більше 10 років	17
3.	Чи мали місце у Вашому підрозділі випадки розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та чи можете Ви надати інформацію з цього приводу:	
	так	100
	ні	0
4.	Чи розслідували Ви особисто або брали участь у розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом	

	зловживання службовим становищем:	
	так	65
	ні	35
5.	Чи вважаєте Ви, що розслідування кримінальних правопорушень даної категорії потребує відповідної кваліфікації уповноваженої особи у цьому напрямку:	
	так	93
	ні	7
6.	Чи вважаєте Ви необхідним створення окремої комплексної методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:	
	так	94
	ні	6
7.	Вкажіть, будь ласка, причини низької якості розслідування зазначених діянь:	
	неналежне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням	51
	низький фаховий рівень працівників підрозділів правоохоронних органів, які задіяні у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії	59
	невчасне проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших заходів	28
	низький рівень координації взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів і кіберполіції	64
	небажання потерпілих і свідків співпрацювати з уповноваженими особами	18
8.	Які Ви можете назвати тактичні помилки, яких припускаються слідчі, які розпочали розслідування:	
	порушення загальних вимог проведення окремих слідчих	65

	(розшукових) дій, НСРД та інших розшукових заходів	
	реалізація невідкладних СРД без участі відповідного спеціаліста	71
	неточне формулювання подальших напрямів розслідування протиправних дії	62
	прорахунки в аналізі протиправних дій на початковому етапі розслідування	59
	поверхнева реалізація невідкладних СРД (огляд місця події, огляд документів, огляд ЕОТ) та НСРД (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем)	63
9.	Вкажіть, будь ласка, чи підтримуєте Ви пропозицію стосовно комплексної реалізації СРД, НСРД, процесуальних дій та пошукових заходів під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:	
	так	91
	вказані заходи варто здійснювати окремо	6
	не знаю	3
10.	Які найбільш поширені тактичні помилки, які допускають уповноважені особи під час проведення обшуку, Ви можете назвати:	
	недотримання тактичних умов відносно раптовості реалізації обшуку	45
	брак психологічного контакту з обшукуваним	72
	невчасність здійснення обшуку	27
	неправильна фіксація виявленої доказової інформації (слідів, речей)	34
11.	Які найбільш ефективні негласні слідчі (розшукові) дії під час розслідування привласнення, розтрати майна або	

	заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:	
	1) аудіо-, відеоконтроль особи	71
	2) аудіо-, відеоконтроль місця	34
	3) зняття інформації з електронних інформаційних систем	59
	4) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації	18
	5) використання конфіденційного співробітництва	36
	6) інші	54
12.	Чи виникають під час допиту підозрюваного в досліджуваній категорії кримінальних проваджень конфліктні ситуації:	
	так	81
	ні	19
13.	Назвіть, будь ласка, ситуації, які виникали під час проведення допиту підозрюваного при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:	
	підозрюваний повідомляє інформацію про обставини протиправного, однак не висвітлює її у повному обсязі	31
	– це відбувається через страх помсти зі сторони співучасників	41
	– через залежність від його організатора	23
	– заінтересованістю в результатах провадження	36
	підозрюваний не бажає давати повні та щирі показання – факт конфліктної ситуації	37
	підозрюваний цілком відмовляється від комунікації з уповноваженою особою, відмовляється давати показання, а також брати участь у проведенні окремих СРД	29
	підозрюваний не заперечує факт і зміст протиправного діяння, однак спростовує свою участь у його вчиненні	3

14.	Назвіть, будь ласка, головні форми використання спеціальних знань під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь:	
	консультативно-довідкова допомога	39
	участь спеціаліста у проведенні СРД, НСРД	71
	призначення експертиз	100
	інше	27

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Нехаєнко І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.

2. Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.

3. Нехаєнко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.

4. Нехаєнко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Нехаєнко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Нехаєнко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

7. Нехаєнко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.

8. Нехаєнко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрями розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

Додаток Г

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
2025 року

АКТ

15.05, 2025

м. Київ

№ 66-01

Впровадження результатів дисертації
Нехаська І. О. «Основи методики
розслідування привласнення, розтрата майна
або заволодіння ним шляхом зловживання
службовим становищем» в освітній процес
Національної академії внутрішніх справ

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;
- т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Хабло Оксани Юріївни;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента майора поліції Антощука Андрія Олександровича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації Нехаська Івана Олександровича на тему: «Основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», вивчила подані наукові праці здобувача, та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення діяльності з досудового розслідування досліджуваних

кримінальних правопорушень.

Проаналізовано основні результати дослідження Нехаєнка І. О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Нехаєнко І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.

Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.

Нехаєнко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.

Нехаєнко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

Нехаєнко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

Нехаєнко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

Нехаєнко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.

Нехаєнко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрями розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

На основі проведеного аналізу наданих матеріалів дисертаційного дослідження «Основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» комісія зробила висновок, що наукові праці Нехаєнка І. О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін

«Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби і методи розслідування кримінальних правопорушень», «Кримінальний процес», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

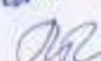
Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК

 Оксана ХАБЛО

 Андрій АНТОЩУК

 Олена ТИХОНОВА

 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Олександр ЮНІН

09 08 2025 року
АКТ 249/2025НД

впровадження результатів дисертації Нехаська І. О. «Основи методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» у наукову діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ

«09» 08 2025 року

м. Дніпро

Комісія у складі:

- голови: начальника відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ кандидата історичних наук, доцента Прошина Д.В.
- членів комісії:
- завідувача відділення організації наукової роботи Дніпровського державного університету внутрішніх справ кандидата історичних наук Цигульського С.М.
  - завідувача кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Бідняк Г.С.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації Нехаська Івана Олександровича «Основи методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», вивчила подані наукові праці здобувача, та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення діяльності з розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

Проаналізовано основні результати дослідження Нехаська І. О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Нехасько І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.

Нехаєнко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.

Нехаєнко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.

Нехаєнко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

Нехаєнко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

Нехаєнко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

Нехаєнко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.

Нехаєнко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Нехаєнко І. О. «Основи методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

Денис ПРОШИН

Сергій ЦИГУЛЬСЬКИЙ

Ганна БІДНЯК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2025 року

АКТ

15.01. 2025

м. Київ

№ 151

Впровадження результатів дисертації
Нехасника І. О. «Основи методики
розслідування привласнення, розтрата майна
або заволодіння ним шляхом зловживання
службовим становищем» в наукову діяльність
Національної академії внутрішніх справ

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Хабло Оксани Юріївни;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента майора поліції Антошука Андрія Олександровича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації Нехасника Івана Олександровича на тему: «Основи методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», вивчила подані наукові праці здобувача, та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення діяльності з досудового розслідування досліджуваних

кримінальних правопорушень.

Проаналізовано основні результати дослідження Нехасенка І. О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Нехасенко І. О. Наукові диспути стосовно способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридична наука*. 2020. № 3. Том 2. С. 145–150.

Нехасенко І. О. Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний службовий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 885–888.

Нехасенко І. О. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 502–507.

Нехасенко І. О. Наукова полеміка відносно типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 2. С. 143–147.

Нехасенко І. О. Криміналістичний аналіз предмету злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *KEIM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3 (55). С. 404–408.

Нехасенко І. О. Поняття криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: теоретичні та практичні аспекти. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

Нехасенко І. О. Актуальні питання реалізації тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми імплементації наукових досліджень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77–80.

Нехасенко І. О. Негласні слідчі (розшукові) дії як обов'язковий засіб ефективного розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Перспективні напрями розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.). – Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 75–78.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Нехасюка І. О. «Основні методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО

 Оксана ХАБЛО

 Андрій АНТОЩУК

 Олена ТИХОНОВА

 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮКерівник Департаменту
Бюро економічної безпеки України

Олексій ДРОЗД

А К Т

про впровадження у практичну діяльність Бюро економічної безпеки України результатів дисертаційного дослідження Нехасника Івана Олександровича на тему: «Основи методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»

Комісія Бюро економічної безпеки України у складі: старшого оперуповноваженого в особливо важливих справах відділу Департаменту організаційного забезпечення діяльності, доктора юридичних наук, старшого дослідника К. В. Шкарупи (голова комісії); керівника відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, доктора юридичних наук, професора В. В. Арешонкова; старшого аналітика Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, кандидата економічних наук А. В. Коваленка, склала цей акт про те, що результати наукових досліджень І. О. Нехасника можуть використовуватися в практичній діяльності Бюро економічної безпеки України.

Цим актом підтверджується, що результати наукового дослідження Нехасника Івана Олександровича на тему: «Основи методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» можуть бути взяті до уваги в Бюро економічної безпеки України і використовуватись у практичній діяльності під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад, семінарів, а викладені у них пропозиції та практичні рекомендації можуть бути корисними під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Матеріали, викладені у висновках до дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Таким чином, наукові розробки, які здійснив І. О. Нехаско, знайшли практичне застосування у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень підслідних Бюро економічної безпеки України.

Голова комісії:

Костянтин ШКАРУТА

Члени комісії:

Віталій АРЕШОНКОВ

Артем КОВАЛЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрист України
полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

2025 року

АКТ № 64085-2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови: заступника начальника управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Ананченка Володимира

членів комісії: начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктори філософії в галузі права, майора поліції Крушеницького Андрія

комісія відповідно до наказу Національної поліції України № 692 від 17.06.2025 «Про затвердження Порядку участі працівників слідчих підрозділів Національної поліції України в науковій та освітній діяльності».

склала цей акт щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Нехасіка Івана Олександровича на тему: «Основи методики розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад, семінарів, а викладені у них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Матеріали, викладені у висновках до дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Володимир АНАНЧЕНКО

Члени комісії:

Максим РОМАНОВ

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ